

ISSN 2708-0692 (Print)
ISSN 2708-1249 (Online)

ГРАНІ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

ISSN 2708-0692 (Print)

ISSN 2708-1249 (Online)

ГРАНІ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3 (11)

Бахмут
2020

УДК 94 (477)

Г 77

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 23066-12906Р від 11.12.2017 р.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Горлівського інституту іноземних мов
Протокол № 5 від 16 грудня 2020 р.*

Редакційна колегія:

Головний редактор: **В. М. Докашенко**, доктор історичних наук, професор
Відповідальний секретар: **В. В. Концур**, кандидат історичних наук, доцент

Члени редколегії:

І. М. Грідіна, доктор історичних наук, професор
Г. П. Докашенко, доктор історичних наук, професор
В. В. Сокирська, доктор історичних наук, доцент
О. В. Стяжкіна, доктор історичних наук, професор
Н. Р. Темірова, доктор історичних наук, професор
М. В. Тортіка, доктор історичних наук, доцент
С. М. Швидкий, доктор історичних наук, доцент

Рецензенти

Л. Л. Бабенко, доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

О. О. Баковецька, доктор історичних наук, Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв

Г 77 **Грані історії** : зб. наук. праць. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. Вип. 3(11). 173 с.

ISSN 2708-0692 (Print); ISSN 2708-1249 (Online)

У збірнику наукових праць розглядаються різноманітні аспекти актуальних проблем ідентичності, ментальності, самосвідомості в регіональній історії Донеччини та зарубіжній регіоналістиці, джерелознавчі та історіографічні проблеми, локальні аспекти економічної історії, історії повсякденності, історична біографістика та усна історія в регіональному вимірі. Представлено авторське бачення деяких історичних подій та процесів в площині гібридних загроз.

Для науковців, викладачів, студентів, всіх, хто цікавиться історичною регіоналістикою, зокрема історією Донецького краю.

ISSN 2708-0692 (Print); ISSN 2708-1249 (Online)

УДК 94 (477)

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ.....	6
РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ, МЕНТАЛЬНОСТІ, САМОСВІДОМОСТІ	7
<i>Баженова О. В.</i> ВИНИКНЕННЯ НОВОЕКОНОМІЧНОГО РУДНИКА ЯК МІСТОУТВОРЮЮЧОГО ПІДПРИЄМСТВА МИРНОГРАДА.....	7
<i>Богуненко В. О.</i> МОНОПРОФІЛЬНІСТЬ ЯК ІСТОРИКО-УРБАНІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: ВИМІР ДОНБАСУ	13
<i>Бривко М. В.</i> ЗАСНУВАННЯ ТА ЗАСЕЛЕННЯ МІСТА СНІЖНЕ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПИТАННЯ ДО ВИВЧЕННЯ.....	19
<i>Дубяга А. П.</i> ПОХОВАННЯ ДОБИ СЕРЕДНЬОЇ БРОНЗИ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ...	22
<i>Євсеєнко С. А.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ІНФРАСТРУКТУРИ «НОВОЇ ГОРЛІВКИ» ПЕРІОДУ РЕКОНСТРУКЦІЇ (1927–1941 РР.)	26
<i>Задунайський В. В.</i> ЕКСПЕДИЦІЇ ДОНЕЦЬКОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА «КУРІНЬ» ДО С. ПРЕЛЕСНОГО ПІД СЛОВ'ЯНСЬКОМ ОЧИМА УЧАСНИКІВ (1990-1991 рр.).....	33
<i>Івлєв К. О.</i> СПОГАДИ ПИСЬМЕННИКА Г. КОСТЮКА ПРО ОКУПАЦІЮ СЛОВ'ЯНСЬКА В 1941–1943 рр.: ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТІ..	38
<i>Кордюков В. В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО БУДІВНИЦТВО ЗАЛІЗНИЧНОЇ СТАНЦІЇ ГРИШИНЕ	44
<i>Лисак Т. К., Лисак Л. К.</i> НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА СЛОВ'ЯНСЬКІНІ	50
<i>Луковенко С. П.</i> КОЛОНІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ БАХМУТСЬКОГО ПОВІТУ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ СУЧАСНОГО ПОКРОВСЬКОГО РАЙОНУ (кінець ХVІІІ – початок ХІХ століть).....	54
<i>Медведєв А. В.</i> ДОНЕЧЧИНА В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ.....	62
<i>Моїсєєнко Л. М.</i> ОБНОВЛЕНСЬКА ЦЕРКВА НА КАТЕРИНОСЛАВІЦІНІ В 20-40-ві РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ	70

ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ.....	78
<i>Абалова Н. Ж.</i>	
О КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ США В КОНТЕКСТЕ «МЯГКОЙ СИЛЫ».....	78
<i>Аханов А. К.</i>	
ВОЕННОПЛЕННЫЕ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА.....	85
<i>Энебиш Томорбаатар</i>	
ИСТОРИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕЧЬ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА	88
<i>Кытыкенова А. Т.</i>	
УЧАСТИЕ ПРОВЛАСТНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ВЫБОРАХ В ЖОГОРКУ КЕНЕШ (Парламент) КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ-2020 ...	94
<i>Сасыкулов Т. Ж.</i>	
ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ УТИЛИЗАЦИИ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ	101
ОСВІТА І КУЛЬТУРА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	107
<i>Аносова В. С.</i>	
ІСТОРИЧНІ ВІХИ СТАНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	107
<i>Єфімов Д. В.</i>	
ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ УКРАЇНИ.....	110
<i>Малярчук Н. Г., Сібілевич А. Ю.</i>	
СПОГАДИ, ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТВОРИ ТА ЛИСТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ РУСИФІКАЦІЇ ДОНБАСУ	114
<i>Рысалиева З. Т.</i>	
ВЫБОР ПРОФЕССИИ: ОДНОЗНАЧНОЕ РЕШЕНИЕ ИЛИ НЕПРЕРЫВНЫЙ ПРОЦЕСС?	123
<i>Стуканова Ю. Р.</i>	
ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПОЗИТОРІВ ДОНБАСУ в 1950-ті – СЕРЕДИНІ 1960-х РОКІВ.....	127
ІСТОРІЯ ЯК ЗАСІБ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ.....	136
<i>Докашенко В. М., Докашенко Г. П., Концур В. В.</i>	
«КАРАНТИН-2020» ОЧИМА МЕШКАНЦІВ ДОНЕЧЧИНИ.....	136
<i>Кашкараева Ч. К.</i>	
К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПАКТА МОЛОТОВА-РИББЕНТРОПА	149
<i>Кузіна К. В.</i>	
«БУРЖУАЗНІ СПЕЦІАЛІСТИ»: ІНЖЕНЕРИ ДОНБАСУ В УМОВАХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.	153

<i>Мелекєсцев К. І.</i>	
ІСТОРИЧНИЙ ОБРАЗ МІСТА БАХМУТ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ.....	162
<i>Михтуненко В. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ СХІДНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	167
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	171

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Шановні читачі! Шановні колеги!

Пропонуємо Вашій увазі новий випуск збірника наукових праць «Грані історії», підготовлений редакційною колегією у складних умовах «карантинного» 2020 року. Як і попередні випуски, цей номер журналу містить велику кількість доповідей, що пройшли апробацію під час проведення IV Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2020». З приємністю відзначаємо подальше зростання кількості наукових розвідок із проблем зарубіжної регіоналістики, залучення до нашої спільної роботи науковців, викладачів, краєзнавців-практиків, здобувачів вищої освіти різних рівнів.

Особливістю цього випуску є виокремлення в ньому розділу «Історія як засіб гібридних загроз», підготовленого у межах проєкту «Академічна протидія гібридним загрозам» програми Еразмус+, до складу учасників якого з 2019 року ввійшов колектив кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Разом із тим варто зауважити, що редакційна колегія намагалася продовжити ідею формування попередніх випусків із урахуванням того, щоб розв'язання поставлених у статтях завдань історичного плану відбувалося на межі з дослідженням актуальних проблем лінгвістики, літературознавства, педагогіки або культурології. Водночас такий підхід до вирішення завдань не передбачав підміни таких граней історичної науки як джерелознавство, історіографія, регіоналістика, історія дипломатії та політична історія, а мав засвідчити, на думку членів редакційної колегії, багатовекторність та різноманітність авторських пошуків і наукових підходів.

Значною мірою цьому має сприяти й переведення конференції з площини краєзнавства на ниву регіоналістики. Досвід проведення чотирьох конференцій «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження» дає для цього достатньо вагомих підстав. Суттєва зміна вектору дослідження та перенесення центру його тяжіння у сферу методології вимагає розширення кількості учасників наукового зібрання, зокрема й за рахунок зарубіжних авторів. Останнє висуває нагальне завдання надання конференції міжнародного статусу.

Глибоко вдячні всім авторам за співпрацю й запрошуємо до подальшого співробітництва. Творчої вам наснаги, свіжих ідей та нестандартних наукових рішень!

З повагою,
редакційна колегія

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ, МЕНТАЛЬНОСТІ, САМОСВІДОМОСТІ

УДК 94(477.62):622.012.2

Баженова О. В.

ВИНИКНЕННЯ НОВОЕКОНОМІЧНОГО РУДНИКА ЯК МІСТОУТВОРЮЮЧОГО ПІДПРИЄМСТВА МИРНОГРАДА

В історії Донецької області (як до речі, і в історії України) є багато міст, виникнення та подальший розвиток яких тісно пов'язані з історією містоутворюючого підприємства. Так, своєю появою місто Мирноград (до 1972 року – Новоекономічне) зобов'язане Новоекономічному руднику, виникнення якого, в свою чергу, нерозривно пов'язане з розробкою відкритих у II-й половині XIX століття вугільних пластів на землях казенного села Новоекономічного.

Перші документальні свідчення про видобуток вугілля на землях Новоекономічного датовані 1862 роком. У «Материалах для географии и статистики...» вказано: «На річці Казенний Торець – [розробляється вугільний пласт потужністю] 5 футів 9 дюймів». Про селянські шахти на землях Новоекономічного згадують у своїх роботах брати Носови (1865 рік), О.В. Гуров (1872 рік), О.С. Брію (1874 рік). У своїй роботі «Ведомость о каменно-угольной промышленности...» Носов-молодший дає відомості про селянські шахти громади села Новоекономічного. Об'єм вуглевидобутку на цих шахтах тоді вже складав 60 тисяч пудів на рік. У той час селяни села розробляли вугільні пласти, потужність яких коливалася від 0,36 до 0,89 метра. Ці пласти отримали назву «сажа» [1; 2; 3; 4].

Більшість селянських шахт на землях, що належали громаді села Новоекономічне, були сконцентровані по балці Грузькій (сучасна територія м. Мирнограда), між балками Матюхіна та Водяна. У балці Саприкіна (сучасна територія м. Мирнограда) селяни, копаючи колодязь, наткнулись на вугільний пласт m_2 . Потім цей пласт розробляли одразу на дванадцяти селянських шахтах.

Шахти-дудки являли собою ями глибиною від 10–20 сажнів до 2 аршинів в діаметрі. Горизонтальні виробки віддалялись від ствола не більше як на 40 сажнів. На кожній шахті працювало 10–20 осіб [5].

Однією з перших великих копалень у районі Новоекономічного вважається рудник генерал-майора М.І. Шабельського. Територіально він знаходився посередині між містом Мирноград і селом Лиман. Рудник був розташований «на 14-й версті від [поштової] станції Гришине по дорозі від Слов'янки на Бахмут» (територіально він знаходився посередині між містом Мирноград і селом Лиман). Розроблявся пласт коксівного вугілля потужністю 3 фути 9 дюймів. Станом на 1872 рік три шахти рудника (16 робітників) видали 60 тисяч пудів вугілля [5].

З 1881 року на землях Новоекономічного вугілля видобували на руднику Тягунова, а з 1884 року – на шахті О.М. Жуковського. У 1887 році «копальня Жуковського» видала 360 тисяч пудів [6; 7].

Ще в кінці ХІХ століття на землях села мали спроби налагодження промислового вуглевидобутку. Такі спроби вживало Південно-Російське Дніпропетровське металургійне товариство (Гришинська копальня).

Це товариство робило спроби розробки вугілля по балках Водяна, Грузька, Сінна, Матюхіна та ін. У сучасному розумінні – це територія північної частини Мирнограда (на схід і північний схід від шахти «Центральна»), в Новоекономічному і на схід від села Лиман. Розроблялися пласти вугілля на глибині 20-30 м [8; 9].

Довгий час вугілля використовувалося місцевими селянами виключно для побутових цілей. Однак відсутність залізниці, під'їзних шляхів, ринку збуту негативно позначалися на розвитку вугільної промисловості в цьому регіоні. Ситуація змінилася на краще після будівництва Катерининської залізниці, коли з'явилася можливість використовувати місцеве вугілля для металургії та Чорноморського пароплавства.

Але справжня промислова розробка вугільних пластів на землях Новоекономічного припадає лише на початок ХХ століття, коли з поживленням промислового виробництва в Гришинському вугільному районі стали з'являтися перші капітальні шахти і рудники.

На самому початку ХХ століття вугілля на землях Новоекономічного видобували на селянських шахтах О.В. Качанова (70 тисяч пудів на рік), М.С. Єременка (230 тисяч пудів на рік), О.І. Карпова (230 тисяч пудів на рік), О.М. Фоміна (160 тисяч пудів на рік) та інших артільників [10].

Найвідомішим серед них був Олександрівський рудник (артільник А.П. Євтухов). Саме Євтухову приписують відкриття вугільних пластів групи I на території сучасного міста Мирнограда. У 1910 році його рудник видав 160 тисяч пудів. Офіційна адреса рудника – «близ ст. Гришино Екатеринбургской железной дороги Гродовская волость Бахмутского уезда». Рудник знаходився на правому схилі балки Грузької (сучасна територія міста, найближчий орієнтир – ДЕМЗ, колишні ЦЕММ). На Олександрівському руднику було дві шахти, на яких працювали 16 осіб (8 відрядних і 8 поденних). Одна шахта була обладнана кінним підйомом. Глибина цієї шахти становила 56 сажнів (близько 112 метрів). Продуктивність рудника в 1911 році оцінювалася в 100 тисяч пудів вугілля [11].

20 вересня 1911 року, між громадою села Новоекономічного Бахмутського повіту і підприємцями інженером М.Д. Кречунеско і почесним громадянином Ф.Є. Ієвлевим був укладений орендний договір. Згідно з цією угодою право на пошуки і розробку вугільних пластів на землях села надавалося орендарям терміном на 30 років. На це громада виділяла 8 631 десятину своєї землі, за що орендарі зобов'язані були виплатити 189 тисяч карбованців. Саме 1911-й рік і прийнято вважати офіційною датою заснування міста Мирноград.

Кречунеско і Ієвлев того ж року взялися за будівництво перших шахт. З 1912 року всі права на розробку вугільних пластів на землях села Новоекономічного перейшли до акціонерного товариства «Грушевський антрацит».

У 1912–1914 роках розвідка і пошук нових вугільних пластів на землях села велися силами цього товариства. Вже у 1912 році розвідками було встановлено, що «криме означенных пластов в этой местности залегає богатая других пластов, соответствующая Горловской». З них були розкриті «пять рабочих пластов, общей мощностью 2 $\frac{1}{4}$ сажени». Пласти мали пологий падіння близько 12 градусів без «значительных нарушений в напластовании пород».

У 1914 році були проведені буріння свердловин від 11,83 до 26,32 сажнів глибиною. Метою розвідувальних робіт був пошук місця для закладки нової капітальної шахти [12; 13; 14].

Головою правління товариства в 1912 році стає гірничий інженер колезький радник Л. Г. Рабинович. Статутний капітал становив 5,6 мільйона рублів. 2 квітня 1913 року товариство було перейменовано на «Донецько-Грушевське акціонерне товариство кам'яновугільних і антрацитових копалень». Представництво товариства знаходилося в Санкт-Петербурзі (вулиця Конюшинна 29), головна контора – в Ростові на Дону.

Новоекономічний рудник був закладений в 1911 році (до 1913 року – рудник Кречунеско). Загальна кількість шахт – шість (шахти № 1, № 2, № 3, № 4, «Центральна» та підйомна). Першою стала до ладу шахта № 1 (1911 рік). Це була шахта з дерев'яним копром і дерев'яним кріпленням. Розташовувалася вона на території сучасного електромеханічного заводу (колишні Центральні електромеханічні майстерні). Швидше за все, вона розробляла пласт l_1 .

У 1912 році побудували шахти № 2, № 3 (з 1946 року – № 3-3 «біс») і № 4. Останньою була здана в експлуатацію шахта «Центральна» (1915 рік). Шахти Новоекономічного рудника розробляли, в основному, пласт l_7 («товстий») [15].

У 1913 році на чотирьох шахтах було видобуто 3 806 тис. пудів вугілля (при планованому видобутку – 5 мільйонів пудів). Штат рудника складався з 352 підземних і 60 поверхневих робочих. У 1914 році на руднику працювали 482 людини. Було видобуто 5 110 688 пудів вугілля. У 1915 році – 1 018 осіб і було видобуто 10 688 381 пуд вугілля (при запланованому видобутку 14 мільйонів пудів). З введенням шахти «Центральної» тільки за I-е півріччя 1916 року видобуток на руднику складав 6 413 тисяч пудів вугілля [16].

На руднику були свої електромеханічні майстерні (ЦЕММ), механічна сортувальня і електростанція. Від рудника до станції Гришине була прокладена під'їзна залізниця.

З 1912 року керівником рудника був гірничий інженер титулярний радник В.В. Зенченко. У 1915 році його змінив гірничий інженер надвірний радник М. І. Спельт. До складу керівництва рудником входили: гірничий інженер колезький секретар В.Л. Гебгардт (помічник керівника), О.М. Лебедев

(завідувач шахтами), І.Є. Макухін (завідувач поверхнею), Л.О. Макаров і К.А. Черкасов (штейгери) [17].

На шахтах Новоекономічного рудника, крім жителів довколишніх сіл і хуторів, працювали і переселенці з Курської, Орловської, Рязанської, казанської і інших російських губерній [18].

Історія виникнення міста Мирнограда – це історія типового шахтарського селища в дореволюційному Донбасі, яке являло собою мережу розрізнених невеликих поселень, що не мали чіткої планувальної структури. Переважало «штучное рассредоточенное» будівництво окремих будівель у майбутній центральній частині і «садибна забудова малоповерховими житловими будинками» по периферії. Домінувала стихійна забудова робочого селища. Відсутність централізованого водопроводу змушувало будувати малоповерхові житлові будинки.

Для Донбасу початку ХХ століття характерна нова форма містобудування – злиття близько розташованих промислових селищ. Ще в дореволюційний період наявність приватної власності на землю привело до того, що робочі шахт і копалень розселялися на території, що належить власнику гірничого підприємства, тобто в безпосередній близькості до місця своєї роботи. Кожна нова шахта давала привід для виникнення і нового поселення.

З розвитком гірничої промисловості, окремі шахтарські селища розросталися, зливаючись між собою, утворюючи значні за своїми розмірами населені пункти.

За відомостями 1914 року 40,4% донецьких шахтарів жили в землянках, 2,5% – в сараях і літніх кухнях, 22,3% – в кам'яних або цегляних будинках, 25,8% – в сільських хатах

На Новоекономічному руднику житлове будівництво почалося ще в 1913 році. Тоді були побудовані три казарми з цегли на 36 осіб кожна і чотири будинки з 12-ю квартирами для сімейних робітників. Це були перші житлові будинки майбутнього міста Новоекономічне.

Основний житловий фонд на Новоекономічному руднику становила «Стара колонія» (територія сучасного житлового масиву «Новатор»). Це були кам'яні або цегляні будинки, побудовані в період з 1913 по 1916 роки власниками Новоекономічного рудника. В основному, це були казарми на 36 осіб кожна для одиноких робітників і будинки на 12 і 6 квартир кожен для сімейних. Документально підтверджено будівництво 65 таких будівель.

Тільки в 1914 році вони побудували 33 кам'яних будинки для робітників свого рудника і два – для службовців. Тоді ж з'явилася «Стара колонія» шахти № 3 (територія сучасного кварталу № 40) [18].

В 1915 році побудують рудничний магазин, школу і столову з водяним опаленням та електричним освітленням та проведуть водопровід на «Стару колонію» [19].

Місто, як відомо, починається з першої вулиці. За великим рахунком, з точку зору містобудування, саме з вулиці Центральна (колишня Артема) і починалося місто Новоекономічне. Ця вулиця остаточно сформувалася в кінці

20-х років минулого століття. На ній були розташовані з одного боку – перші промислові об'єкти в місті. Це, насамперед, поверхневий комплекс шахт Новоекономічного рудника, включаючи будівлю електростанції та корпуси ЦЕММ. З іншого боку – будівля Гришинського рудоуправління (зараз – це контора «Мирноградвугілля»), готель (колишній будинок для службовців Новоекономічного рудника) та одноповерхові житлові будинки.

РЕЗЮМЕ

Історія багатьох міст Донецької області тісно пов'язана з історією їх містоутворюючого підприємства. Як правило, це були великі шахти. У статті автором показаний процес виникнення великого промислового підприємства на території майбутнього міста Мирнограда. У процесі розвитку поблизу шахт цього підприємства виникли невеликі робочі селища. Об'єднання цих робочих селищ призвело до появи великого населеного пункту, який згодом отримав статус міста.

Ключові слова: вугільні пласти, селянські шахти, рудник, орендний договір, акціонерне товариство, шахтне селище.

SUMMARY

The history of many cities in Donetsk region is closely connected with the history of their city-forming enterprise. As a rule, they were large mines. In the article, the author shows the process of the emergence of a large industrial enterprise on the territory of the future town of Mirnograd. In the process of development, small industrial settlements arose near the mines of this enterprise. The merger of these settlements led to the formation of a major built-up area, which eventually received the status of a town.

Keywords: coal seams, peasant mines, mine, lease, rental agreement, joint stock company, mining settlement.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба / Екатеринославская губерния. Сост.: В. Павлович. СПб., 1962. 354 с.
2. Гуров А. В. Гидрогеологическое исследование (изучение подземных и родниковых вод) Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии в виду обводнения и орошения края, с приложением главы о полезных ископаемых (Отчет Екатеринославскому губернскому земству). Харьков, 1893. 564 с.
3. Носов А.А. Ведомость о каменноугольной промышленности в 1-м округе Западной части Донецкого края за 1872 год с приложениями описаний/ Горное хозяйство и статистика. *Горный журнал*, т. I. 1873. № 3.
4. Брио А.С. Химическое исследование каменного угля из месторождения близ с. Новоекономического. Харьков : Университетская типография. 1874. 12 с.

5. Фомин П.И. Горная и горнозаводская промышленность юга России. Том I. История горной и горнозаводской промышленности юга России со времен возникновения до восьмидесятых годов прошлого века. Харьков, 1915. 512 с.
6. Труды XIII Съезда горнопромышленников юга России, бывшего в г. Харькове с 20-го ноября по 4-е декабря 1888 года. 1 часть (протоколы и доклады). Харьков, 1889.
7. Труды XIV Съезда горнопромышленников юга России, бывшего в г. Харькове с 10-го по 24-е ноября 1889 года. – 1 часть (отчеты, протоколы и доклады). Харьков, 1890.
8. Гапеев А.А. Геологический очерк Западной окраины Донецкого бассейна. Ленинград : Издание Геологического комитета. 1927. 97 с.
9. Проект Караковской железнодорожной ветви общего пользования от ст. Гришино Екатерининской железной дороги к каменноугольным копям Донецко-Грушевского акционерного общества. СПб, 1913. 7 с.
10. Отчет начальника Горного Управления Южной России за 1910 год. Екатеринослав : Типография губернского земства. 1911. 341 с.
11. Статистические сведения о количестве рабочих, их быте, условиях жизни, заработной плате, о пластах и состоянии шахт каменноугольной промышленности по Юзовскому горному округу. РГИА. Фонд № 37. Описание 75. Дело 577.
12. Отчет начальника Горного Управления Южной России за 1912 год. Екатеринослав : Типография губернского земства. 1913. 108 с.
13. Отчет начальника Горного Управления Южной России за 1913 год. Екатеринослав : Типография губернского земства. 1914.
14. Отчет начальника Горного Управления Южной России за 1914 год. Екатеринослав : Типография губернского земства. 1915.
15. Гапеев А.А. Геологический очерк Западной окраины Донецкого бассейна. Ленинград : Издание Геологического комитета. 1927. 97 с.
16. Сведения о добывающей способности и предполагаемой производительности каменноугольных и антрацитовых копей Донецкого бассейна на 1914 год / По заключению каменноугольной комиссии, под председательством Н.С. Авдакова, и антрацитовой – А.Е. Ландсберга. Харьков, 1913. *Труды XXXVIII Съезда горнопромышленников юга России*. Т. I. Харьков, 1914.
17. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1913 год. Справочная книга «Весь Екатеринослав» / Изд.: А. Сатановского. Екатеринослав, 1913. 420 с.
18. Історія міст і сіл Української РСР: в 26-ти томах. Донецька область / Редкол. П.О. Пономарьов (голова) та інші. Київ : Головна редакція УРЕ. 1970. 992 с.
19. Отчет начальника Горного Управления Южной России за 1915 год. Екатеринослав : Типография губернского земства. 1916.

**МОНОПРОФІЛЬНІСТЬ ЯК ІСТОРИКО-УРБАНІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН:
ВИМІР ДОНБАСУ**

Спроби концептуального осмислення феномену Донбасу – регіону, економіко-географічні та культурно-ментальні межі якого в сучасній громадсько-комунікативній практиці зазвичай окреслюють територією Донецької та Луганської областей, – в останній час надзвичайно актуалізовані в суспільних науках, у першу чергу, через необхідність вирішення таких завдань, як: встановлення міцного миру на Сході України, визначення стратегії державної соціально-економічної та соціально-культурної політики в регіоні, оцінки її перспектив. У поселенській структурі східноукраїнського регіону помітне місце посідають населені пункти зі статусом міста, орієнтовані на достатньо вузький спосіб господарювання, що наповнює місцевий бюджет та визначає їх «обличчя». Нині вони складають щонайменше сімдесят із вісімдесяти дев'яти міст регіону (у сучасних умовах деіндустріалізації, депопуляції можна говорити про загрозу збільшення кількості подібних міст у регіоні). Виходячи з необхідності осмислення феномену цих міст, з огляду на їх структурно-поселенську вагу, вивчення особливостей їх формування як виробничо-поселенських та соціально-культурних комплексів, нині є нагальною потреба у вдосконаленні термінологічного інструментарію історико-урбаністичних досліджень.

Об'єктом історико-методологічної розвідки є поселення Донбасу зі статусом міста та вузькою промисловою базою; предметом – встановлення термінологічної відповідності при вивченні цього історико-урбаністичного феномену.

З огляду на соціально-економічну та соціально-культурну значущість зазначеної історико-урбаністичної проблематики, в останні десятиліття дослідники зверталися до неї в рамках таких наукових дисциплін, як: історична регіоналістика, історична урбаністика, історія архітектури та ін. Вивчення специфіки міст із обмеженою економічною базою у різних країнах світу, економіко-господарських системах проводиться як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Так, у сучасній вітчизняній науці економіко-господарські, соціально-культурні «проблемні аспекти» історії таких міст Донбасу в межах історичної науки висвітлюють дослідники: Т. Водотика, К. Кузіна, В. Куліков, І. Склокіна [7, с. 133;12] та ін., у межах економіки – Е. Моисеева, І. Майбуров [11] та ін. Серед зарубіжних авторів, що торкалися зазначеної проблеми, варто відзначити фахівців геоурбаністики, економіки, архітектури тощо – Г. Девіса, Е. Блейклі [6], Д. Руссо [13], М.Г. Меєровича, Є.В. Конишеву, Д.С. Хмельницького [10] та ін.

Метою дослідження є пропонування органічного та узагальнюючого поняття для позначення зазначеного історико-урбаністичного феномену з урахуванням його регіональної специфіки. Завданнями, які постають при цьому, є: опис основних умов утворення міст Донбасу, що мають найбільш

обмежену економіко-господарську базу; визначення їх характерних економіко-урбаністичних рис; розгляд наявних у науковій літературі варіантів її термінологічного визначення.

Сучасна поселенська структура Донбасу сформувалася переважно за часів існування УРСР. Визначальними при цьому стали владне програмно-цільове планування економічного розвитку регіону, що вплинуло на галузеву специфіку «містоутворюючих підприємств»¹.

Основна кількість підприємств містоутворюючого значення на Донбасі сформувалася на етапах форсованої індустріалізації кінця 1920-х – поч. 1940-х рр. та спроби «економічного ривка» сер. 1950 – сер. 1960-х рр.; поява в цей час понад 80 міст, у більшості завдяки будівництву підприємств важкої промисловості, пов'язаних із видобутком місцевої сировини, стала наслідком екстенсивного використання трудових та природних ресурсів. Внаслідок промислово-урбаністичних процесів наприкінці 1980-х рр. понад 90% населення регіону мешкало в міських поселеннях – 87 містах та 239 селищах міського типу.

Основну містоутворюючу роль для сімдесяти населених пунктів при цьому відігравали об'єкти важкої промисловості. Серед них більшість становили підприємства вугільної галузі, що визначили головний (або навіть єдиний) профіль сорока чотирьох міст. У свою чергу, економіко-господарською детермінантою генези двадцяти міст стали промислові об'єкти інших галузей: залізнична стала містоутворюючою для п'яти населених пунктів, енергетична – для трьох, як і флюсодоломітна та хімічна галузі. Підприємства вогнетривкої галузі визначили появу на мапі регіону двох міст; навколо об'єктів металургійної, будівельної та склоробної галузей виникло по одному місту. У той же час на тлі понад шести десятків міст, критично пов'язаних із важкою промисловістю, у досліджуваній період виокремлювалися як нетипові для регіону шість поселень, містоутворюючим фактором яких стала харчова промисловість (для п'яти з цих міст), а також рекреаційно-оздоровче господарство.

При розгляді подібних урбаністичних утворень у вітчизняній науковій літературі використовуються терміни: «монофункціональні міста», «мономіста», «промислові мономіста», «монопромислові», «моноіндустріальні», «монопрофільні» міста, а також – «корпоративні міста»

¹ Слід зауважити, що в сучасному українському законодавстві їх визначення було надане в 1992 р. в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», де **містоутворюючими підприємствами** визнаються «юридичні особи, кількість працівників яких, із урахуванням членів їх сімей, складає не менше половини чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці, у якій розташована така юридична особа» [2]. Цей термін використовується у нормативних документах, наприклад – у Наказі міністерства економіки від 29.05.2009 №518 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств» [3]. У зв'язку з цим, слід відзначити, що у спеціальній літературі часів існування СРСР, крім терміну «містоутворюючі підприємства», вживалися також терміни «містоутворюючі організації» та «містоутворюючі групи» [5].

[9; 11; 12; 14]. В англomовній науковій літературі, відповідно, вживаються терміни «*monotown*», «*mono-profile town*», «*mono-profile city*», «*mono-industrial city*» (у США та Британії часто вживається термін «*company towns*»; для позначення індустріальної специфіки мономіст вживаються також терміни «*railway town*», «*mill town*», «*coal town*» та ін.) В Іспанії подібні міста мають назву «*colonias industriales*», у Нідерландах та Німеччині – «*Fabrieks nederzetting*», або «*Arbeidersiedlung*» [12, с. 8]. У випадку вивчення проблематики міст Донбасу з вузькогалузевою економічною базою, пов'язаних як із промисловим, так і сільськогосподарським виробництвом, рекреаційною сферою тощо, видається необхідним обрати відповідний узагальнюючий термін.

У сучасній вітчизняній геоурбаністичній класифікації та мові офіційних документів достатньо часто використовується термін «монофункціональні міста», що означає «промислові міста, типи яких дуже різноманітні і пов'язані з вузькою спеціалізацією, високою концентрацією промислововиробничого потенціалу і, як правило, одним чи декількома пов'язаними бюджетотворювальними підприємствами, що визначають специфіку соціально-економічного розвитку міста»². Як приклад, фахівці-геоурбаністи наводять м. Авдіївка Донецької області, м. Кузнецовськ Рівненської області, м. Переяслав-Хмельницький Київської області та ін. (Центр народного промислу) [8, с. 76-77]. Також в останній час у вітчизняній науковій літературі вживається термін «корпоративне місто», цілком доречний при вивченні урбаністичних феноменів у ринково-економічній парадигмі (коли він застосовується для позначення монопромислових населених пунктів, заснованих певною компанією з метою концентрації та відтворення робочої сили, як, наприклад, Пульмантаун) [9].

Широке вживання цих термінів при вивченні історії формування зазначеного урбаністичного феномену в регіональному структурно-поселенському вимірі видається до певної міри проблемним. Так, як законодавче визначення, так і трактування науковцями «монофункціонального міста» як поселення, що «залежить від діяльності кількох конкуруючих в одній галузі компаній» [9, с. 51], зводиться до позначення їх залежності від однотипного промислового виробництва. При цьому найближчими до терміну «монофункціональне місто» є

² При цьому, категорія «мале монофункціональне місто» використовувалася в Постанові Кабінету Міністрів України «Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» від 17.03.2000 р. № 521 [4], і позначала «мале місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення». Ця Постанова втратила чинність згідно з урядовою Постановою від 18.07.2012 р. №750 «Деякі питання проведення моніторингу соціально-економічного розвитку малих міст», де вживався більш широкий термін «мале місто» [1].

«монопромислове місто», «моноіндустріальне» або «промислове мономісто», що також позначають поселення, критично залежні від діяльності одного або кількох галузево-споріднених містоутворюючих підприємств; відтінки їх значення фіксують увагу на індустріальному характері поселенсько-виробничих утворень, інколи навіть незважаючи на адміністративно-територіальні ознаки. Вживання цих термінів виключає з переліку міста з одногалузевим господарством, наприклад, курортне місто Святогірськ чи сільськогосподарське Сватово. У свою чергу, специфіка генези міст у добу існування УРСР, за умови функціонування партійно-урядового управлінського апарату, розвитку централізованої планово-командної економіки, суттєво ускладнює застосування терміну «корпоративні міста» в історичній ретроспективі.

Прикметно, що в колективній роботі «Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу» (2018 р.), «неважкопромислові» мономіста регіону (курортні, аграрні) виключаються з розгляду; натомість як приклади «мономіст» часто постають здебільшого поліфункціональні міста: Сталіно (Донецьк), Горлівка, Макіївка, Єнакієве, Дружківка, Краматорськ та ін. [12]. Ситуацію можна пояснити змішуванням понять «мономісто», яке являє цілісність у своїх адміністративних, промислових, поселенських межах, та «соцмісто»: останнє є виробничо-селищним комплексом, що засновувався за методикою соціалістичного розселення в СРСР від часів індустріалізації кінця 1920-30-х рр. (що могли як входити до складу великого чи середнього міста, як Краматорськ чи Горлівка, не маючи жодного адміністративного статусу, так і утворювати окрему адміністративну одиницю, як м. Гірник). Принагідно слід відзначити, що на недостатню чіткість застосовуваного у науковій літературі терміну «мономісто» вказували дослідниці Т. Водотика та К. Кузіна у публікації 2017 р. [7, с. 133].

З огляду на це, у випадку, коли важливо виявити не тільки залежність міста від його головного економічного значення (тим більше виключно промислового), але й наявність стійкого соціально-культурного «іміджу» (на кшталт «міста вуглярів», так і «міста-музею», «міста-університету»), що міг сформуватися в різні історичні періоди, в різних соціально-економічних системах, можна вважати доречним застосування терміну «монопрофільне місто». Світовими прикладами міст подібного типу можна вважати Детройт чи Карбондейл, Оксфорд; серед сучасних населених пунктів України, зокрема Донбасу, які можна об'єднати цим терміном, можна назвати міста Торез, Северодонецьк, Святогірськ та ін.

Функціональні характеристики монопрофільного міста можуть при цьому бути достатньо різноманітними, включаючи адміністративні, туристично-розважальні функції тощо; при цьому основний економіко-господарський, соціально-культурний чи інший профіль виступає як їх інтегруючий чинник. Наведений термін, з одного боку, є більш широким, ніж «монофункціональне місто», з іншого – більш точним, ніж «мономісто»; він є гіперонімом для понять «монофункціональне місто», «монопромислове місто», «корпоративне

місто»³ та ін. Застосування цього терміну відносно мережі міст Донбасу з вузькою господарською спеціалізацією, відтак, уможлиблює дослідження як трансформацій галузевої та адміністративної структури міської «монопрофільності» в регіоні, так і інших особливостей цього історико-урбаністичного явища.

Таким чином, при вивченні такого промислово-урбаністичного феномену Донбасу, як міста з вузькою економічною базою (незважаючи на переважання промислових міст, зокрема вугільних), нам видається більш доречним і обґрунтованим використання терміну «монопрофільні міста», як родового поняття для термінів «монопромислове», «корпоративне» та ін. Визначення «монопрофільності» міст, як більш широкої характеристики, порівняно з їх «монофункціональністю», дозволяє більш чітко маркувати масштабні проблемні поля історико-регіоналістичних, історико-урбаністичних та ін. досліджень, сприяє поглибленню аналізу особливостей формування урбаністичного фонду Донбасу.

РЕЗЮМЕ

Розглядається специфіка мережі міст Донбасу з вузькою виробничою базою з метою віднайти найбільш прийнятний термін для їх виділення як урбаністичного феномену. Аналізуються наявні в сучасній літературі визначення «монопромислові», «монофункціональні» міста тощо. Доводиться, що, незважаючи на те, що основну частину міст Донбасу можна визначити як «монопромислові міста», більшість із яких складають «вугільні», при масштабному дослідженні урбаністичного фонду регіону доцільним є застосування терміну «монопрофільні міста», як більш змістовного.

Ключові слова: Донбас, монопрофільність, монопрофільні міста, монофункціональні міста, історико-урбаністичний феномен.

SUMMARY

The article studies the specifics of the Donbas cities which have a narrow production base to find the most acceptable term to determine them as an urban phenomenon. The author analyzes the definitions «mono-industrial cities», «monofunctional cities», etc. available in the modern literature and comes to the conclusion that, despite the fact that the main part of Donbas cities can be defined as «mono-industrial cities», most of which are «coal towns», in a large-scale studies of the urban fund of the region, it is advisable to use the term «mono-profile cities» as a more meaningful one.

Keywords: Donbas, monopprofile, mono-profile cities, monofunctional cities, historical and urban phenomenon.

³ Виділення останніх як варіантів монопрофільних міст може прислужитися, зокрема, в дослідженнях трансформації «монопромислових соціалістичних міст» на «корпоративні міста» з початку 1990-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Деякі питання проведення моніторингу соціально-економічного розвитку малих міст: Постанова Кабінету Міністрів України, від 18.07.2012 р. №750. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-2012-%D0%BF> (Дата звернення: 16.09.2020).
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України №2343-ХІІ від 14.05.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/15747> (Дата звернення: 15.09.2020).
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств: наказ Міністерства економіки України. від 29.05.2009 № 518. URL: <https://www.me.gov.ua/legislativeacts/Detail?lang=uk-UA&id=6b383476-fa9e-4d33-a432-1571ab245863> (Дата звернення: 16.09.2020).
4. Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 р. № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-%D0%BF#Text> (Дата звернення – 16.09.2020).
5. Класифікація городів УССР. Київ. 1947 г. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 4906. Оп. 2. Спр. 59. 197 арк.
6. Блейклі Е. Планування місцевого економічного розвитку. Теорія та практика / Переклад з англ. Львів : Літопис, 2002. 416 с.
7. Водотика Т. Кузіна К. Люди в мономістах Донбасу: комерці та роби. Регіональна історія України: Зб. наук. ст. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. Вип. 11. С. 133-150.
8. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 419 с. С. 76-77.
9. Куліков В.О. Корпоративні міста: визначення, характерні риси, історична доля. Укр. іст. журн. 2017. № 1. С. 41–59.
10. Меєрович М.Г. Коньшева Е.В., Хмельницький Д.С. Кладбище соцгородів. Градостроительная политика в СССР 1928-1932 гг. Москва : РОССПЭН, 2011. 270 с.
11. Моисеева Е., Майбуров И. Социально-экономические проблемы монопрофильных городов и бюджетно-налоговые инструменты развития и стимулирования их развития. Світ фінансів. 2011. № 1. С. 86-90.
12. Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / М. Ільченко та ін., за ред. В. Кулікова й І. Склокіної. Львів : ФОП Шумилович, 2018. 244 с.
13. Руссо Д., Возей Ж. Благоустрій міста. Київ : Основи, 1995. 107 с.
14. Kuzmenko L.M., Soldak M.O. Monofunctional Cities: Problems, Support Provision and Development. Економічний вісник Донбасу. 2010. №4 (22). С. 83-88.

ЗАСНУВАННЯ ТА ЗАСЕЛЕННЯ МІСТА СНІЖНЕ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПИТАННЯ ДО ВИВЧЕННЯ

У сучасному науковому дискурсі все частіше постають питання визначення часу заснування й заселення того чи іншого населеного пункту України. Бо, як зазначають автори книги «Міська історія України: проблеми початкового датування», заснування не обов'язково передує утворенню, і навпаки. Крім того, заснування міста є правовою категорією, а утворення міста – історичною [1, с. 20]. Прикладом такої наукової дискусії є численні публікації, що вийшли друком в останні часи, зокрема стаття «Про необхідність перегляду дат заснування міст України» Юрія Мицика та інші дослідження [2], що проливають світло на дати заснування багатьох населених пунктів України, зокрема й тих, що розташовані на території Донецької та Луганської областей [3]. Не стало винятком і місто обласного підпорядкування – Сніжне, розташоване на сході Донецької області.

І хоча у своєму розвитку місто Сніжне має багато славетних та героїчних сторінок, власних героїв, видатних мешканців та уродженців міста, водночас одним із проблемних питань, яке викликає багато суперечностей при вивченні історії міста, є питання визначення датування періоду його заснування та заселення. Тривалий час це питання не розглядалося, хоча окремі дослідники ставили під сумнів дату заснування міста – 1784 рік. Лише на сучасному етапі розвитку міста питання датування заселення чи не вперше обговорювалося під час проведення VII Всеукраїнської краєзнавчої конференції учнівської молоді «Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI сторіччя» (м. Донецьк, 2013 р.) [4], або на сторінках публікацій членів міського осередка Національної спілки краєзнавців України [5].

Хоча перші люди на території прилеглих земель з'явилися ще в період палеоліту, а починаючи з VII ст. до н.е. розпочалася хвиля кочівників – скіфи, сармати, про що свідчать численні археологічні пам'ятки [6, с. 86]. Заселення постійними мешканцями території майбутнього міста відбувалося лише в період розвитку козацтва на теренах України і тривало до XIX ст. включно.

У 1700 році російський цар Петро I видає грамоту, в якій козакам, з метою обслуговування поштових трактів, необхідно було заселяти шлях від Рибного до Валуйок, для чого їм надавалися коні. Так, приблизно 1705 року створюється Бахмутський поштовий тракт, що проходив через старий Айдар до Азова [7, с. 141-142]. Одна з гілок цього поштово-торговельного тракту проходила по сучасній території міста Сніжне [8, с. 48]. На поштово-торговельних трактах створювалися зимовники, в яких жили родини з кінця жовтня по квітень. Пізніше ці зимовники почали перетворюватися в хуторки-фільварки, де постійно мешкала невелика кількість людей, які займалися розведенням худоби [9, с. 153].

На жаль, сам процес колонізації Подонеччя (південь Луганської та Донецької областей) не знайшов чіткого відображення в джерелах. Пов'язано

це з тим, що на цих землях відбувалося неконтрольоване заселення біглими та козаками, відповідно був і низький ступінь обізнаності тих чи інших відомств Московського царства [10, с. 140]. Про це свідчить текст доповіді від 22 грудня 1705 року азовського губернатора І. О. Толстого [8, с. 30].

Вивчаючи історію міста Сніжне, можна дійти висновку, що 1784 рік, як рік заснування та одночасного заселення міста, є не точною датою, бо сам процес заселення постійними мешканцями відбувався набагато раніше. Документальна фіксація заселення земель майбутнього міста відбувалася щонайменше за часів російського царя Петра І. До того ж виникає питання: А чи будував би на пустоші свої постійні двори в 1784 році донський старшина Іван Васильєв, якого деякі дослідники і більшість мешканців міста вважають засновником міста Сніжне? [10].

Той факт, що заселення території міста і навколишніх земель відбувалося у більшості випадків біглими селянами саме з українських земель, підтверджується певними даними. Зокрема, згідно з даними Всеросійського перепису 1897 року, на території Міуського округу, а саме до нього входило майбутнє місто Сніжне адміністративно, українського населення мешкало понад 250 тисяч осіб [11, с. 119]. Окрім того, полковник Генштабу Російської імперії Микола Іванович Краснов зазначав, що: «У XVII ст., під час жорстокої боротьби донських козаків з азовськими татарами й турецькими військами, число вихідців з Малоросії, особливо через утиски на той час у Польщі, помітно збільшилося» [12, с. 48]. До того ж, на початку XX століття історик Іван Сулін, зазначаючи про село Степанівка, вказував, що на 1801 рік село населено малоросами, тобто українцями, в кількості 377 осіб. Але час заселення села невідомий [13, с. 141]. Ці дані яскраво свідчать про доволі активне заселення краю саме українцями, у своїй більшості селянами, бо в тому ж Міуському окрузі на 1867 рік нараховувалося тимчасово зобов'язаних селян 67462 особи чоловічої статі, що складало біля 45% від загальної їх кількості в Області Війська Донського [12, с. 51].

Отже, в дискусії про датування заснування й заселення міста Сніжне можна стверджувати, що час заселення майбутнього міста слід відносити не до періоду царювання російської імператриці Катерини ІІ, як вважалося тривалий час, а до більш ранньої доби, щонайменше до періоду правління російського царя Петра І. Водночас, не можна ігнорувати і той факт, що письмові згадки про постійні поселення на території міста Сніжне відносяться до 1784 року, коли донський старшина Іван Васильєв отримав дозвіл на будівництво постійного двору в майбутньому місті Сніжне Донецької області. Цей факт можна вважати відправною точкою в адміністративному формуванні майбутнього міста Сніжне Донецької області.

РЕЗЮМЕ

У дослідженні зроблено спробу дати відповідь на одне з найбільш дискусійних питань історії міста Сніжне Донецької області – визначення точної дати його заснування та заселення. Вивчені джерела й дані дають можливість визначити, що документальна фіксація постійного заселення майбутнього міста

переважно українськими селянами відбувалась щонайменше на початку XVIII ст., водночас як офіційне заснування міста датується пізнішою датою, а саме 1784 роком, коли було отримано дозволи на створення постійних дворів на його території.

Ключові слова: заснування, заселення, місто, Сніжне, 1784 рік.

SUMMARY

This study examines one of the controversial issues in the history of the town of Snizhne, Donetsk region, namely the dating of the founding and settlement of the town. The studied sources and data make it possible to determine that the documentary recording of the permanent population of the future town mainly by Ukrainian peasants took place at least at the beginning of the 18th century, while the official foundation of the city dates back to 1784, when accommodation houses were allowed to run in the town.

Keywords: foundation, settlement, town, Snizhne, 1784.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Міська історія України: проблеми початкового датування. Науково-довідкове видання / Верменич Я.В., Дмитрук В.І., Архипова С.І. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 140 с.
2. Мицик Ю.А. Про необхідність перегляду дат заснування міст України // *Краєзнавство*. № 1–2. 2000. С. 78–80; Кавун М.Е. Походження та рання історія міста Катеринослава // Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. 20 с.
3. Пирко В.А. Заселение Донеччины в XIV–XVIII вв. // *Летопись Донбасса: Краеведческий сборник*. Выпуск 1. Донецк : Донецкий областной краеведческий музей, 1992. 113 с.; Пирко В.О. Про час заснування м. Бахмута // *Український історичний журнал*. № 6. 1996. С. 147–148; Полюга Н. Міста Донеччини в XVII–XVIII ст. // *Літопис Донбасу: Краєзнавчий збірник*. Випуск 12. Донецьк : Донбас, 2004. 292 с. С. 230–240; Подов В. История Донбасса. В 3-х т. Т. 1. Донбасс в XVII–XVIII веках. Луганск : Альма-матер, 2004. 336 с.
4. Складчиков І. До питання заселення та заснування міста Сніжне. Керівник Бривко М.В. // VII Всеукраїнська краєзнавча конференція учнівської молоді. Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI сторіччя: Матеріали та тези доповідей. Донецьк : ДОЦТКУМ, 2013. 316 с. С. 54–56.
5. Судьбоносная снежнянская жизнь: (история города Снежное с древнейших времен) / Р.Ф. Огренич (глав. ред.). Донецк : Юго-Восток, 2011. 184 с.; Забытые клады нашего края: история села Степановка Шахтерского района Донецкой области и его окрестностей / Авт. кол.: Огренич Р.Ф., Бривко Н.В., Просянок В.И., Чирка С.Н., Луцай В.В. Снежное : РОАЖ «Штрих», 2009. 88 с.; Огренич Р.Ф. Посібник з історії рідного краю: селищні ради міста Сніжне Донецька область / Автор. кол.: Огренич Р.Ф. (голова), Бривко О.І., Луцай В.В., Бривко М.В. Донецьк : «Донбас», 2011.

- 65 с.; Бривко Н.В., Огренич Р.Ф. Основание постоянного двора // *Снежнянская жизнь*. 2009. № 47. С. 1.
6. Список памятников археологии Украины. Донецкая область. / Сост. Привалова О.Я., Привалов А.И. Київ : УООП, 1988. 112 с.
 7. Прудников Ф.И. Истоки // *Ленинская правда*. 11 июля 1987 г. С. 2.
 8. Судьбоносная снежнянская жизнь: (история города Снежное с древнейших времен) / Р.Ф. Огренич (глав. ред.). Донецк : Юго-Восток, 2011. 184 с.
 9. История Луганского края: Учебное пособие / Ефремов А.С., Курило В.С., Бровченко И.Ю., Климов А.А., Красильников К.И., Семестяга В.Ф., Подов В.И. Луганск : Альма-матер, 2003. 432 с.
 10. Голуб Н.В. История возникновения города Снежное // *Архивная летопись Донбасса*. № 1. 2004. С. 21; Краткая история образования г. Снежное // *Снежнянская жизнь*. № 57. 2007. С. 2.
 11. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Том XII Область войска Донского / Под ред. И.А. Тройницкого. Москва : Изд. Центрального статистического комитета министерства внутренних дел, 1905. 240 с.
 12. Военное обозрение земли Донского Войска / Сост. Краснов Н.И. СПб. : Военная типография, 1870. 288 с.
 13. Сулин И. Материалы к истории заселения Миусского (ныне Таганрогского) округа // Сборник областного войска Донского статистического комитета. Выпуск 6. Новочеркасск : Частная Донская типография, 1906. 218 с. С. 131–154.

УДК 902.01

Дубяга А. П.

ПОХОВАННЯ ДОБИ СЕРЕДНЬОЇ БРОНЗИ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ

Постановка проблеми. Актуалізація будь-якої проблеми вимагає підкреслення не тільки її суто наукового значення, а й соціальних питань, які вона покликана вирішувати. У цьому аспекті не можна не погодитись із Л.Л. Залізником, який наголосив: «Обов'язковою передумовою успішної розбудови самостійної Української держави є висока самосвідомість нації. А це глибоке знання національної культури, географії, історії, розуміння їхньої унікальності на тлі історії та культури сусідів» [1, с. 5]. Дослідження доісторичного минулого Бахмутського краю викликає підвищений інтерес дослідників через два аспекти: по-перше, саме дослідження Ізюмського та Бахмутського повітів поклали початок вивчення доби бронзи на теренах України; по-друге, Бахмутчина, з її прадавніми копальнями міді та яскравими похованнями, завжди привертає увагу дослідників. Проте на сьогоднішній день відчувається значний брак загальнодоступних джерел, присвячених висвітленню зазначеної проблематики. Багато наявних джерел є недосяжними для широкого загалу науковців і дослідників, відсутній порівняльний аналіз

ключових елементів матеріальної культури катакомбної культури Бахмутського краю з похованнями широкого ареалу. У період «новобудовних» експедицій було здійснено значне накопичення джерельної бази, але незважаючи на це, за словами С.Н. Братченка, є певні проблеми, перша з яких – недосконалість самої методології дослідження, друга – втрата значного масиву матеріалів або фрагментарний характер їх публікації [2, с. 8]. Саме тому історіографічно-джерельні дослідження з уведенням до широкого вжитку архівних матеріалів набуває неабиякої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Актуальними для зазначеної тематики є роботи В.О. Городцова, Н. Є. Бранденбурга, С.Н. Братченка, Ю.М. Бровендера, С.М. Санжарова, Є.М. Черних, Л.А. Черних, Є.І. Гак, Д.П. Кравця, С.І. Татарінова, Р.О. Литвіненка та ін. Слід окремо наголосити на тому, що значний внесок у дослідження середньобронзової доби Бахмутчини зроблено саме під час польових досліджень. Зупинимось на окремих дослідженнях більш детально.

Як уже зазначалося раніше, початок систематичного вивчення бронзової доби Бахмутського краю було покладено В.О. Городцовим на межі ХІХ і ХХ століть (досліджено 29 поховань катакомбної культури в Бахмутському повіті та 30 поховань в Ізюмському повіті). Дослідник здійснив первинне накопичення й опис поховального реманенту, а також була зроблена його перша диференціація. В.О. Городцов до предметів озброєння відносив булави, у той час як сокири та наконечники стріл ним було віднесено до суто побутових речей [3, с. 223]. Окремо треба наголосити, що серед знахідок жодного разу не трапились бронзові сокири, проте на основі аналізу поховальної споруди дослідником було висунуто гіпотезу про безперечне існування цих предметів [4, с.176]. Ця гіпотеза з часом була підтверджена на рівні джерел.

Значний внесок у розробку проблеми вивчення середньобронзової доби Бахмутського краю зробив С.І. Татарінов. На основі аналізу значного обсягу фактичного матеріалу дослідник зробив припущення, що Бахмутські поклади міді були центром видобутку та переробки міді донецького варіанту катакомбної культури [5, с. 53-54]. Також не можна оминати увагою публікації дослідника, присвячені висвітленню знахідок окремих поховань і поховальних комплексів із доволі ґрунтовними описами поховального реманенту. На основі аналізу поховального реманенту С.І. Татарінов доходить висновку, що саме розвиток військової справи зумовив розквіт археологічної культури [6, с. 14-23].

Метою статті є кількісно-якісний порівняльний аналіз поховального реманенту катакомбної культури Бахмутського краю з поховальним реманентом загального ареалу Донецько-донського варіанту катакомбної культури.

Виклад основного матеріалу. Бахмутський район Донецької області можна вважати одним із центральних ареалів розповсюдження катакомбної культури часів середньої бронзи. Ще В.О. Городцов зробив припущення, що саме басейн Сіверського Дінця являє собою центр розповсюдження катакомбної культури. Проте дослідник погоджувався, що зі збільшенням

джерельної бази безпосередній центр може зміщуватись на південь до узбережжя моря [4, с. 170]. З іншого боку, як уже зазначалося вище, існують припущення, що Бахмутчина є центром видобутку міді та її переробки. Виходячи із зазначеного, можна зробити припущення, що поховання саме в цьому районі повинні відрізнятись насиченістю інвентарем, зокрема виробами з металу. Для перевірки висунутої гіпотези необхідно провести порівняльний аналіз поховального реманенту. Джерельною базою цієї розвідки є 858 поховань катакомбної культури Донецько-донського варіанту, 14 із яких безпосередньо досліджені в Бахмутському районі.

У стратиграфічному плані поховання Бахмутчини є цікавими тим, що 28,5% з них є основними в курганах, водночас як за загальною виборкою цей показник складає 7,9%. Це може слугувати певним підтвердженням, яке висунув В.О. Городцов, щодо наближеності до центру поширення катакомбної культури. Хотілось окремо відмітити насиченість прикрасами у вигляді намиста чи браслетів поховань саме Бахмутського краю. Вони зустрічаються у 42,8% поховань, проте в загальному ареалі розповсюдження частота їх покладання у поховання складає 14,2%. До того ж, переважна більшість прикрас загального ареалу розповсюдження Донецько-донського варіанту катакомбної культури виготовлені з мушель, кераміки, пастових бус, каміння. Бронзові прикраси трапляються приблизно в 20% поховань, у той час як на Бахмутчині у 85% випадків прикраси було виготовлено саме з бронзи. Слід зазначити, що в окремих випадках прикраси були доволі багатими (кількість бусин у намисті сягає 120 штук).

Одним із ключових показників під час порівняльного аналізу поховань часів середньої бронзи є показник насиченості керамікою. Кераміка являє собою фактично невід'ємний атрибут поховань катакомбної спільноти, тому за цим показником також можна оцінити наскільки поховання насичені реманентом. Якщо виходити з того, що Бахмутчина є центром розповсюдження катакомбної культури, то доречно зробити припущення, що саме ці землі населяли провідні члени цього суспільства, отже і насиченість керамікою має бути вищою. Проте порівняльний аналіз не засвідчує суттєвих відмінностей за цим показником: у загальному ареалі розповсюдження цей показник складає 0,77 керамічних виробів на небіжчика, у той час як у похованнях Бахмутчини – 0,8.

Також порівняльний аналіз поховального реманенту засвідчує суттєве превалювання таких бронзових виробів, як ніж і шило у похованнях Бахмутського краю. Якщо згаданий реманент в ареалі розповсюдження Донецько-донської катакомбної культури складає 6,8% і 5,6% відповідно, то серед поховань Бахмутчини він зростає до 21,4% та 28,6% відповідно. Значно вирізняються показники за таким доволі рідкісним предметом поховального обряду як футляр для засобів обробки наконечників стріл, що безперечно символізує зброяра. Взагалі цей предмет трапляється в 0,47% поховань, у той час як на Бахмутчині цей показник становить 14,3%. Також показники «наборів» стрілоділів значно перевищують середні показники. Наприклад, жолобчасті абразиви трапляються в 1,2% поховань всього ареалу, натомість у

Бахмутському краї 21,4% поховань містять жолобчасті абразиви, які інтерпретуються дослідниками як випростувачі для древків стріл. Тобто ми маємо справу зі значною концентрацією зброярів. Узагалі це не є дивним, адже поруч є значні поклади кременю.

Натомість не витримує перевірки на рівні джерел зауваження С.І. Татарінова щодо значного розвитку військової справи у регіоні, що досліджується, адже жодне із розглянутих поховань Бахмутського краю не містило такого компоненту військового арсеналу катакомбників як сокири. Слід зазначити, що вістря стріл на Бахмутщині зустрічаються набагато частіше, ніж за виборкою в цілому (2,6% проти 21,4%). Проте майже завжди вістря стріл у Бахмутському краї знаходяться в комплексі із реманентом для їх виготовлення, тож їх можна інтерпретувати як «зразок готової продукції» майстра-зброяра. Також доволі дивним виглядає той факт, що жодне поховання Бахмутщини не містило ливарних форм. Виходячи із значної кількості вивчених комплексів із видобутку та плавки металу саме в Бахмутській котловині, цей факт поки не має чіткого пояснення. Можливо, проблема полягає у незначній кількості поховань Бахмутського краю, що розглядаються, і збільшення фактичного матеріалу призведе до відповідних знахідок.

Висновки. Отже, поховання катакомбної культури Бахмутського краю можна охарактеризувати як виразні та насичені поховальним інвентарем. Зокрема можна говорити про значне перевищення середніх показників виробів із бронзи у порівнянні з загальним ареалом розповсюдження Донецько-донського варіанту катакомбної культури. Також знайдено вагомі відмінності у частоті знахідок реманенту для виготовлення зброї, зокрема стріл. Проте наведені дані та висновки не можна вважати аксіоматичними, і вони потребують перевірки на збільшених виборках. Особливо це стосується збільшення виборки поховань, розташованих саме на території Бахмутщини.

РЕЗЮМЕ

У статті здійснено спробу порівняльного аналізу поховального реманенту, що походить з ареалу розповсюдження Донецько-донського варіанту катакомбної культури та Бахмутського краю. Було виявлено суттєві відмінності середніх показників щодо виробів із бронзи, а також поховань майстрів із виготовлення зброї, зокрема стріл. Цей аспект підтверджує концепт щодо розташування центру видобутку й обробки мідної руди в Бахмутській котловині за часів середньої бронзи.

Ключові слова: бронзова доба, Донецько-донська катакомбна культура, поховання, бронзові вироби, майстри-зброяри.

SUMMARY

The article makes a comparative analysis of burial stock originating from the area of the Donetsk-Don variant of the catacomb culture and the Bakhmut region. Significant differences were found in the averages of bronze products, as well as in the burials of gunsmiths. This aspect confirms the concept of the location of the center of copper ore mining and processing in the Bakhmut basin in the Middle Bronze Age.

Keywords: bronze twenty-four hours, Donetsk-Don catacomb culture, burial place, bronze wares, gunsmiths.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Залізняк Л.Л. Первісна історія України : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1999. 263 с.
2. Братченко С.Н. Донецкая катакомбная культура раннего этапа. Том I. / Луганск : Шлях, 2001. Адаптированный перевод на русский язык А. В. Файферта. 216 с.
3. Городцов В. А. Результаты археологических исследований в Бахмутском уезде, Екатеринославской губернии, в 1903 году // Труды XIII археологического съезда в Екатеринославе. Москва, 1907. С. 211-366.
4. Городцов В. А. Культуры бронзовой эпохи в средней России // Отчет императорского российского исторического музея имени императора Александра III в Москве за 1914 год. Москва : Синодальная типография, 1915. С. 121-229.
5. Кравец, Д. П. К вопросу о металлургии племен донецкой катакомбной культуры [Текст] / Д.П. Кравец, С.И. Татаринов // Северо-восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит – бронзовый век): Материалы международной конференции. Донецк, 1996. С. 51-54.
6. Татаринов С.И. Археология Бахмутского края [Текст] / С.И. Татаринов, С.В. Федяев, С.А. Федотов. Артемовск : Печатный двор, 2003. 63 с.

УДК 94(477.62):629-021.58

Євсеєнко С. А.

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ІНФРАСТРУКТУРИ «НОВОЇ ГОРЛІВКИ» ПЕРІОДУ РЕКОНСТРУКЦІЇ (1927–1941 РР.)

Останнім часом усе більше і більше в історичному просторі зростає увага до регіональних проблем. Однією з їх складових є вивчення як соціально-економічних, так і інфраструктурних проблем. До них можна віднести і розвиток об'єктів промислового, побутового та житлового будівництва, торгівлі та транспорту в провінційних населених пунктах Донеччини першої половини ХХ ст.

Так, період 1927–1941 років в історії Горлівки – потужнішого промислового, наукового і культурного центру Донбасу і України, вважається періодом великої реконструкції. Ще він носить назву «Нової Горлівки». І не тільки тому, що в цей час будуються нові потужні підприємства, такі як Азотно-туковий, Коксо-хімічний заводи, навколо них ростуть нові селища на площадці, яку назвали саме «Новою Горлівкою», а ще й тому, що дійсно відбувається реконструкція старих підприємств. І економічно, і соціально це була «Нова Горлівка» з потужними звершеннями. Прижилася ця назва і з легкої

руки тодішнього горлівського партійного функціонера Веніаміна Яковича Фурера, який описав ці події у своїй книзі «Нова Горлівка» [1].

Проблема, що вивчається, так і не стала об'єктом ґрунтового дослідження, як у наукових працях радянської історіографії, так і за часів сучасного формування історичної науки. Питання реконструкції Горлівки, створення промислової площадки між самою Горлівкою і Калінінськом (зараз Калінінський район міста), який і отримав назву «Новогорлівки», на території сучасної Горлівки так і не стало темою окремих наукових розвідок. Це питання побіжно у своїх краєзнавчих працях розглядали І. Павлик, П. Жеребецький, І. Жильцов, А. Шевченко [2]. Тому, метою цієї наукової розвідки є гостра необхідність подолання існуючих стереотипів, правдивого й об'єктивного зображення проблем періоду реконструкції Горлівки в 1927–1941 роках, у населених пунктах, які входили до її складу, без прикрашення і перекручень.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані при підготовці лекцій та спеціальних курсів для студентів закладів вищої освіти, підготовці посібників і підручників з регіональної історії України та краєзнавчій роботі з учнями та студентами.

Треба зважити ще й на те, що за існуючим на той час адміністративним поділом, територія сучасної Горлівки являла собою кілька самостійних населених пунктів, які входили до складу Петровського району, – це міста Горлівка, Калінінськ, Комсомольськ, Микитівка, Щербиновка. А в лютому 1932 року Горлівка стає містом обласного підпорядкування, і всі вищеназвані населені пункти, втративши статус «міст», входять до її складу.

У період, що досліджується, подальші успіхи в розвитку інфраструктури міста залежали від переходу всіх підприємств на сучасні технології та техніку, від введення до лав діючих нових шахт, цехів, відділень та ліній задля покращення умов життя, праці, підготовки кадрів та розвитку культури.

Першим інфраструктурним об'єктом майбутнього міста став побудований народним методом в 1927 році Палац Праці на пустирі, поблизу першого рудника.

На будівництві Палацу праці. 1927 рік.

Уже на 1932 р. вугільні підприємства Горлівки відвантажували споживачам 4.2 млн. тонн вугілля. В 1937 р. потрібно було збільшити видобуток в 1/5 рази, що було в 3/5 рази більше, порівняно з 1928 роком. Зробити це було дуже складно. Основними складовими були: по-перше, механізація. На 1933 рік на горлівських шахтах працювало 1900 відбійних молотків, 36 електровозів та 40 канатних відкаток [3, с. 112]. По-друге, на підприємства прийшли освічені та компетентні інженери та гірничі майстри. І по-третє, підвищилася професійна підготовка робітників. Це і призвело до зростання видобутку вугілля. Але разом із тим, почалися проблеми з його підйомом на поверхню. Було переобладнано всі шахти додатковими підйомами і відкатками вугілля в будівлях на поверхні.

У Горлівці успішно розвивалися вугільна, ртутна, алебастрова, доломітна та інші галузі промисловості. Загальний обсяг валової промислової продукції на 1940 рік склав 169 млн. крб., що було в 7 разів більше, ніж в 1928 р. [4, арк. 78].

Було введено до лав діючих:

- першу продукцію видав 7 листопада 1928 року Коксохімічний завод;
- перші тони вугілля видала «на-гора» в 1932 році шахта К. Рум'янцева;
- першу аміачну селітру видав 23 квітня 1933 року Азотно-туковий завод;
- в 1936 р. рудоуправління «Олександр-Запад» досягло планового рівня в 750 тон вугілля щодобово;
- в 1937 р. було побудовано Горлівський м'ясокомбінат, найбільший на той час у Донецькій області та інші [5, с. 50].

В 1939 р. за визначні досягнення у підвищенні видобутку вугілля колектив шахти Калініна було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, а колектив рудоуправління «Олександр-Западу» орденом Леніна [6, с. 48; 50].

В 1932 р. Державна комісія розробила проєкт забудови Нової Горлівки на 180 тисяч осіб. Основою повинні були слугувати житлові квартали для працюючих на Азотно-туковому, Коксо-хімічному заводах, медичних працівників та вчителів [7, с. 179]. Ведеться забудова як центральної частини міста, так і околиць. Так, поблизу машинобудівного заводу на місті землянок було побудовано вулицю Врубову.

Микита (Никифор) Ізотов в своїй книзі «Моя життя, моя робота», яка побачила світ в 1934 р., писав: «После работы мы выходили разрушать старые «шанхай» и «собачевки» и строить новую Горловку» [8, с. 32]. У рішенні Горлівської міської ради записано: «Снести находящийся в центре города поселок Пекин-Собачовка, – 60 землянок, оставшихся в наследство от старой Горловки. Предоставить рабочим, проживавшим в этих землянках, новый четырехэтажный дом «Б-2». С тех пор этот новый жилой массив стали называть словом «Домбе» [9, с. 130]. Навпроти нього було збудовано і будинок «Б-1».

Прискореними темпами будується житло. Так, на його будівництво було виділено 680 тис. карб. капіталовкладень, які було засвоєно за роками таким чином:

1931 р. – 196 тис. карб.

1932 р. – 214 тис. карб.

1933 р. – 270 тис. карб. [10, с. 131].

За 1933–1937 р. на розвиток комунального господарства було витрачено 11,4 млн. карб. Було побудовано за типовим проектом міську друкарню, дві міські лазні, готель, поштамт [11, с. 131].

В 1934 році було відкрито найбільший, гарно обладнаний, центральний продовольчий магазин, який отримав назву «Пасаж». А в селищі шахти «Комсомолец» відкрили продмаг – «Красний» і продовольчу групу на станції Микитівка, і в Новій Горловці. Всього за період із 1932 по 1940 рік у місті відкрили 42 нових магазини.

Росли в Горлівці житлові мікрорайони навколо як старих, так і нових промислових підприємств, забудовувався центр міста. Можна навести як приклад селище шахти № 5 ім. Леніна. Так, в 30-ті роки робітникам було побудовано 530 будинків загальною площею 10 600 м². На 1926 р. у селищі навколо рудника мешкало 3 000 осіб, в 1934 – 7 000, в 1939-му – 10 000 [12, с. 131].

Змінюється обличчя міста. Вздовж вулиць стали насаджувати тисячі дерев та кущів, висадили квіти. Старий лісорозсередник в 1933 році за 50 діб завдяки залученню 5 тисяч робітників хімстрою зробили міським парком культури та відпочинку, в якому було побудовано літній театр на 1200 міс, ресторан, двоповерхову читальню, розбито клумби з квітами і висаджено 20 тисяч дерев [13, с. 85]. Було закладено і нові селищні парки відпочинку. На підприємствах ввели посади озеленювачів.

Так, Миколі Шишкіну, який закінчив Великоанадольський лісовий технікум, було доручено оформлення міського парку відпочинку і прилягаючого Радянського проспекту. Разом із директором парку Павлом Львовичем Абрамовим вони побудували оранжерею і виробили план їх благоустрою. На Залізнянських ставках висадили фруктовий сад. Озелененням Азотно-тукового заводу і селища навколо нього було довірено Якову Гудкову.

У парку культури та відпочинку протягом місяця робітники шахти «Кочегарка» і машзаводу імені С.М. Кірова до початку першої всесоюзної спартакіади вугільників побудували стадіон, який було відкрито 1 вересня 1933 року [14, с. 85]. Але під час відкриття спартакіади на стадіоні сталася трагічна подія. Гостьова трибуна не закріплена відкосами впала на землю разом із людьми. Загинув комсомольський секретар Жора Гусев [15, с. 153].

Загальний житловий фонд Горлівки на січень 1941 року склав 747 тисяч м², а кількість населення, за даними перепису 1939 року, склала 181,5 тисяч осіб, а з селищами – 213,1 тисяч [16, с. 82].

Величезною проблемою для мешканців селищ ще з дореволюційних часів була питна вода. Становище почало змінюватися в середині 20-х років ХХ ст. Починаючи з 1925 року, прокладка лінії водопостачання почала входити до системи забудови нових селищ навколо Першої та Другої Корсунських копалень, рудників № 8 та 9. Було визначено місця водозабору поблизу села Берестове, південніше Дев'ятого рудника. Аналізи засвідчили гарні смакові якості, прозорість, відсутність у воді шкідливих мікроорганізмів.

В 1927 році першу лінію водогону здали в експлуатацію. Починаючи з 1930 року розширюються пошукові та будівельні роботи створеною спец. організацією «Донбасводтрест». Поблизу станції Байрак, біля кургану Довгий, було відбудовано комплекс споруд – каптаж для збору підземних вод та вивід їх на поверхню у спеціальні зборні резервуари для подальшої подачі у водонапірні башти селищ.

Виникає велика потреба у трубах на облаштування водогону та каналізації. Керівництво міста прийняло рішення про будівництво трубного заводу поблизу старого терикону ртутного рудника. Завод забезпечив трубами не тільки потреби горлівчан, а почав поставляти свою продукцію і в інші міста області. Всього водонапірні комунікації по селищах Горлівки склали 33 км. із 340 вуличними колонками. А 1 січня 1935 року запустили першу чергу міської каналізації.

Не дивлячись на зроблену велику роботу в цьому питанні, велике її значення, необхідно зазначити, що води все рівно не вистачало. Наприклад, влітку, в суху та спекотну погоду, у селищі ртутного комбінату колонки видавали тільки $\frac{1}{4}$ частину розрахованої кількості води. Мешканці змушені були чекати розвозну бочку з водою.

«Водоканалпроект» починає в 1939 р. перехід до облаштування великих водосховищ у вигляді ставків для зберігання води. Ця ж організація завершила генеральну схему подачі води. Це була вже друга схема після 1931 року для міст Донбасу.

Важливою частиною інфраструктури кожного міста є дороги і суспільний транспорт. Так, на початку ХХ ст. у населених пунктах, які зараз входять до складу Горлівки, була тільки одна вулиця, вимощена каменем – Конторська. Друга, частково вимощена каменем, частково засипана щебнем, вела від садиби керуючого справами вугільних та ртутних копалень Гюєна до робітничого селища через вулицю Штейгерську і закінчувалася на Лікарняній вулиці, де стояла амбулаторія. Загальна протяжність вулиці близько трьох верст. А єдиним видом транспорту був гужовий.

Проїшли десятки років поки в 1932 р. не почалося будівництво дорожнього полотна від центральної частини через шахту № 5 і далі до Ртутного комбінату. Уже на кінець 1933 року тільки на Радянському проспекті замостили 1,3 тис. м². дорожнього полотна. А в 1941 році автодоріг з твердим покриттям (замощених) вже було 23,8 км. Протягом із 1928 по 1940 роки довжина вулиць міста склала 192 км., а загальна площа міста збільшилася у 5 разів. З'явилися і тротуари, довжина яких склала 12 км., було встановлено 600 вуличних світильників [17, с. 61].

24 листопада 1932 року було відкрито перший трамвайний маршрут від залізничної станції Горлівка (пізніше стадіону) до шахти Леніна – кільця Щаумяна, довжина якого склала вісім кілометрів. Це було великою подією в житті мешканців міста. Перший рейс здійснила Є.П. Антипова, яка до того працювала вибірницею породи на Першому руднику. Пізніше методом народного будівництва проклали колію трамваю до азотно-тукового заводу і

ртутного комбінату. Ще одну гілку проклали до селища машинобудівників [18, с. 84].

Положення з транспортом починає покращуватися з появою на вулицях Горлівки перших автобусів. Так, влітку 1934 року було відкрито перший автобусний маршрут Горлівка – Микитівка, на якому був один автобус ЗИЛ-8 (коробочка) на 16 місць, про що повідомив голова Горлівської міської ради робітничо-селянських депутатів Яків Маркович Маламедовський [19, с. 60]. Маршрут починався біля будинку Рад на Радянському проспекті, відквіля він рухався на станцію Микитівка [20, с. 60]. Вже на кінець 1930-х років, в 1939 році, з'явилися 32-місні ЗІС-16, де було додатково ще 10 стоячих місць [21, с. 85].

У Горлівці проходили важливі зміни. Одна із центральних газет відзначала: «Всяческого поощрення заслуживает инициатива горловцев... Самый грязный в Донбассе город Горловка становится теперь самым чистым и благоустроенным» [22].

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що в роботі розглянуті тільки деякі аспекти окресленої проблеми, тому інші питання, пов'язані з періодом великої реконструкції, який носить назву «Нової Горлівки», – розвиток торгівлі, медицини, освіти, спорту та культури чекають свого часу.

Перший горлівський трамвай на Радянському проспекті (30-ті роки ХХ ст.)

РЕЗЮМЕ

Автор уперше розкриває частину основних проблеми розвитку виробничої інфраструктури Горлівки періоду реконструкції (1927–1941 рр.), що отримала назву «Нова Горлівка». У цей період йде удосконалення старих промислових підприємств, відкриваються нові, будується велика кількість житла, прокладається міський водогін, каналізація, перші дороги із твердим покриттям. Організовується рух першого маршруту трамваю, запускається перший автобус.

Ключові слова: «Нова Горлівка», період реконструкції, Микита Ізотов, перший трамвай, водогін, парк.

SUMMARY

The author reveals some of the main problems in the development of the production infrastructure of the town of Horlivka during the reconstruction period (1927–1941) named Nova Horlivka. During this period, the old industrial enterprises were being improved, new ones were opened, a large number of houses were being built, the city water supply and sewerage systems and the first paved roads were being constructed. The first tram and bus routes were launched.

Keywords: Nova Horlivka, reconstruction period, Nikita Izotov, the first tram, water supply system, park.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фурер В. Новая Горловка. Москва : Изд-во ЦК ВКП(б) «Красный пролетарий», 1935. (*Веніамін Якович Фурер (1903 – 1937 рр.) на початку 1930-х років був першим секретарем Горлівського міського комітету ВКП(б) зробив великий внесок в розвиток міста. Саме при ньому в Горлівці запустили трамвайне сполучення, було побудовано стадіон, проведено водогін, каналізацію, велось активне промислове та житлове будівництво...*).
2. Павлик И.С. Горловка. Историко-экономический очерк. Донецк : «Донбасс», 1971; Жеребецкий П.И. Горловка. Научно-публицистические очерки. Донецк : Издательское предприятие КП «Регион», 2001; Жильцов И.А. Горловка. Путеводитель. Донецк : Донбасс, 1980; Шевченко А.В. Як починалася Горлівка. Горловка, 1997.
3. Жеребецкий П.И. Горловка. Научно-публицистические очерки. Донецк : Издательское предприятие КП «Регион», 2001.
4. ДОДА. Ф. 232. оп. 1. спр. 20. л. 78.
5. Жильцов И.А. Горловка. Путеводитель. Донецк : Донбасс, 1980.
6. Там само. С. 48–50.
7. Історія Горлівки в документах і матеріалах. Частина перша / Упоряд. Сусліков В. Є., Шевлякова Т. Ю., Маслова Л. В., та ін. Горлівка : Поліпрес, 2007.
8. Изотов Н. Моя жизнь. Моя работа. «Український робітник», 1934.
9. Жеребецкий П.И. Горловка. Научно-публицистические очерки. Донецк : Издательское предприятие КП «Регион», 2001.
10. Там само. С. 131.
11. Там само. С. 131.
12. Там само. С. 131.
13. Павлик И.С. Горловка. Историко-экономический очерк. Донецк : «Донбасс», 1971.
14. Там само. С. 85.
15. Торопов П.І. Спогади про діяльність Горлівського осередку комсомолу в 20-х роках ХХ ст. / *Історія Горлівки в документах і матеріалах. Частина*

- перша / Упоряд. Сусліков В. Є., Шевлякова Т. Ю., Маслова Л. В. та ін. Горлівка : Поліпрес, 2007.
16. Павлик И.С. Горловка. Историко-экономический очерк. Донецк : «Донбасс», 1971.
17. Жеребецкий П.И. Горловка. Научно-публицистические очерки. Донецк : Издательское предприятие КП «Регион», 2001.
18. Шевченко А.В. Як починалася Горлівка. Горловка, 1997.
19. Шевченко А.В. Як починалася Горлівка. Горловка, 1997.
20. Там само. С. 60.
21. Павлик И.С. Горловка. Историко-экономический очерк. Донецк : «Донбасс», 1971.
22. *Всеросійська газета «Труд»*. 24 травня 1939 р. № 102.

УДК 94 (477):37.035.7«1990-1991»

Задунайський В. В.

**ЕКСПЕДИЦІЇ ДОНЕЦЬКОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
ТОВАРИСТВА «КУРІНЬ» ДО С. ПРЕЛЕСНОГО ПІД СЛОВ'ЯНСЬКОМ
ОЧИМА УЧАСНИКІВ (1990-1991 рр.)**

В історії Донеччини важливе місце посідає період кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. Саме тоді в суспільстві поряд із докорінними соціально-економічними і політичними змінами почалось становлення й нових громадських організацій, до складу яких входили щирі та дієві особистості. Серед таких утворень були й суто молодіжні громадські об'єднання. Саме таким стало історико-етнографічне товариство «Курінь», яке виникло восени 1989 р. за ініціативи членів студентського козацького земляцтва на історичному факультеті Донецького державного університету [1]. І, що цікаво, до складу товариства залучились не лише студенти університету, але й учні інших навчальних закладів Донеччини. Це була щира і небайдужа молодь, яка прагнула змінити Україну і цілий світ на краще.

Діяльність цієї організації мала здебільшого науково-просвітницький характер, що вилилось і в організації співпраці з Донецьким обласним відділенням всеукраїнського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК). Проявом цього стала й організація «Куренем» під патронатом згаданого товариства двох етнографічних експедицій у с. Прелесне Слов'янського району Донецької області влітку 1990 і 1991 рр. [2]. Враховуючи, що учасники експедицій залучались до них за власним бажанням, видається цікавим виявити сприйняття ними своєї участі у таких заходах. При цьому, відповідний погляд був зафіксований через два десятиліття з часу подій, що відповідним чином позначилося на чіткості й вибірковості інформації. Запропонований підхід дозволить детальніше проаналізувати та зрозуміти маловідому сторінку українського національно-культурного відродження на Донбасі у згадані роки.

До речі, діяльність згаданого молодіжного козацько-просвітницького руху на Донеччині кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. досі не є вповні розробленою в історіографії. Виняток є лише публікації автора статті [3]. При цьому, зазначений вище аспект ним теж раніше не аналізувався, що й обумовило актуальність пропонованого дослідження. Джерельну основу поданої розробки становитимуть спогади учасників згаданого товариства, зібрані й опубліковані в 2010 р. [4].

Перед оглядом спогадів про експедиції до с. Прелесного наголошу, що в ньому знаходиться відомий на Донеччині «Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості», створений місцевим подвижником і художником О.І. Шевченком [5]. Тож відвідування цієї місцевості не було спонтанним для членів товариства.

Далі перейду до безпосереднього огляду-аналізу участі членів товариства «Курінь» у згаданих експедиціях. Почну з визначення відсотку тих його членів, які брали в них участь, і у своїх спогадах приділили увагу відповідним подіям. Так, з 10 осіб, що подали свої спогади, про експедиції 1990-1991 рр. згадали 5 (Вадим Задунайський, Андрій Корнєв, Ірина Матвієвська, Оксана Матвієвська/Задунайська та Ольга Матвієнко) – половина [6]. Причина, за якою не всі автори приділили увагу виїздам до с. Прелесного, криється у виборі тематики спогадів. Так, ті, які згадали про відповідні заходи, намагалися подати короткий або розлогий огляд про діяльність історико-етнографічного товариства «Курінь». Натомість, інші взяли до уваги якийсь один епізод з діяльності товариства, до якого вони були найбільше причетні, або у якому взяла участь лише незначна частина їх товаришів. Інакше кажучи, вони не проігнорували виїзди-експедиції до с. Прелесного.

Далі спробую більш детально проаналізувати те, що саме відзначали автори спогадів, описуючи своє відносно тривале перебування у згаданому селі (як правило, експедиції планувалися на час до двох тижнів). Загалом було виявлено 7 основних заходів-подій та принципів і форм спілкування, які привернули увагу учасників експедицій. Для зручності подається їх перелік у чіткій послідовності (від найчастіше і детальніше згаданих/описаних – до менш згаданих/описаних):

- 1) Допомога у розбудові та реставрації приміщень і матеріалів експозиції музею народної архітектури і побуту в с. Прелесному (за ініціативи і під керівництвом його директора О. І. Шевченка), а також очищення прилеглої території. Про ці заходи згадало троє членів «Куреня», що брали участь в експедиціях.
- 2) Веселий відпочинок у гарному товаристві. Відповідну інформацію було зафіксовано у 3 спогадах.
- 3) Організація та проведення фольклорно-етнографічного свята «Івана Купала» за участю мешканців с. Прелесного і представників Донецького обласного відділення всеукраїнського товариства охорони пам'яток історії та культури. Інформація про відповідні заходи міститься у двох спогадах.

- 4) Реконструкція обряду «Весілля» на основі українських етнографічних матеріалів Донеччини і Слобожанщини. Про цю подію згадали дві учасниці експедиції.
- 5) Музичні виступи Одарки на скрипці та співи хором усіх членів товариства «Курінь». Такі виступи описано у двох спогадах.
- 6) Гостини у місцевих селян з кумедним випадком пригощання членів товариства компотом. Цю подію було описано двома учасницями експедиції 1991 р.
- 7) Здоровий спосіб життя і спортивні заняття. Про це згадано у спогадах двох осіб [7].

У поданому переліку виявлено 3 заходи-події, що стосувалися діяльності фольклорно-етнографічного спрямування. Все це не тільки вписувалось у формальні завдання-плани експедиції (погоджені з офіційними структурами обласного відділення УТОПК), але й відповідали спрямуванню не лише відповідної секції історико-етнографічного товариства «Курінь», але й частково вписувалося у тематику науково-історичної секції [8]. Поряд із цим, згадано й про 4 принципи і форми спілкування, які стосувалися дружньої атмосфери самодіяльного молодіжного товариства та його сприйняття мешканцями с. Прелесного.

Далі проаналізуємо за кількісними показниками згадування заходів-подій та принципів і форм спілкування. Так, найчастіше – тричі було згадано про участь у реалізації основної мети експедиції (очищення прилеглої до музею народної архітектури і побуту території разом із його приміщеннями та участь у реставрації матеріалів експозиції), а також веселе й дружнє спілкування у товаристві під час роботи і відпочинку в с. Прелесному. Тобто, згадані заходи і принципи спілкування сприймалися як рівнозначно важливі для більшості авторів, які згадали про експедицію. Можна зробити припущення, що це було свідченням поєднання у пам'яті як суспільно-корисної, так і особисто важливої діяльності у дружньому оточенні й веселій атмосфері. До речі, сама тональність спогадів була здебільшого веселою (іноді й жартівливою), що додатково підкреслювало певні пріоритети їх авторів.

Інші заходи-події та принципи і форми спілкування (таких було 5) згадано двічі. Йдеться, насамперед, про дві реконструкції фольклорно-етнографічних обрядів-святкувань «Івана Купала» та «Весілля». При цьому, до їх проведення залучилися й мешканці с. Прелесного та представники обласного відділення УТОПК, а це відповідало й культурно-просвітницькій націленості діяльності членів «Куреня».

У певному зв'язку з попередніми заходами була й музична діяльність окремих представників товариства, а також практика хороших та індивідуальних співів членів «Куреня». Цьому, вочевидь, сприяв і той факт, що частина учасників експедиції мала фахову музичну освіту, або навчалась у відповідних закладах. Приділена увага пісенній практиці відповідала й певним народним традиціям, які й поза експедиціями намагалися відроджувати в цьому молодіжному товаристві.

Наслідком такої форми відпочинку й пропагування певних цінностей стало й налагодження добрих відносин з місцевими селянами. Свідченням чого є спогади про відвідування осель, що супроводжувалося спілкуванням на музично-фольклорну тематику та почастинок (згадано про частування компотом тощо).

До речі, саме пригощання компотом відповідало й згадці про здоровий спосіб життя. Останній виявлявся не тільки у відмові від алкоголю та інших шкідливих речей. Ще більш показовим є факт щоденних вранішніх фізичних зарядок та тренінгів упродовж дня, якими активно займалися саме хлопці. Це мало не тільки внутрішній вимір потреби у здоровому способі життя, але й відповідним чином впливало на мешканців села. Йдеться про здобуття певної поваги в очах місцевого юнацтва й молоді. Не варто забувати й про певне хизування своїм фізичним станом перед дівчатами «Куреня». Слушно наголосити й на тому, що згадані тренінги вповні вписувалися у пріоритетні напрямки діяльності й козацької секції «Куреня» [9].

Отже, серед 5 заходів-подій та принципів і форм спілкування зафіксовано 2 події фольклорно-етнографічного характеру (2 реконструкції народних обрядових святкувань), в яких поєднано науково-дослідницьку і розважально-театралізовану діяльність. Близькими за тематикою є й музичні виступи зі співами народних пісень. Дещо окремо стоять відвідини місцевих мешканців та дотримання здорового способу життя, що супроводжувалося й активним заняттям спорту. Проте й вони були частиною своєрідного комплексу дружнього спілкування як в межах товариства, так і поза ним. Саме у такому контексті подається авторами спогадів відповідна інформація. Отже, тут теж має місце поєднання дослідницької та просвітницької діяльності з веселим спілкуванням у відповідному товаристві.

Підсумовуючи зазначене вище, варто акцентувати увагу на таких моментах:

- Експедиції-виїзди до с. Прелесного для членів «Куреня» мали важливе значення і посіли належне місце у їх спогадах.
- Виявлено 7 заходів-подій та принципів і форм поведінки, які відзначило мінімум 2 автори спогадів.
- Учасники експедицій найчастіше згадували про науково-просвітницьку діяльність, що здійснювалась без формалізму й рутини у дружній та веселій атмосфері. Така атмосфера змальовувалась як основна, що супроводжувала не тільки дозвілля, але й відповідні заходи-події експедиційної діяльності.
- Досить важливими визнано фольклорно-етнографічні реконструкції народних свят і обрядів, до яких залучено й мешканців с. Прелесного.
- Наголошено й на постійній музично-пісенній діяльності та здоровому способі життя членів «Куреня», що знайшло й відповідне сприйняття у місцевих мешканців.
- Участь у згаданих заходах, на думку багатьох авторів, сприяла адекватному національно-культурному відродженню в цьому регіоні України.

Отже, експедиції-виїзди історико-етнографічного товариства «Курінь» до с. Прелесного в 1990 і 1991 рр. для їх учасників були досить важливим виявом не тільки їхньої культурно-просвітницької діяльності, що відбувалась у веселій та дружній атмосфері і вписувалась у контекст тогочасного українського національного відродження, але змістовного й дієвого періоду життя. Це було прагнення не стояти осторонь тогочасних змін, а у щирому молодіжному товаристві творити себе і український світ навколо себе, уникаючи закостенілого формалізму та показового патріотизму. Завдяки цьому відповідні події у спогадах членів «Куреня» змальовано досить яскраво, і саме їм приділено значну увагу.

Запропонована до уваги читачів стаття висвітлює один із аспектів українського молодіжного козацько-просвітницького руху на Донеччині в II половині 1980-х – на початку 1990-х рр., що має посприяти подальшим дослідженням подібної тематики.

РЕЗЮМЕ

У статті аналізуються експедиції-виїзди молодіжного історико-етнографічного товариства «Курінь» до села Прелесне Слов'янського району Донецької області в 1990 і 1991 роках через призму їх сприйняття авторами спогадів. Ці експедиції для молоді були досить важливими. Учасники експедицій активно займалися культурно-просвітницькою діяльністю. Проводилась реконструкція народних обрядів і свят. Члени товариства весь час спілкувалися дружньо і весело. Вони дотримувалися здорового способу життя і займалися спортом. Автори мемуарів наголошували, що на той час вони займалися вивченням та відродженням українських національних традицій у доброзичливому оточенні однодумців, що виключало формалізм і нещирість. Згадані події змальовано досить яскраво і змістовно.

Ключові слова: історико-етнографічне товариство «Курінь», молодь, експедиції, село Прелесне, Донецька область, спогади.

SUMMARY

The article analyzes two expeditions of the youth historical and ethnographic society *Kurin* in the village of Prelestne, Slovyansk district, Donetsk region in 1990 and 1991 through the prism of their perception by the authors of the memoirs. These expeditions were very important for the youth. The members of the expedition were engaged in cultural and educational activities. The authors of the memoirs paid special attention to the reconstructions of folk rites and holidays. The community members were friendly and fun. They led a healthy lifestyle and played sports. The authors of the memoirs emphasized that at that time they were engaged in the study and revival of Ukrainian national traditions in a friendly environment of like-minded people, which excluded formalism and insincerity. These events are depicted quite vividly and meaningfully.

Keywords: historical and ethnographic society *Kurin*, youth, expeditions, village Prelesne, Donetsk region, memories.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Задунайський В. З Донецького куреня. *Старожитності*. 1991. Ч. 5. С. 11; Задунайський В. Донецьке історико-етнографічне товариство «Курінь» – первісток українського молодіжного культурно-просвітницького руху на Донеччині. *Музейні засоби з народознавства: Матеріали обласного семінару* / За ред. Т.В. Ілляшенко. Донецьк : ДОКМ, 1998. С. 8-9.
2. Задунайський В. Молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині (1984-2009рр.). Донецьк : «Ноулідж», 2011. С. 57-59; 79-80.
3. Задунайський В. З Донецького куреня. *Старожитності*. 1991. Ч. 5. С. 11; Його ж. Донецьке історико-етнографічне товариство «Курінь» – первісток українського молодіжного культурно-просвітницького руху на Донеччині. С. 8-10; Його ж. Донецький Курінь. Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. Київ : Генеза; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. С. 136; Його ж. Українське козацьке відродження та Народний Рух України (кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.). *Схід*. 2009. № 6. С. 30-32; Його ж. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ – на початку ХХІ ст. Донецьк : Норд-Пресс. 322 с.; Його ж: Молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині (1984-2009 рр.). Донецьк : «Ноулідж», 2011. 243 с.
4. Спогади про молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині / Вступ. слово, ред., упоряд. та ком. В.В. Задунайського. Донецьк : «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. 154 с.
5. Прелесне. Музей народної архітектури та побуту. URL: <http://ua.trip-impresions.com/2018/07/prelestnoe-muzej.html>
6. Спогади про молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині. С. 10-119.
7. Там само.
8. Задунайський В. Молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині (1984-2009 рр.). С. 49-50.
9. Там само. С. 50.

УДК 94(477)“1941/1945”

Івлєв К.О.

СПОГАДИ ПИСЬМЕННИКА Г. КОСТЮКА ПРО ОКУПАЦІЮ СЛОВ'ЯНСЬКА В 1941–1943 рр.: ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТІ

Актуальним напрямком наукових студій з історії Другої світової війни, з огляду на події останніх років на Сході України, пов'язаних з бойовими діями та появою тимчасово непідконтрольних державі районів, є дослідження поведінки та повсякдення людей, яким довелось жити під нацистською

окупацією. При цьому у контексті студій пам'яті⁴ увага дослідників зосереджена на специфіці репрезентації пам'яті про цей період у різних спільнотах, що зазнали травматичного досвіду, а також на вивченні специфіки автобіографічної пам'яті окремих осіб у темпоральному вимірі. Так, важливим є аналіз трансформацій пам'яті, що відбулися у очевидців певних суспільно значущих подій, написаних ними у більш пізню добу, тобто в час, коли про ці події вже утвердились стійкі колективні уявлення. Саме до цієї категорії належать спогади про період нацистської окупації України українського літературознавця та журналіста Григорія Олександровича Костюка (1902–2002 рр.).

Об'єктом дослідження є пам'ять про Другу світову війну, яка знайшла відображення у мемуарах учасників подій. Предметом стала спроба розглянути початок нацистської окупації Слов'янську у темпоральному вимірі пам'яті на прикладі спогадів самовидця подій.

Історіографію дослідження можна розподілити на кілька блоків. До першого належать праці теоретичного характеру. Насамперед, це дослідження А. Асман [1], Х Вельцера [3], А. Еррл [12], Зігфрід Дж. Шмідт [13], в яких аналізуються загальні методологічні проблеми колективної та індивідуальної пам'яті, особливості запам'ятовування травматичних подій. Також до цієї групи належать розвідки А. Киридон [6, 7], яка чи не вперше в Україні систематизувала як західні, так і вітчизняні напрацювання у галузі пам'яттєвих студій, використавши їх у своїй монографії, та В. Нуркової [9], яка дослідила автобіографічну пам'ять як об'єкт психології. Другий блок утворюють дослідження, присвячені життю мирного населення в умовах нацистської окупації, до яких належать праці Т. Снайдера [10], О. Стяжкіної [11].

Проблематика дослідження вимагає вирішення низки завдань, а саме: 1) розглянути специфіку темпорального виміру пам'яті та процесів запам'ятовування значущих подій; 2) з'ясувати, яких принципів додержувався мемуарист Г. Костюк при викладенні подій; 3) виявити вплив біографічного чинника на процес запам'ятовування; 4) визначити основні локації, які згадує автор спогадів, та спробувати виявити їх значущість для образу окупованого Слов'янська, витвореного мемуаристом.

Результати сучасних досліджень з нейрофізіології виявили нові функції людської пам'яті. Зокрема, спостерігається перехід від розгляду пам'яті як місця збереження до представлення процесу пригадування як активації функцій пам'яті [11, с. 7]. Відтак сукупність спогадів про минуле не можна розглядати як щось статичне. Навпаки, вони безперервно ре-конструюються та ре-презентуються, зокрема у процесі переповідання, оскільки кожного разу, розповідаючи про певну подію, людина щось додає, а щось забуває [13, с. 193]. Темпоральний вимір індивідуальної пам'яті має два значущі аспекти. З

⁴ Аргументи на користь цього відповідника англійському «memory studies» див. у статті: Киридон А. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення / *Методологія. Історіографія. Джерелознавство. Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 150-161; С. 152.

одного боку, індивід репрезентує у спогадах унікальний життєвий досвід, збережений за допомогою пам'яті. З іншого ж, він несвідомо долучає до своїх особистих спогадів систему оцінок, стереотипів та образів, які сформувалися у суспільстві, стали породженням спільного осмислення цього досвіду [3; 7, с. 101]. При цьому важливе місце у процесі відтворення певних подій відіграє автобіографічна пам'ять індивіда, тобто здатність реконструювати події, процеси та явища минулого скрізь призму власного життя [6].

Самовидець подій початку німецької окупації в м. Слов'янську Сталінської обл. Г. Костюк почав писати їх вже перебуваючи в еміграції, упродовж 1980-х рр., а другу частину оприлюднив у 1998 р. Цікаво, що сам автор – інтелектуал, що усвідомлював вплив часу на власне уявлення про минуле, не оминув оцінювання ступеня достовірності власних спогадів; у вступі він зазначав: «я нотую свої спогади про добу окупації від липня 1941 до липня 1944-го, не з погляду того розуміння, яке я тепер маю, а з погляду тих знань, які я мав, коли нацистська армія блискавично окупувала більшість території України і я опинився в смузі окупації. Грунтуються мої нотатки на записках, які я, на щастя, вів тоді, і на моїй пам'яті» [4, с. 5]. Та все ж, попри це бажання «правдиво» відтворити події доби окупації⁵, Г. Костюк не міг уникнути оцінок, які у нього сформувались уже у повоєнні роки. Річ у тім, що у процесі пригадування людина несвідомо корегує оцінки подій відповідно до сформованої на підставі досвіду моделі [6, с. 321]. Відтак «парадоксальним чином цей намір «не забувати», ймовірно, і призводить до того, що подібні доленосні події зазнають різноманітних трансформацій, додатків та уніфікації: їх наближають до того стандартного формату, в якому інші люди про них пам'ятають» [3]. І сам Г. Костюк тут же, у вступі до мемуарів, відзначав, що за часи еміграції досить докладно вивчив архівні документи, які стосувалися політики нацистського режиму на окупованих територіях [5, с. 4]. Відтак його оцінки нацистів у спогадах не обмежуються досвідом воєнних років.

Для адекватного вивчення мемуарів Г. Костюка слід торкнутися його життєпису. Біографія мемуариста може бути окремим об'єктом вивчення. Він отримав філологічну освіту та розпочав кар'єру літературознавця (1920-ті – початок 1930-х рр.) у Харкові, тогочасній столиці УСРР. Проте вже 1935 р. Г. Костюк був заарештований за сфабрикованим звинуваченням у належності до підпільного українського націоналістичного центру. Його засудили до п'яти років концтаборів. Г. Костюк перебував в ув'язненні до 1940 рр., а після звільнення оселився у Слов'янську. 26 жовтня 1941 р. він опинився на окупованій нацистами території. До липня 1944 р. мемуарист жив і працював спочатку у Слов'янську, а згодом у Києві та Львові, після чого емігрував до Німеччини, а згодом – до США. При цьому варто відзначити, що на автора,

⁵ Мемуарист не погоджувався зі своїм другом Ю. Шевельовим, видатним українським мовознавцем, який вважав, що оприлюднювати особисті спогади про період німецької окупації не слід. Г. Костюк же йому відповів: «мені нема, що ховати. Я описую все, що бачив, чув, з ким зустрічався й що робив, як викручувався. Але публікувати буду тоді, коли все буде вже готове. А коли буде – невідомо» (Лист № 26 р [Сільвер Спрінг, Меріленд] Г. Костюк до Ю. Шевельова 26 липня 1986 р. [2, с. 393]).

через його перебування в еміграції, вочевидь, не вплинув радянський міф «Великої Вітчизняної війни», і він мав змогу досить вільно висловлювати свою точку зору, не зважаючи на цензуру, як це було у випадку радянських мемуаристів.

Дослідники довели, що найбільш яскраві спогади залишаються у людини про період юності, оскільки саме тоді у неї формується досвід створення родини, народження дітей, тощо [3]. У 1941 р., на момент окупації, Г. Костюку було 39–40 рр., тобто він вже був зрілою людиною зі сформованим світоглядом. На той час мемуарист мав досвід перебування в радянському концтаборі, що мало, на думку автора, вирішальне значення у його біографії [5, с. 487-663]. Ці чинники, безперечно, вплинули на характер запам'ятовування подій, свідком та учасником яких він був в означений час.

Утім, перебування Костюка в окупованому німцями Слов'янську, де він вперше зіткнувся зі злочинами нацистів по відношенню до мирного населення, безперечно, теж справило на нього великий вплив. Цей травматичний досвід був ним реанімований у мемуарах, написаних через кілька десятиліть по війні. Відтак твір дозволяє реконструювати умонастрої Г. Костюка напередодні та в перші місяці гітлерівської окупації. Мемуари відзначені високим рівнем емоційності та увагою до постраждалих як від комуністичного режиму, так і від нацистського, подробиць, які унаочнюють, конкретизують цей травматичний досвід.

Очевидність беспорядності радянської державної системи змушувала людей відмовлятися від звичних способів поведінки, які вони розвинули в собі за радянської доби. Люди, що опинилися в окупації, були змушені самостійно приймати рішення, а не слідувати вказівкам згори [11, с. 30]. З мемуарів можна дізнатися, що, Г. Костюк, опинившись в окупації, очікував на лояльне ставлення нацистів до українців та їх національних інтересів [5, с. 4]. Про це, здавалось би, мали свідчити численні пропагандистські відозви гітлерівців до українського населення, яке опинилось в окупації⁶.

Слов'янськ був тимчасовим місцем проживання Г. Костюка. Він оселився там вимушено. Тому у своїх спогадах він не наводить детальний опис міста означеного періоду, а лише вказує певні місця, в яких відбувалися описувані події [Додаток 1]. Майже всі означені у таблиці локації пов'язані з темою терору і вбивств. Прикметно, що оповідь мемуариста побудована як суцільна вервечка злочинів, зчинених як комуністичним, так і нацистським режимом [5,

⁶ Ось один із дописів місцевої окупаційної преси, який дає можливість збагнути, чому Г. Костюк та багато інших людей спочатку повірили нацистам: «українська мова є мова державна. <...> визначні урядові особи, як райхміністр Східних областей Розенберг, генерал-губернатор Кох у своїх прилюдних виступах перед українським населенням неодноразово стверджували право українського народу користуватися здобутками своєї національної культури, дбати за подальший її розвиток. Це свідчить про доброзичливе ставлення Німеччини до української національної культури, невід'ємною складовою частиною якої є українська мова, З української мови впали кайдани, в які вона була закута при советах. Український народ має право користуватися українською мовою не тільки в побуті, в домашніх умовах, а й у державних установах-судах, школах тощо» [8, с. 1].

с. 5-21]. З цією метою мемуарист обрав найбільш знакові та промовисті для нього місця⁷, тобто такі, що найбільш яскраво унаочнюють той образ окупованого Слов'янська, який він запам'ятав. Та можна припустити, що образ окупації як суцільного терору сформувався у Г. Костюка вже після окупації, частково на підставі пережитого ним досвіду, а частково під впливом зовнішніх чинників (знайомство з архівними матеріалами про злочини нацистів, читання художньої та наукової літератури, тощо).

Повсякдення у спогадах Г. Костюка займає другорядне значення, подробиці побуту та життя вкрай мізерні. Заслуговує на увагу побіжне зауваження мемуариста про те, що окупаційною владою було запроваджено систему хлібних карток. Г. Костюк уточнює, що денна пайка працівників та дітей до 15 років складала 400 г. хліба, а решти населення –лише 200 г. [5, с. 19].

Таким чином, залучення концепту темпорального виміру пам'яті при розгляді спогадів Г. Костюка дозволяє стверджувати, що, хоча автор був переконаний у власній правдивості та безсторонності відтворення події, насправді процес пригадування був значно складнішим. Перелік основних подій та місць, який він репрезентував у спогадах, дає підстави припускати, що вони були ретельно відібрані автором з метою виразно унаочнити образ окупованого Слов'янська. Вирішальним на оцінки подій самовидцем безпосередньо під час окупації був вплив біографічного фактора, адже Г. Костюк мав травматичний досвід перебування у радянському концтаборі. Важливим чинником подальших трансформацій його пам'ятання були й особливості суспільно-політичного та соціально-культурного «клімату» в країнах Заходу повоєнної доби, що вплинули на оцінки Г. Костюком нацистського режиму: якщо на початку окупації він мав надію на автономію українців, то в момент написання спогадів був переконаний, що нацисти зашкодили українцям не менше, аніж «радянці».

РЕЗЮМЕ

Розглянуто образ окупованого Слов'янська, наявний у спогадах знаного українського літературознавця Г. Костюка. З цією метою залучено концепт автобіографічної пам'яті. Цей крок уможливив вирішення поставлених завдань. Мемуарист був переконаний, що правдиво й точно відтворює події минулого. Але насправді він сконструював певний образ окупації, спираючись як на індивідуальний досвід, так і на оцінки нацистського режиму, які сформувались у нього вже після окупації. З цією метою він відібрав особливо значущі для нього події та місця, перетворивши їх на символи насильства та терору. Ці символи конкретизували образ окупованого нацистами Слов'янська.

Ключові слова: автобіографічна пам'ять, темпоральний вимір пам'яті, окупований Слов'янськ, нацистський режим, мемуари Г. Костюка.

⁷ Прикметно, що Г. Костюк навіть не вказує точного місцезнаходження означених локацій, що пов'язано не тільки з тим, що він не пам'ятає назв вулиць, але й внаслідок свідомого перетворення цих локацій на символи.

SUMMARY

The article considers the image of Slovyansk occupied by Nazis created in the memoirs of the famous Ukrainian literary critic G. Kostuk. The concept of autobiographical memory is used to fulfill the task. The memoirist was convinced that he was truthfully and accurately reproducing the events of the past, but in reality he constructed the image of occupation based on both his individual experience and the assessments of the Nazi regime formed after the occupation. The events and places especially important to G. Kostuk were selected and turned into symbols of violence and terror. These symbols concretized the image of Nazi-occupied Slovyansk.

Keywords: autobiographical memory, temporal dimension of memory, occupied Slovyansk, Nazi regime, memoirs of G. Kostyuk.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ассман А. Простори спогаду: форми та трансформації культурної пам'яті / перекл. з нім. Дмитренко К., Доронічева Л., Юдін О. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Баштова Н. Юрій Шевельов та Григорій Костюк «...На старості літ починаємо листуватися...» / Листування Юрія Шевельова та Григорія Костюка. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ : ВД «Стилос», 2010. Т. 5. С. 353-501.
3. Вельцер Х. История, память и современность прошлого: память как арена политической борьбы / перевод с нем. К. Левинсон. *Неприкосновенный запас*. 2005. № 2. URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/istoriya-pamyat-i-sovremennost-proshlogo.html>
4. Костюк Г. Зустрічі й прощання. Спогади. Книга друга. Edmonton, Toronto, Canadian Institute of Ukrainian studies press, 1998. 616 с.
5. Костюк Г. Зустрічі й прощання. Спогади. Книга перша. Едмонтон, 1987. 744 с.
6. Киридон А. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Київ : ДП «НВЦ Пріорітети», 2013. 436 с.
7. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
8. Нове життя (Ворошиловград) № 31. 28. 10. 1942 р. с. 1-2 / LIBRARIA Архів української періодици онлайн. URL: <https://libraria.ua/numbers/317/11624/>
9. Нуркова В. Автобиографическая память с позиций культурно-деятельной психологии: результаты и перспективы исследования. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*. 2011. № 1. С. 79-90.
10. Снайдер Т. Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталіним: монографія / перекл. з англ. М. Климчука. П. Грицака.. Київ : Грані-Т, 2011. 448 с.

11. Стяжкіна О. Друга світова війна в житті та смерті українців: спроба налаштування методологічної оптики / Рокада: чотири нариси з історії Другої світової війни. Київ 6: Дух і Літера, 2020. 272 с.
12. Erll E. Cultural Memory Studies: An Introduction / Cultural Memory Studies An international and interdisciplinary handbook // ed. by E. Erll in collaboration with Sara B. Young. Walter de Gruyter Berlin New York. 452 p. P. 1-19
13. Siegfried J. Schmidt Memory and Remembrance: A Constructivist Approach / Cultural Memory Studies An international and interdisciplinary handbook // ed. by E. Erll in collaboration with Sara B. Young. Walter de Gruyter Berlin New York. 452 p. P. 191-203.

Додаток 1

Події, що залишилися в пам'яті Г. Костюка про окупацію як найбільш суттєві

Дата	Місце	Подія
Напередодні окупації, після відступу радянських військ (кінець жовтня 1941 р.)	Макаронна фабрика, маслозавод, м'ясокомбінат, пункти Заготзерна	Сплеск мародерства. Населення хаотично грабує означені пункти, оскільки продовольча ситуація непевна.
6 чи 7 листопада 1941 р.	Подвір'я відділення НКВС	Мешканцями Слов'янська виявлено трупи страчених напередодні відступу радянських військ в'язнів.
Листопад 1941 р.	Собор	Відкриття храму
19 листопада 1941 р.	Площа перед собором під п'єдесталом колишнього пам'ятнику Ленінові	Розстріл трьох невідомих

УДК 94(477)+12.01.09

Кордюков В. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО БУДІВНИЦТВО ЗАЛІЗНИЧНОЇ СТАНЦІ ГРИШИНЕ⁸

Підготовка та написання нарису стали відповіддю на тривалу дискусію серед краєзнавців щодо дати заснування міста Покровська (Гришине, Постишеве, Красноармійське, Красноармійськ, Покровськ) та прагненням

⁸ Редколегія обрала цей матеріал із наданого автором історико-краєзнавчого нарису «Витоки Покровська».

донести до мешканців міста результати тривалих архівних пошуків та розвідок. У нарисі висвітлюються питання, що проливають світло на рік заснування міста донести до мешканців міста результати тривалих архівних пошуків та розвідок. У нарисі висвітлюються питання, що проливають світло на рік заснування міста Покровська; відчуження землі під забудову станції Гришине; початок будівництва Криворізької залізниці; початок будівництва залізничної станції Гришине; процес будівництва станції Гришине, послідовність зведення об'єктів, систему забезпечення будівельними матеріалами, оплату праці будівельників та ін.

У перші роки будівництва залізниць у Росії пропускній спроможності станцій взагалі не надавалося великого значення внаслідок малого обсягу їх руху. Місцезнаходження станцій на лінії визначалося необхідністю посадки і висадки пасажирів, прийому і видачі вантажів, набору води і палива паровозам, організації ремонту рухомого складу. Станції розташовувалися, як правило, на прямих ділянках і горизонтальних майданчиках поблизу річок та озер. Усі станції розподілялися на класи –I; II; III; IV; V. Це залежало від тих можливостей, які були закладені в майбутню залізничну станцію (пасажирська, вантажна або сумісна). Відрізнялися вони і наявністю паровозного депо, газового заводу, слюсарних майстерень, вищими окладами службовців, штатним розписом та ін. На всій Криворізькій залізниці було збудовано 31 (29) станція на головній лінії та 2 – на гілках. Пасажирських приміщень (вокзалів) на залізниці у той час було збудовано: 1 кл. – 1; 2 кл. – 2; 3 кл. – 2; 4 кл. – 4; 5 кл. – 18, всього – 27. Станція Гришине належала до II класу, таких на лінії було всього дві – ст. Кривий Ріг та ст. Гришине [1].

Схеми станцій перших залізниць були недосконалими. На багатьох проміжних станціях з одного боку шляхів будували пасажирську, а з іншого – водоемну будівлю або інші споруди, що ускладнювало розвиток станцій. До 70-х років XIX століття на залізницях не було спеціалізації станцій, вони були загальними для пасажирського та вантажного руху, що пояснювалося невеликими їх розмірами. У 1882 році в Петербурзькому інституті інженерних шляхів сполучення було відкрито підготовку фахівців зі спеціальності «Станції» [2].

Пасажирська будівля (вокзал) мала прямокутну форму, була двоповерховою, загальна площа складала 203,55 кв. саж.(1017,65 м²). Початком будівництва можна вважати вересень 1882 року, а вже в червні 1883 року був наполовину збудований другий поверх пасажирської будівлі. Через два місяці, у вересні 1883 року, кам'яні роботи зі зведення будівлі було завершено, і в листопаді вже проводилася внутрішня обробка. Тож, маючи такі архівні підтвердження, можна сміливо сказати, що будівля вокзалу була остаточно побудована в кінці 1883 року. Тому наша версія (публікація в газеті Маяк від 08.06.17 р. – «Невідомі сторінки історії Покровська») щодо побудови приміщення вокзалу в 1882 році була помилковою (за відсутністю архівних справ – РДІА, Ф. 265). Пасажирська будівля (вокзал) з жилими приміщеннями

була побудована з місцевого каменю (піщаника). Дах покрито аспідом, підлога у пасажирських залах – асфальтова, освітлення – газове, опалення – водяне, був підведений водопровід і встановлено пожежні крани. Довжина будівлі складала 22,40 сажнів; ширина 5,45-7,12 сажнів; висота 5,19 сажнів; глибина підвального приміщення 0,94 сажнів; кількість кімнат у приміщенні – 41. Висота кімнат першого поверху 2,03 сажнів (4,33 м); у житлових приміщеннях 1,70 сажнів (3,62 м). Будівництво вокзалу станції обійшлося залізниці у 78.188, 55 карбованців [3].

Біля пасажирської будівлі (вокзалу) розташовувалася широка пасажирська платформа для посадки та висадки пасажирів у напрямі до станції Ясинувата. Спочатку станційні платформи будувалися високими, на рівні з підлогою вагона, висотою 0,9м. від рівня верху головки рейки. Але вони були дуже незручними для пасажирів під час переходу на платформи і дорогими у будівництві. Тому вже надалі ці показники були зменшені до 0,2 м. На станції Гришине ці розміри були в межах загальних вимог – 0,2 м., за головною колією знаходилася вузька друга пасажирська платформа, що слугувала для посадки та висадки пасажирів у бік станції Синельникове.

Побудовані платформи були з каменю (піщаника). За архівними даними, у вересні 1882 року пасажирська платформа була у стані будівництва, а вже у листопаді 1882 року укладання пасажирської платформи було закінчено. Остаточне будівництво платформи було завершено у вересні 1883 року. Треба зазначити, що в такі ж терміни були побудовані і товарні платформи у кількості двох (криті і відкриті) [4].

Будівництво пасажирської платформи (великої) коштувало 2.251,75 карбованців. Між пасажирськими платформами проходив головний залізничний шлях. Ще були наст. Гришине дві товарні платформи, будівництво яких коштувало залізниці 1.501,81 карбованець за одиницю, будувалися вони паралельно з пасажирськими (терміни однакові) [5]. Корисна довжина на станції приймально-відправної колії у перші часи становила 220–270 метрів, потім ці показники швидко змінювалися у бік зростання – до 380 метрів. У ті часи для пасажирів у приміщенні пасажирської будівлі виділялися окремі зали у службовому приміщенні. До 1917 року станції розділялися на «малі», «середні» та «великі». За характером виконуваної роботи почали виділятися пасажирські, вантажні та об'єднані станції [6].

Розробкою класифікації та основних типів залізничних станцій у Міністерстві залізничного транспорту займався інженер П. Мельников. Були організовані архітектурні конкурси з оформлення залізничних станцій I та II класів, у них брали участь відомі російські архітектори О. Мунц, Л. Кекушев, Г. Грім, С. Красовській та інші. У 1872 році вийшов «Альбом креслень споруд Російських залізниць 1872 року» під редакцією І. Волгунова. Цей альбом був удостоєний на Московській політехнічній виставці 1872 року почесної відзнаки 2-ї категорії. З точки зору автора, судження про власний архітектурний стиль Єкатерининської залізниці не знаходить архівного підтвердження. Сьогодні

можна з упевненістю стверджувати, що всі архітектурні споруди у своїй більшості мають загальні риси. Для більшості вокзальних споруд кінця 80-х років XIX століття характерними елементами були башточки, віконця у стилі модерн та зрізи на покрівлі у вигляді вальм. Найбільш великим станціям (I, II класів) властива симетрична композиція. Різноманіття форм архітектурних рішень стало відмінною рисою південного напрямку. У штаті казенних Південно-Західних шляхів був цілий штат архітекторів, серед яких були З. Журавський, який побудував вокзал у Жмеринці, І. Вишневський – вокзал у Києві [7].

Треба зазначити, що архітектори того часу приділяли особливу увагу вокзалам, так званим «воротам у місто». Ці споруди в подальшому ставали прекрасними архітектурними пам'ятками майбутніх міст. У будівлях вокзалів передбачалися приміщення для пасажирів I, II і III класів та буфети. Під час проектування не забували і про адміністративні приміщення, квартири для персоналу, дороги. Будівля вокзалу на станції Гришине будувалася відповідно до архітектурних планів Міністерства залізничного транспорту. Наприкінці 80-х років XIX століття вокзали почали будуватися за симетричними планами: вестибюль із головним входом розташовувався посередині, а з боків розміщувалися павільйони для очікування, службові приміщення і каси. Оскільки пасажирів залізниць ділили на класи, нерідко зали очікування I і II класів відокремлювалися від залів нижчих класів, які в свою чергу блокувалися із службовими приміщеннями. Переважно на великих станціях над головним входом у приміщення вокзалу височіла надбудова у вигляді вежі. На ній розміщувався годинник і кріпився флашток зі штандартом відомства шляхів сполучення. Годинник і прапор стали постійними атрибутами всіх вокзалів Російської імперії[8]. Так розбудовувалася залізнична станція Гришине, історія якої може слугувати ілюстрацією до історії становлення залізничної справи як показника економічного піднесення останніх десятиріч XIX століття.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена історії розбудови залізничної станції Гришине, від якої бере початок і сучасне місто Покровськ на Донеччині. Роботу підготовлено із залученням архівних матеріалів, які раніше не використовувалися місцевими дослідниками. Джерельна база складається з планів залізничної станції різних часів, історичних документів перших років будівництва, фотоматеріалів тощо.

Ключові слова: залізничне будівництво, Єкатерининська залізниця, вокзал, платформи, колії.

SUMMARY

The articles devoted to the history of the construction of Gryshine railway station which gave birth to the town of Pokrovsk, Donetsk region. There search work includes archival materials that have not previously been used by local researchers.

The source base consists of the railway station maps of different periods, historical documents of the first years of construction, photos, etc.

Keywords: railway construction, Catherine's railway, station, platforms, tracks.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Отчет начальника работ по постройке Екатерининской железной дороги. Екатеринослав: Высочайше утвержденное Тов-во. Печатня С.П. Яковлева, 1884. С. 34; 39; 89; 100; Тестов В. Н. Важнейшие проблемы строительства и эксплуатации Екатерининской дороги в 80-х - 90-х гг. XIX в. URL: www.vestnik-mgou.ru.
2. Альбом чертежей общего расположения путей, зданий и мостовых сооружений существующих в России железных дорог / сост. И.И. Волгунов. Москва : Печатня С.П. Яковлева, 1872.
3. Отчет начальника работ по постройке Екатерининской железной дороги. Екатеринослав. С. 119.
4. Російський державний історичний архів. Ф. 265, оп. 2, спр. 161, арк. 59, звор. 60; 77–89; 116–141; 169–202; 287, звор. 288; 339–372.
5. Отчет начальника работ по постройке Екатерининской железной дороги. Екатеринослав. С. 89.
6. Подзолкин М.А. Красноармейск : Путеводитель. Донецк: Донбас, 1985. С. 3.
7. Альбом чертежей общего расположения путей, зданий и мостовых сооружений существующих в России железных дорог / сост. И.И. Волгунов. Москва : Печатня С.П. Яковлева, 1872; Железнодорожные станции и узлы: учебник / В.И. Апатцев и др.; под ред. В.И. Апатцева и Ю.И. Ефименко. Москва, 2014. С. 7–11.
8. Верховской В. М. Исторический очерк развития железных дорог в России с их основания по 1897 г. включительно. Вып. 1–2. СПб.: Тип. М-ва Путей Сообщения, 1898–1899. С. 291–295.

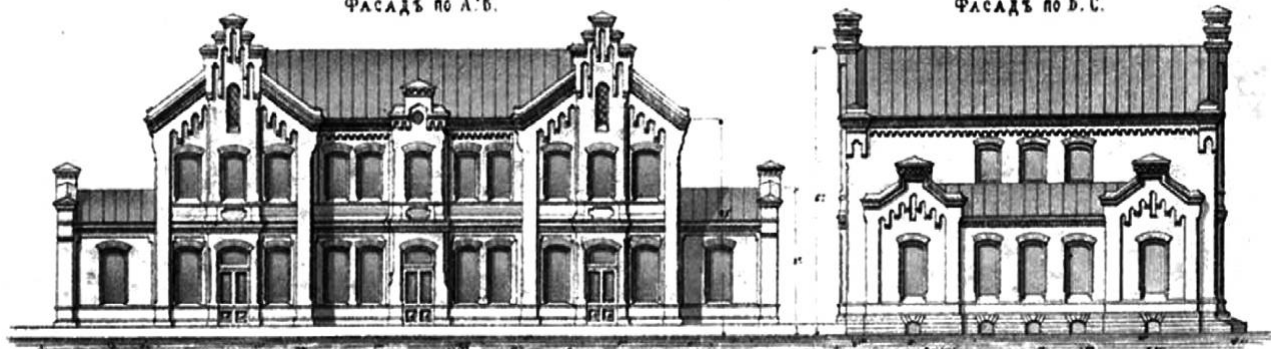
ШУЙСКО ІВАНОВ. Ж. Д.

СТАНЦІЯ II КЛАСА.

СЕРІЯ II.
Листъ 149.

Фасадъ по А. В.

Фасадъ по В. С.

СТАНЦІЯ II КЛАСА.

Фасадъ по А. В.

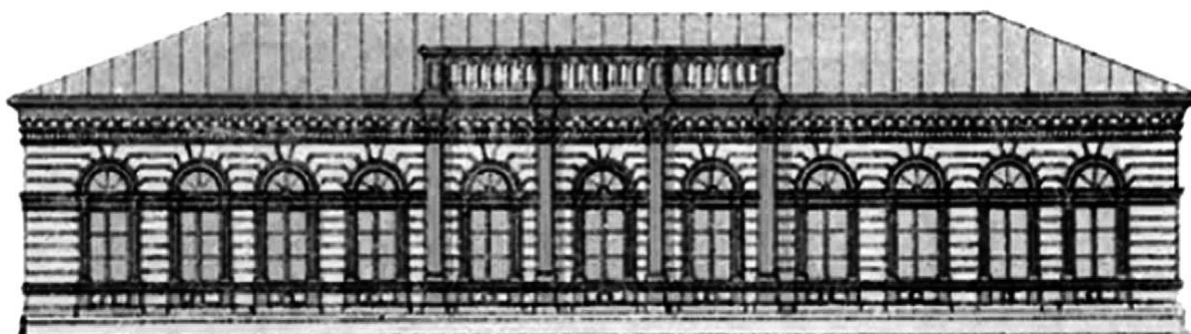

Фото з альбому 1872 року

Фото пасажирської будівлі вокзалу ст. Гришине, 1902 р.
Фото з Покровського історичного музею

НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА СЛОВ'ЯНЩИНІ

Актуальність теми дослідження. Проблема дослідження національного відродження на Слов'янщині та популяризація її лідерів нині гостро стоїть перед краєзнавцями та науковцями, бо сучасна гібридна війна розпочалася саме звідси, тому й оновлення України розпочинається саме тут.

Історію українського визвольного руху в Донецькій області, зокрема й на території Слов'янщини, досліджує краєзнавець зі Слов'янського району Олександр Добровольський. Його книги про національно-визвольний рух написані на основі опрацювання архівних матеріалів. І на сьогодні тема національного руху на Слов'янщині є надзвичайно актуальною та потребує доопрацювання й узагальнення.

Мета дослідження – висвітлити основні форми відродження національного руху на Слов'янщині, показати роль у цьому процесі особистостей, починаючи з початку ХХ століття й до сьогодні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Національне відродження на Слов'янщині пройшло такі самі стадії, що й на інших територіях України: етнографічний, культурницький, політичний.

Слов'янськ на початку минулого століття був розвиненим промисловим містом із розгалуженою інфраструктурою. У цьому населеному пункті почали видавати газету ще з 1889 року. Це було сезонне видання для відпочивальників на Слов'янському курорті, яке виходило друком 30 років. У 1906 році вийшло декілька номерів газети «Свобода і порядок». У 1911–1912 роках виходила газета «Северо-Донецкий край», на сторінках якої висвітлювалися літературні та політичні проблеми.

Історією Слов'янщини цікавилися відомі українські прозаїки й поети. Згідно зі зробленими ними описами, хутір Сіркова Гатка (нинішня Мимівка за залізничним вокзалом міста) зберігав свою назву до початку 20-х років ХХ століття, що підтверджує існування тут українського руху ще з ХVІІ століття, у козацькій фортеці Тор. До 50-х років ХІХ століття місто було поділено на сотні, і до 1917 року українські обряди й традиції збереглися майже без змін, а з початком Української революції 1917 року – отримало поштовх до національного відродження.

Навесні 1917 року в Слов'янську була заснована культурно-освітня організація «Просвіта». Ініціаторами створення стали учні технічного училища міста Дмитро Милютенко і Галина Часовникова. Очолив її Іван Зубашев, колишній голова міської управи, член партії соціал-демократів. Клавдія Миколаївна Квітко виконувала обов'язки відповідального за вивчення української мови. Згідно з наказом І. Зубашева всі вчителі Слов'янська повинні були пройти відповідні курси «Просвіти». Члени організації вчили міщан української мови, історії, читали книги українських письменників, ставили українські п'єси. Лекції на засіданнях «Просвіти» читали професори з Харкова:

Микола Плевако (очільник культурно-освітньої організації Слобожанщини), Олекса Синявський, Гнат Хоткевич, Дмитро Багалій та інші.

3 грудня 1917 року на 5-му з'їзді Ізюмської ради селянських депутатів серед трьох кандидатів до Українських установчих зборів було обрано й очільника Слов'янської «Просвіти» Івана Яковича Зубашева.

У квітні 1918 року до Слов'янська ввійшли українські війська. Лави гайдамаків поповнили гімназисти комерційно-торговельного училища, з яких було утворено «Чорний каральний курінь» у складі 500 осіб. Керував ним офіцер Микола Кольцов. У районі залізничного вокзалу діяла українська театральна трупа, яка ставила українські п'єси.

У такому стані український рух на Слов'янщині перебував до січня 1920 року, за винятком часу піврічної окупації Добровольчої армії Денікіна в 1919 році.

Після захоплення Слов'янщини більшовиками, ставлення до українського руху докорінно змінилося. Почався червоний терор: створено концтабір для активістів, проводилося винищення повстанців (членів груп Савонова, Гонтаря, Дорогана), які активно діяли й у Слов'янському районі.

Повстанський рух припинився в кінці 1922 року. Філії Товариства «Просвіта» були переведені з міста до сіл, зокрема в селі Богородичне до складу такої організації входило приблизно 50 осіб, які проводили свої засідання у приміщенні школи.

У грудні 1923 року російська церква в селі Прелесне перейшла до Української автокефальної, а в 1924 році Українська автокефалія була відкрита й у селищі Ново-Слов'янську (нинішній район залізничного вокзалу). Керівниками громади УАПЦ стали Марко Ботвін і Марапулець, які служили в церкві до її закриття в 1930 році, пережили терор 1937 року, відновили церкву в 1941 році, і яких було розстріляно СД влітку 1943 року.

1926 року при районному відділі освіти було створено бюро українських лікнепів. Головою бюро призначили Юрія Онищенка, у майбутньому редактора «Донецької газети», та колишніх членів «Просвіти» – Марію Квітку й Федора Фіалковського. Вони активно взялися за українізацію освіти, і в 1934 році з 77 шкіл району 71 була українською, а дві – змішаними. В 1930 році в Слов'янську було відновлено часопис «Большевик», який друкувався українською мовою з невеликими замітками російською.

У жовтні 1930 року в Слов'янську відкрили педагогічний технікум, в якому стали викладати колишні активні члени визвольного руху: Йосип Ілліч Белінський – священник УАПЦ, Тихін Іванович Людвіченко – повстанець, офіцер, Микола Костьович Волинський – дореволюційний член українських партій Чернігівщини, яких під час терору 1937–1938 років було заарештовано і розстріляно. Газета «Большевик» з 1940 року стає повністю російськомовною [1].

Відновлення національного руху розпочалося під час німецької окупації. Влітку 1942 року на території Слов'янського, Краматорського та Андріївського районів було створено Краматорський районний провід ОУН(б), який діяв під легальним прикриттям товариств «Просвіта». Цей провід організував Євген

Стахів – керівник оунівського підпілля Донбасу 1942–1943 років. Євген Стахів – видатний діяч українського підпілля на Донбасі під час Другої світової війни, голова президії середовища Головної визвольної ради (1944), згодом мешкав у Нью-Йорку, США, помер у 2014 році. 15 вересня 2018 року виповнилося 100 років з дня його народження. З метою вшанування пам'яті Євгена Стахіва у закладах освіти регіону були проведені виховні заходи, а обласна адміністрація організувала «круглий стіл» у м. Краматорську з науковцями, краєзнавцями, викладачами та студентами.

У Слов'янську з серпня 1942 року керував «Просвітою» Петро Михайлович Шинкар, який до війни працював викладачем, інспектором шкіл. Петро Михайлович у березні-травні 1943 року виконував обов'язки редактора «Донецької газети», у 1941–1943 роках очолював Слов'янський відділ освіти. Був заарештований німцями на початку травня 1943 року, утримувався в горлівській в'язниці, був звільнений на початку вересня 1943 року, виїхав в еміграцію, помер у 1984 році в Філадельфії.

Яку ж роль відіграло Слов'янське підпілля ОУН(б)? Тут зберігалася нелегальна література, у міській друкарні під керівництвом Ореста Гладкого і Дмитра Михайловського виконували замовлення на друк членських квитків «Просвіти» для Слов'янська і Краматорська. У 1942 році в окупованому місті вийшли друком «Читанка» і «Буквар» накладом по 2000 примірників кожна. У Слов'янську на нелегальному становищі з метою координації роботи перебував деякий час і Євген Стахів. До сьогодні зберігся будинок, в якому він мешкав.

До складу активу організації ОУН (б) у м. Слов'янську, крім Петра Шинкаря, входили:

1. Семен Лукич Посунько – голова «Просвіти», головний лікар міської поліклініки.
2. Артем Калістратович М'якушко – завідувач відділу здоров'я міської управи.
3. Дмитро Олександрович Михайловський – завідувач друкарні, редактор «Донецької газети».
4. Федір Сергійович Черник – заступник голови «Просвіти», організатор та ініціатор відновлення парафії Української автокефальної православної церкви в районі залізничного вокзалу.
5. Сестри Марія та Клавдія Квітки – укладачі підручників для шкіл, члени «Просвіти» 1917–1918 років.
6. Полікарп Петрович Марапулець – церковний староста УАПЦ.
7. Марко Якович Ботвін – голова громади УАПЦ.
8. Капітоліна Іванівна М'ятович-Левицька – вчителька, активістка «Просвіти».
9. Клавдія Миколаївна Сіренко – секретар «Просвіти».
10. Тихін Іванович Рибчанський – заввідділу пропаганди, член правління «Просвіти».
11. Сергій Антонович Войтенко – голова окружної райспоживспілки..
12. Петро Степанович Лук'янов – священник УАПЦ у 20-х рр., учитель, активіст «Просвіти».

13. Олександр Олексійович Гелетько – завідувач «швидкої допомоги».

14. Макар Михайлович Шинкар – мировий суддя та інші.

За короткий термін члени «Просвіти» були не лише у всіх школах міста, але й у районі: у селах Бугаївка, Микільське, Билбасівка, Черкаське, Андріївка, Ковбаня-Шнурки, Прелесне, Петрівка, Оріхуватка, Сидорове, Банне, приміських селищах – Іванівка, Карпівка, Соболівка, Семенівка, Селезнівка.

Окупаційна німецька влада вбачала в національному русі загрозу відновлення Української держави, тому почала процес знищення активістів. Арешти активістів розпочалися з початку травня 1943 року й тривали впродовж двох місяців. Багатьох активістів відправили до концтаборів, розстріляли, деяких звільнили, і вони мали змогу виїхати в еміграцію. Остаточо «Просвіту» ліквідувала радянська влада у 50-х роках [2].

Активізація національного руху на Слов'янщині розпочалася в кінці 80-х років ХХ століття. Слов'янське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка створене одним із перших просвітницьких організацій 17 січня 1989 року. Незмінним головою його був до останніх днів свого життя, до 30 вересня 2017 року, Володимир Федорович Савенко, колишній відповідальний секретар міськрайонної газети «Комуніст», пізніше «Вісті». Головним напрямком роботи товариства було сприяння переходу шкіл міста на українську мову навчання, бо в результаті радянської русифікації в місті не було жодної школи з українською мовою навчання. Крім цього школам міста було передано тисячі українських підручників, видано книги мемуарів, урочисто вшановується пам'ять українських письменників [3, с. 20]. З 2019 року «Просвіту» Слов'янська очолює Ольга Краснощок. Нині всі школи міста україномовні.

Багато уваги приділялося відродженню Української автокефальної православної церкви. Велика заслуга у відкритті такої церкви видатного релігійного діяча, члена «Просвіти», отця Валентина. Перше богослужіння у церкві Андрія Первозванного відбулося 16 травня 1992 року.

Після проголошення незалежності України національне відродження виокремило серед загального населення національно-свідомих патріотів, які й почали розбудовувати, вчити, досліджувати, писати вірші, друкувати книги, проводити виховні заходи, зацікавлювати молодь... Це Олександр Добровольський, Олександр Романько (на жаль, нині покійний), Людмила Величко, Віктор Мицько та інші.

Після звільнення Слов'янська від проросійських окупантів до цієї роботи долучилися і військові, а центральна бібліотека ім. М. Петренка стала епіцентром національно-патріотичної роботи.

Отже, національне відродження на 30-му році Незалежності перейшло в багатогранне практичне впровадження, адже сьогодні більшість ототожнює себе з українською мовою, історією, культурою. Завдання на майбутнє – ще глибше дослідження й популяризація, встановлення пам'ятних дошок видатним українцям, уродженцям міста Слов'янська, активним діячам національно-визвольного руху.

РЕЗЮМЕ

Досліджено основні форми відродження національного руху на Слов'янщині, показана роль у цьому процесі видатних особистостей, починаючи з початку ХХ століття і до сьогодення.

Ключові слова: нація, рух, просвіта, відродження, українська мова.

SUMMARY

The article investigates the main forms of the revival of the national movement in Slovyansk. The author shows the role of personalities in this process from the beginning of the XX century to nowadays.

Keywords: nation, movement, education, revival, the Ukrainian language.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Просвіта під багнетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovorprosivity.org/2012/08/08/просвіта-під-багнетом/>
2. ОУН на Донеччині (збірник документів та матеріалів): Т.І. / упорядник Добровольський О.Б. Донецьк : Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина», 2014. 352 с.
3. Ольга Краснощок. Роки боротьби та натхнення. *Панорама недели*. № 51 от 21 декабря 2017 года. С. 20.

УДК 94(477.62) «17/18»

Луковенко С. П.

КОЛОНІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ БАХМУТСЬКОГО⁹ ПОВІТУ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ СУЧАСНОГО ПОКРОВСЬКОГО РАЙОНУ (кінець ХVІІІ – початок ХІХ століть)

В останній чверті ХVІІІ століття уряд Катерини ІІ вживає заходів з інтенсивного заселення колишніх земель Запорізької Січі. Форсуючи цей процес, він сприяє примусовому переселенню сюди державних селян і військових обивателів, що, в свою чергу, сприяло виникненню нових поселень, які стають державними слободами, а згодом казенними селами.

За період з 1783 по 1795 роки в Катеринославську губернію були переселені 26 762 особи. Так, у Павлоградський повіт переселили 6049, а в Бахмутський – 4 890 осіб. Тобто, населення Павлоградського повіту, до складу якого на той час входили сучасні Гришине, Гродівка і Новоекономічне, збільшилася за рахунок переселенців на 52% , а Бахмутський повіт, який на той час вважався «районом старішого освоєння», всього на 13,6% [1, с. 259; 2].

У відсотковому відношенні кріпаки становили тоді 42% від загального числа переселених. До 1797 року їх чисельність зросла до 47%. У наступний період масового заселення, а саме з 1796 по 1811 роки в Катеринославську

⁹ До 1797 року частина Бахмутського повіту входила до складу Павлоградського повіту Катеринославського намісництва.

губернію були переселені козаки, військові обивателі, казенні селяни та кріпаки з Полтавської (59%), Чернігівській (17%), Смоленської (12%) і Курської (7%) губерній [1, с. 261; 2].

Прискореному процесу масової колонізації Донецького краю в цей період багато в чому сприяв той факт, що його територія була вже частково заселена запорізькими козаками. Розкидані по донецькому степу, по берегах степових річок та по схилах численних балок і ярів, козачі зимівники послужили відмінними показниками для майбутніх казенних слобідок. Їх засновниками, так званими осадчими, часто ставали мешканці цих зимівників.

Якщо дещо абстрагуватися від численних легенд, «спогадів та переказів», відвертих байок про перші поселення і перших переселенців на територію сучасного Покровського району, то вимальовується така картина.

Ціла низка документів 1787–1804 років дає всі підстави стверджувати, що в кінці XVIII століття на території сучасного Покровського району були засновані казенні села Гродівка, Селидівка (Селидове), Нове (Новоекономічне), Гришине і Сергіївка, селища Новотроїцьке (з хутором Малолітка), Красногорівка та Іванківці (два останніх – вже неіснуючі населені пункти), поміщицькі поселення Жовта, Сонцівка (з хутором Безіменним), Зелена, Кринична (Миролюбівка) [3, с. 228-242; 4, с. 52-55, с. 83-88; 5, арк. 6-22].

КАЗЕННІ СЕЛА. Гродівка – найстаріший населений пункт Покровського району. Існує декілька версій його виникнення. Офіційно ж вважається, що Гродівка була заснована в період Нової Січі в 1750 році як поселення запорізьких козаків. Питання тільки в тому, що це було спочатку: зимівник, опорний оборонний пункт чи поселення вільних людей?

Про зимівник у Холодній балці (сучасна територія селища Гродівка) згадує Д.І. Яворницький при описі Кальміуської паланки в «Історії запорізьких козаків»: «У ній було відомо два села – Ясеновате і Макарове, і двадцять вісім зимівників: у Лозоватому яру на Тересі, Широкому, на Кам'янці, в балках Холодній, Сухій...» [6, с. 129].

На користь прихильників версії, що Гродівка засновувалася як фортеця, свідчать наступні аргументи. На картах Іллі Бібікова (1749 рік) і «Житла і зимівники запорізьких козаків» (1750 року) на «старому колишньому кордоні» вказана «фортеця у верхів'ях Казенного Торця».

Але є й інша версія. «В цій [Гродівській] церкві вівся літопис, в якому значилося: село Гродівка засноване на початку XVIII століття вихідцями з куренів запорізького козацтва...» і далі перераховувалися прізвища козаків: Сердюк, Спесивий, Пишний, Сивокоз, Сидоренко, Петренко, Собакар, Кириченко, Судак, Моргун, Безручко, Дикий... [7, с. 3].

За офіційною версією лише після ліквідації Запорізької Січі в 1775 році за указом генерал-губернатора Азовської губернії В.О. Черткова сюди, у Холодну балку, стали насильно переселяти козаків і селян з довколишніх хуторів і зимівників. «Запорожцы, согласно видам и желанию губернатора Черткова, со всех сторон стали стягивать к себе на жительство семейный и оседлый народ малороссийской нации» [8, с. 50].

Той же Феодосій Макаревський стверджує, що в 1788 році в казенній слободі Гродівка вже мешкали 800 осіб «малоросійської нації обох статей». На думку багатьох істориків, Гродівка – це «цікавий приклад перетворення запорізького селища на казенну слободу». Більшість із них вважають, що казенне село Гродівка було засноване в 1780–1790 роки. Радянський історик В.М. Кабузан вважав, що Гродівка була заснована в період з 1787 по 1792 роки [8, с. 51; 9, с. 38; 10, с. 153].

Коли у жителів Гродівки виникла потреба у своїй церкві, то для клопотання про дозвіл на будівництво храму громада слобідки обрала своїх повірених в особі отамана Філіпа Сердюченко, сотника Івана Малого, козаків Остапа Павлика, Лук'яна Сивого і Михайла Нестеренка. Завдяки саме їхнім зусиллям 16 травня 1793 року Преосвященний Іов Феодосійський і Маріупольський дозволив і благословив влаштувати в казенній слободі церкву на честь Успіння Пресвятої Богородиці [11, с. 52].

На 17 квітня 1793 року в казенній слободі Гродівка мешкали 438 чоловіків та 369 жінок, а в 1799 році відповідно – 418 чоловіків і 381 жінка. Громада володіла 13 018 десятинами землі [12, арк. 232; 13, с. 6].

У Державному архіві Харківської області зберігаються «ревизские сказки» (переписи) повітового міста Валки Харківського намісництва. Валківська сотня до 1765 року входила до складу Харківського слобідського козацького полку. В 1780 році в місті Валки мешкали 5 446 осіб, з них – 5 016 військових обивателів.

Військові обивателі – велика станова група в Україні, що існувала до селянської реформи 1861 року і складалася з потомків колишніх козаків слобідських (слобожанських) козацьких полків, створених в XVII столітті (1651–1659 роки). Походження назви належить до 1764 року і пов'язане із знищенням політичної автономії України та зміцненням влади самодержавства. За імператорським маніфестом від 28 липня 1765 року, у зв'язку з «переформуванням» козацької служби, полкові слобідські містечка відтоді належало називати державними військовими слободами, а їх жителів – військовими обивателями.

Відповідно до указу генерал-губернатора Харківського намісництва ясновельможного князя Григорія Потьомкіна від 26 серпня 1787 року, отаман Філіп Сердюченко і козак Остап Павлик були переселені в Бахмутський повіт Катеринославського намісництва.

Згідно цього ж указу були переселені з міста Валки також такі військові обивателі: Бондар (Бондаренко), Бурлученко, Зоренко, Костенко, Карамушка, Кравченко, Манойленко (Манойло), Момот, Мельниченко, Наріжний, Павлик, Нікітенко, Педченко (Педик), Пилипенко, Руденко (Рудь), Сердюченко, Сопельник, Ткаченко та інші. Пізніше (вже в 1794 році) до них приєдналися Лінник, Ушкварок, Сивокоз та інші [14].

Список прізвищ жителів казенного села Гродівка XIX століття в більшій частині збігається з «ревизскими сказками» міста Валки 1781 і 1811 років. Більше того, згідно з даними останнього перепису, у місті Валки серед найбільш поширених прізвищ зустрічаються і «гродівські» – Сердюк,

Сердюченко, Павлик, Нестеренко, Сидоренко, Сивокоз, Безручко, Безпалій, Зоренко...[15].

Подібну картину можна спостерігати і на прикладі казенної слобідки Селидівки. Ця місцевість з давніх часів вважається козацьким займищем. Так, за однією з легенд, на березі річки Солона жив запорожець Губа, який займався скотарством та хліборобством.

Згідно ж з офіційною версією, ще у 1770–1773 роках за розпорядженням Новоросійської канцелярії в колишніх козацьких займищах тимчасово оселилися молдавани та волохи (полонені під час військової кампанії 1768–1774 років). Буцімто саме вони і заснували перше поселення на місці сучасного міста Селидове.

Але тільки у 1782 році вже Бахмутська провінційна канцелярія вирішила утворити «поблизу яру Паліївського» (сучасна територія міста Селидове) «державну військову слобідку» Селидівку. З цією метою сюди переселили козаків з Миргородського полку (до слова, цей слобідський полк був розпущений саме в 1782 році) і державних селян із Чернігівської та Харківської губерній.

Згідно ж з радянською історіографією, сюди, «рятуючись від кріпосницького гніту», бігли «селяни з південноросійських губерній».

У 1788 році було проведено межування під дачу слободи Селидівка. Згідно з тим актом, «казенним поселянам» Селидівки дісталось у користування 11 928 десятин землі [16, с. 38; 17, с. 22; 18, арк. 228].

Але тільки через десять років мешканці цієї слободи під керівництвом волосного писаря Д.В. Глушичова стали клопотати про відкриття у себе самостійного приходу і будівництва церкви святителя Миколи Чудотворця. Уповноваженими від громади були обрані старшина О. Папета, виборні Ф. Рибальченко та І. Боровко і С. Рева. 13 травня 1798 року протоієрей П. Расевський «по надлежащему чиноположению» освятив місце під церкву, положив закладку її будівництва та встановив хрест. А вже 18 липня 1798 року диякон Федір Курилов, з проханням Селидівської громади, був «произведен в священника в слободу Селидовку к строящейся ... церкви». У 1797 році у слободі державних селян Селидівка мешкало вже 510 чоловіків та 417 жінок, переважно це були українці [19, с. 65-66].

Згідно з документами про переселення військових обивателів, у Бахмутський повіт Катеринославської губернії з міста Охтирка Сумської повіту Харківської губернії в 1796-1797 роках в Селидівку були переселені козаки Охтирської сотні Охтирського слобідського козацького полку, а саме: Беленніченко, Бірюк, Бова, Божко, Бурдуненко, Глушенко, Горбоконт, Гузенко, Димченко, Жила, Кобзар, Колесник, Кривонос, Масло, Павленко, Сергієнко, Сидоренко, Тищенко, Хацько, Хоменко та інші [20].

На сьогодні існує декілька версій заснування села Новоекономічне. Одна з них пов'язана з примусовим переселенням селян з російських губерній. Вважається, що Новоекономічне було засновано в кінці XVIII століття, а саме (на думку багатьох істориків) в період з 1780 по 1890 роки. До слова, це не

суперечить іншим версіям. Не виключено, що поселення могло виникнути і трохи раніше, але документального підтвердження цього наразі не знайдено.

Перші документальні згадки про населений пункт, тобто про «деревню Новую» або «деревню Экономическую», відносяться лише до 1795–1799 років. Про «Економічну» згадує Іван Бригонцов у роботі «Керівництво до пізнання, розроблення і вживання кам'яного вугілля...» (1795 рік), інформацію про «Нову» можна знайти в «Описании г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами...» (1799 рік).

Топонім «Новоекономічне» виник шляхом злиття двох назв «Нова» (перша офіційна назва села) і «Економічна» («деревня экономических крестьян»). Станом на 1797 рік в «деревне» економічних селян Нова вже мешкали 345 чоловіків та 310 жінок. Селянська громада на той час володіла 8 613 десятинами землі [21, арк. 235; 22, с. 17].

У лютому 1764 року був оприлюднений «Манифест про секуляризацию монастырских земель». Секуляризація передбачала конфіскацію церковної і монастирської власності. Колишні монастирські селяни були переведені у відання Колегії економії (звідси і назва «економічні селяни»). Саме економічні селяни і заснували, за однією з версій, село Новоекономічне.

25 липня 1781 року був виданий указ, який дозволяв «переводити в Новоросію» економічних і державних селян «добровільно та за власним бажанням». Населення Павлоградського повіту, до складу якого спочатку входила значна територія сучасного Покровського району, в 1783–1794 роках збільшилася за рахунок переселенців на 52,08% і складало вже 37 329 осіб.

Згідно офіційній версії, першими переселенцями на берег Казенного Торця були колишні монастирські селяни з села Попівка Суджанського повіту Курської губернії. Точніше, це були колишні кріпаки протопопа О.Г. Донцова, якому в Поповці належали 209 кріпаків і 1 147 десятин землі (дані 1772 року).

Але Курське намісництво було засноване лише 23 березня 1779 року (сама ж губернія – лише в 1796 році). Секуляризація в Курській губернії була проведена лише ...в 1788 році. Іншими словами, перші російські переселенці (не беручи до уваги «беглых людишек») змогли з'явитися тут, скоріше за все, лише в кінці 80-х років XVIII століття [23, с. 6; 24, с. 37].

На підтвердження версії про перших переселенців з Суджанського повіту свідчать деякі факти етнографічного характеру. З метою охорони південних кордонів Московської держави, свого часу були створені так звані «однодворческие поселения». На початку XVIII століття була створена регулярна російська армія, що призвело до ліквідації окраїнної військово-помісної служби. Нижчі служиві люди з числа дрібнопомісних дітей боярських і приладових чинів, які несли дозорну і сторожову службу на південному кордоні держави, виявилися злиті в одному стані, що отримав назву однодворців.

Це були представники військово-служивого стану зі специфічним способом життя, пов'язаним із виконанням військової служби і певними привілеями з боку держави. Специфічні умови життя і станова замкнутість

наклали свій відбиток на весь уклад життя однодворців, що пізніше яскраво проявилось в поведінковій культурі, у формуванні почуття станової гордості і деякої переваги по відношенню до інших категорій селянства.

Йдеться про «однодворческие особенности» говірки, житла і одягу (південноросійський тип внутрішнього планування житла, замкнутий двір, зовнішній вигляд селищ, сарафан з кокошником, спідниця з хусткою і т.п.), які не були властиві козакам і українським селянам.

Так, наприклад, у середовищі самого «однодворческого населения» існували особливі групи, що мали свої особливі самоназви, говір, одяг і деякі інші особливості культури. Серед них були і кагуни (кагаї) з Суджанського і Тимського повітів Курської губернії. Кагаї – це такий собі розмитий згодом, але існуючий досі, соціальний стан (соціальна характеристика) серед жителів Новоекономічного.

Трохи пізніше (вже на початку ХІХ століття) сюди переселили селян з Білгородського повіту Курської губернії [25].

Серед російських прізвищ державних селян Новоекономічного, які найбільш часто зустрічаються в документах вже ХІХ століття, такі: Наумов, Фомін, Буданцев, Трубін, Парінцев, Баутін, Холодов, Суботін, Надєєв, Байди́ков, Саприкін, Сікірін, Трегубов, Дмитрохін, Малюкін, Демін... [26].

Слід також зазначити, що ще на початку ХІХ століття (а саме в 1805–1810 роки) в село Нове почали переселяти козаків і казенних поселенців з Полтавської та Чернігівської губерній. А саме – колишніх козаків Менської сотні Ніжинського полку з села Ушня Блістовської волості Сосницького повіту і села Степанівка Комарівської волості Борзенського повіту Чернігівської губернії та селян з Лубенського повіту Полтавської губернії [27; 28].

У 80–90-х роках ХVІІІ століття територія сучасної Донецької області заселялася переважно вихідцями з Лівобережної України. У період масового переселення козаків, військових обивателів, селян, іноземних поселенців основну частину населення становили українці. Так, у Катеринославському намісництві вони становили 59,4% всього населення. До середини ХІХ століття їх чисельність зростає ще на 19,6%. Саме українці і склали населення казенних сіл та майбутніх міст донецького краю. Склад російських переселенців поповнювався переважно за рахунок селян-кріпаків з південних російських губерній [29, с. 259, с. 267].

РЕЗЮМЕ

У статті автор намагається змодельювати процес колонізації території сучасної Донецької області після ліквідації Запорізької Січі на прикладі виникнення окремих населених пунктів Покровського району. На основі історичних документів і фактів показаний процес поетапного заселення колишніх земель Запорізької січі запорізькими і слобідськими козаками, військовими обивателями, однодворцями, українськими та російськими селянами. Представлені факти спростовують історичні стереотипи та міфи про «исконно российские земли» на території Донеччини.

Ключові слова: колонізація, заселення, казенні села, зимівники, козаки, військові обивателі, однодворці, селяни, українці, росіяни.

SUMMARY

In the article the author tries to model the process of colonization of the territory of the modern Donetsk region after the liquidation of Zaporozhian Sich on the example of the emergence of some settlements of the Pokrovsk district. On the basis of historical documents and facts, it is shown the gradual settlement of the former lands of Zaporizhzhya Sich by cossacks, military servants, Ukrainian and Russian peasants. The presented facts refute historical stereotypes and myths about “primordial Russian lands” on the territory of Donbas.

Keywords: colonization, settlement, state-owned villages, winter settlements, cossacks, military inhabitants, peasants, Ukrainians, Russians.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1850 гг.). Москва : Наука 1976 год. 304 с .
2. Джерела з історії Південної України. Том 10 / *Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття* / упорядник А. Бойко. Запоріжжя, 2009. 434 с.
3. Описание г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами, какое число мужескаго и женска пола, с какою мерою земель, со внесением экономических примечаний. Екатеринослав. 1799 год. 251л.
4. РГАДА. ф. 1355 оп. 1 д. 372. Экономические примечания к каталогу Генерального Плана на дачи, обмежеванные 1798–1806 годы.
5. РГАДА. фонд 1354. Планы дач Генерального и Специального межевания Екатеринославской губернии. Аннотированный реестр описей. Бахмутский уезд (1775 – 1916 годы).
6. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків в трьох томах. Том 1. Київ : Наукова думка, 1990 рік. 592 с.
7. Моргун Ф. Бессмертная душа Украины. Донецк. Донбасс 1994 год. 352 с.
8. Феодосий (Макаревский) Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Вып.2. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1880 год. 374 с.
9. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Том 2. Бахмутский уезд. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1886 год. 646 с.
10. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858 г.г.). Москва : Наука 1976 год. 304 с.
11. Феодосий (Макаревский) Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего

- XVIII столетия. Вып.2. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1880 год. 374 с.
12. Описание г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами, какое число мужескаго и женска пола, с какою мерою земель, со внесением экономических примечаний. Екатеринослав. 1799 год. 251 л.
 13. РГАДА. фонд 1354. Планы дач Генерального и Специального межевания Екатеринославской губернии. Аннотированный реестр описей. Бахмутский уезд (1775–1916 годы);
 14. ДАХО. ф. 31 оп. 141 спр. 100.
 15. ДАДО. ф. 401 оп. 1спр. 2. Успенська церква с. Гродівка. Метричні книги 1872–1884 років.
 16. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Том 2. Бахмутский уезд. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1886 год. 855 с.
 17. РГАДА. фонд 1354 Планы дач Генерального и Специального межевания Екатеринославской губернии. Аннотированный реестр описей. Бахмутский уезд (1775–1916 годы);
 18. Описание г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами, какое число мужескаго и женска пола, с какою мерою земель, со внесением экономических примечаний. Екатеринослав, 1799 год. 251 с.
 19. Феодосий (Макаревский) Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Вып.2. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1880 год. 374 с.
 20. ДАХО. ф. 31. оп. 141. спр. 122.
 21. Описание г. Бахмута и его уезда со всеми лежащими в них дачами, какое число мужескаго и женска пола, с какою мерою земель, со внесением экономических примечаний. Екатеринослав, 1799 год. – 251 с.
 22. РГАДА. фонд 1354. Планы дач Генерального и Специального межевания Екатеринославской губернии. Аннотированный реестр описей. Бахмутский уезд (1775–1916 годы);
 23. Семевский В.И. Крестьяне в царствование императрицы Екатерины II. Том I. Санкт-Петербург : Тип. М.М. Стасюлевича. 1903 год. 346 с.
 24. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Том 2. Бахмутский уезд. Екатеринослав : Тип. Я.М. Чаусского. 1886 год. 646 с.
 25. Локальные группы русского населения южнорусской этнографической зоны / О.Ю. Титова. *Берегиня*. 2013. № 1 (16). С. 6-13.
 26. ДАДО. ф. 400. оп. 1. спр. 3. Церква в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці с. Новоекономічне. Метричні книги 1866–1875 років.
 27. Село Ушня у другій половині XVIII століття (за Румянцевським описом) / Д. Казіміров. *Сіверянський літопис*. 2015. № 3. С. 34-71.
 28. ДАОО. ф. 6. оп. 1. спр. 239.

29. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века(1719-1858 г.г). Москва : Наука 1976 год. 304 с.

УДК 94(477.62) «1918/1920»

Медведєв А. В.

ДОНЕЧЧИНА В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ

На момент Антигетьманського перевороту влада в багатьох повітах належала повітовим старостам, а в Таганрозькому і Донецькому округах – окружним отаманам. Жоден повітовий комісар, призначений Скоропадським, не перейшов на бік Директорії УНР після повстання, у своїй більшості вони перейшли на бік білогвардійців.

На території Донбасу були розташовані такі українські військові частини: в Старобільському повіті – полки Запорізької Дивізії (1-й Запорізький ім.гетьмана П. Дорошенка піхотний полк, 3-й Запорізький ім. гетьмана Б. Хмельницького піхотний полк, 3-й Гайдамацький піхотний полк), поруч з ними розташовувалася 6-а Хоперська прикордонна дивізія на чолі з Ю. Й. Кобилецьким. У Слов'яносербському повіті і Луганську розташовувалася 7-а Донецька прикордонна бригада на чолі з А. Г. Оранським. У Бахмуті розташовувався 46-й Бахмутський полк на чолі з Л.Л. Каширеніновим. У Маріуполі і повіті розташовувався 48-й Маріупольський полк на чолі з Г. Ю. Шведом і частини 8-ї Азовської прикордонної бригади на чолі з М. Ф. Костенком [1, с. 175; 2; 3, с. 65;].

Крім цього, у регіоні були розташовані частини Германської імперської армії і Австро-угорської армії. В повітових центрах – Ізюмі, Старобільську, Бахмуті, Луганську, Маріуполі існували підпільні добровольчі офіцерські центри, які орієнтувалися на Катеринославський центр Добровольчої армії, начальником якого був полковник Л. С. Островський [4].

Також у повітах існували підпільні антигетьманські групи і повстанські загони, одні з них вели бойові операції тільки у своїх місцевостях, інші рейдували по регіону. За політичними переконаннями повстанці ділились на дві групи: помірковані, які були під впливом РСДРП, ПСР, УСДРП, УСДРП і частково безпартійні, і радикально налаштовані, які частково орієнтувались на радянську Росію і були під впливом більшовиків і лівих-есерів, а також ті, які були під впливом анархістів і орієнтувались на Махна. Так, на півночі від Бахмута існував повстанський Сільрайон, який займав територію Іллінської, Званівської, Комишуватської, Миколаївської волостей. Про нього сучасник писав: «...на найближчих соляних копальнях робітники ... були зорганізовані ... і ані гетьманська влада, ані німці до них не совались і їх не зачіпали. Це була свого роду друга автономна «Тарацинщина» [3, с.74].

Підготовку до Антигетьманського повстання проводив Український Національний Союз, який був створений з ініціативи уродженця Донбасу Миколи Шаповала. Він був членом президії, секретарем УНС, брав активну

участь у роботі Головної Ради УНС і входив до складу військової і зарубіжної комісії УНС, а з 14 листопада Шаповал очолив УНС. До військової комісії УНС, яка готувала збройне повстання проти гетьмана, окрім Шаповала, входили також Винниченко та інші. До УНС серед багатьох делегацій, які прибували в Київ, також приїхав полковник Болбочан, він погодився очолити повстання на Лівобережній Україні. Він був призначений командиром Лівобережної групи військ Армії УНР з «широкими військовими і політичними повноваженнями» [1, с. 177; 5, с. 39].

Сигналом до повстання в Україні послужила Федеративна грамота гетьмана Скоропадського від 14 листопада 1918 року, в якій говорилося про «відновлення великої Росії» і України на федеративних засадах, як її невід'ємної частини. На цю подію члени УНС відреагували як на зраду Скоропадського державним і національним інтересам українців. Ще до цього 13 листопада пройшли збори Президії УНС, на якій обиралася Директорія УНР. Тоді ж було запропонований такий склад: Винниченко, Петлюра, Шаповал. Присутні на зборах хотіли без обговорення одноголосно прийняти такий склад. Але Шаповал заявив, що проти своєї кандидатури з політичних міркувань і замість себе запропонував Швеця. У підсумку до Директорії були обрані Винниченко, Петлюра, Швець. Після того, як Винниченко очолив Директорію УНР, Шаповал очолив УНС, який припинив існування в січні 1919 року [5, с. 59-61].

Про участь Петлюри в організації повстання Шаповал писав: «Петлюра не брав ніякої участі в організації повстання, а був закликаний на все готове». Про це ж ходили жарти серед діячів УНР: «Винниченко і Шаповал зорганізували «петлюрівське» повстання!». І далі Шаповал писав, що призначення Петлюри до складу Директорії УНР – це спільна помилка його і Винниченка [5, с. 64].

З триденною затримкою, офіційне повстання відбулося на Лівобережжі 17-го листопада під керівництвом Петра Болбочана. У полках Окремої Запорізької дивізії, яка базувалася в Старобільському повіті, зміна влади пройшла спокійно, в частинах відбулася незначна зміна командного складу. Так, в Богданівському полку Луб'яницького замінив Лазуренко, в Гайдамацькому полку Сильванського замінив Омелян, а в Дорошенківському полку командиром став Литвиненко. Ще до офіційної дати початку повстання окремі виступи проти гетьманської влади проходили в різних частинах Донбасу [1, с. 182; 6].

Так, ще в десятих числах повстання відбулося в Ізюмському повіті, де повстанці з 10 по 14 листопада намагалися захопити Ізюм, але були розбиті німцями. Після чого в повіті встановилася проросійська влада, так звана «Семикінщина» на чолі з поміщиком Семикініним і купцем Сумцовим, які спиралися на офіцерський загін, державну варту та німців, і в політичному плані вони орієнтувались на Денікіна. 18 листопада з Юзівки донцями був витіснений загін Косинського, який хотів підняти повстання в місті. Спокійно повстання пройшло в Краматорську та Дружківці. 19 листопада повстання відбулося в Покровському під керівництвом сотника Гудвіла. У ньому брали

участь жителі Сергіївки, Криворіжжя, Добропілля, Святогорівки. 20 листопада повстання сталося в Маріуполі, а в Костянтинівці влада перейшла до міської Думи, яка орієнтувалась на білих [7, с. 37-38; 9, с. 331, с. 315-316; 10; 11, с. 143-144].

Повстання в Бахмуті ускладнювалось тим, що місто було русифіковане. Про це писав сотник Левченко: «Місто цілком чуже – з московщини». В місті базувався 46-й Бахмутський полк, який у більшості складався з росіян, що орієнтувались на білих. 17 листопада українці цього полку отримали інформацію, що в Харкові сталося повстання. У цей же день ввечері на квартирі одного службовця зібралось 15 чоловік – «квінтесенція бахмутської української колонії». Для з'ясування обставин у Харків виїхали Левченко і Зайко, але, не отримавши там ніяких вказівок, вони повернулись до Бахмута, де на загальних зборах обговорили план роззброєння полку і повстання. Повстання в місті сталося через декілька днів. Сигналом до повстання стало те, що командир полку Каширенінов відправив телеграму в Микитівку, де були «білі», з проханням зайняти Бахмут. Основною рушійною силою повстання був 1-й Бахмутський курінь на чолі з Мережком [3, с. 67, 72-73].

Після повстання всі полки Запорізької дивізії були виведені з Старобільського повіту, а сам повіт являв собою повстанське море з острівцями гетьманської влади в Старобільську і на великих станціях, де знаходилися німці. У Старобільську влада після повстання перейшла до білогвардійців, які спиралися на Старобільську офіцерську дружину.

До міста приїжджав загін запорожців, але їх в місто не пустили. Повітове земство очолили Абрамов і Тарасов. У Слов'яносербському повіті і Луганську повстання не відбулося, через те, що повіт в перші ж дні був зайнятий частинами російської Донської армії. В окремих місцях повстання затягнулося до початку грудня, а окремі сутички з загонами, які підтримували гетьманську владу або відступали на Дон, тривали до середини грудня. Так, відступаючий на Дон загін колишнього Вовчанського старости Неклюдова, був розбитий гайдамаками недалеко від Бахмута. Зі 100 бійців загону 50 були вбиті, а 14 потрапило в полон [11, с.121; 12,с.20; 13].

Повстання проти гетьманського режиму об'єднало більшу частину населення регіону. Так, разом із українцями виступили росіяни і навіть більшовики. Це підтверджують більшовики. Так, історик КП(б) України М. Яворський писав: «Протягом двох тижнів Директорія стала паном становища на Україні ... Директорія об'єднала своєю стихією всіх, хто стояв в опозиції до гетьмана». Таким чином більшовики самі спростовують свій же міф про те, що разом із повстанням Директорії УНР в Україні і Донбасі було якесь більшовицьке повстання. У доповіді про ситуацію на Донбасі станом на 19 листопада більшовики повідомляли: «Меншовики і українці закликають до підтримки Петлюри та Національної спілки...» [15, с. 90-93; 16, с. 21-22].

Верховною владою і представником Директорії УНР на території Старобільського, Слов'яносербського і Бахмутського повітів був Петро Болбочан. Маючи всю повноту влади, як громадянської так і військової, Болбочан оголосив на цій території військовий стан. Заборонив проводити з'їзди і збори

без його дозволу. На місцеве самоврядування цей наказ не поширювався [14; 16, с. 79].

У цьому ж наказі він окреслив політичні контури нової влади в регіоні: «Оголошую, що ніяких рад робітничих депутатів і монархічних організацій і взагалі організацій, що намагаються захопити владу, не допущу. Підкреслюю, що ми боремось за самостійну демократичну українську Республіку, а не за єдину Росію, яка б вона не була – монархічна або більшовицька. В Українській Республіці будуть забезпечені права всіх груп населення і націй, які живуть на її території» [16, с. 22; 79].

Формування губернських органів влади затяглося до середини грудня 1918 року, коли залишки 8-го корпусу покинули Катеринослав, а Катеринославським губернським комісаром УНР був призначений художник Юрій Магалевський. У Старобільському та Слов'яносербському повітах повітові органи влади УНР так і не були створені через російську окупацію цих повітів. Повітові органи влади УНР не були створені в Маріуполі і повіті, оскільки місто під контролем прихильників Директорії УНР було тільки два дні – з 20 листопада до 22 листопада. Як відновлювалася влада в Бахмутському повіті достовірно невідомо. Відомо, що після повстання влада в повіті перейшла до голови повітової земської управи і за сумісництвом комісара повіту Аврааму Тавшавадзе, члену УПСР з 1917 року.

Державна адміністрація поширювалась тільки по залізничним лініям, де стояли військові залоги і діяла державна поліція. У перший час після повстання військові застави 3-го Гайдамацького піхотного полку знаходилися по лінії Північно-Донецької залізниці: Лисичанськ – Попасна – Ниркове – Бахмут – Яма – Лиман. Штаб отамана Волоха знаходився в Лисичанську на станції Переїзна, про яку сучасник писав: «...це був Харків в мініатюрі». Також зустрічаються згадки про знаходження петлюрівців по лінії Дебальцеве – Горлівка – Микитівка – Костянтинівка – Дружківка – Краматорськ – Слов'янськ і на станції Гришине. По волостях і селах, які знаходились далеко від залізниць, фактично панувала дуже широка автономія. У містах відновили діяльність міські ради та думи на основі демократичного представництва. Зі значною затримкою зміна влади пройшла в Ізюмському повіті. Так, тільки 21 грудня загін Паштали зайняв Ізюм, 23 грудня Паштала призначив повітовим комісаром УНР Миколу Данкова [3, с. 74; 7, с. 38-40; 9, с. 307; 15, с. 92; 17; 18, с. 77].

У розмові з Головним отаманом Симоном Петлюрою по телефону 10 грудня 1918 року Петро Болбочан так описував становище в області, яка йому на той час підпорядковувалась: «Відносно гражданських справ скрізь установається влада, що була перед гетьманом, працюю в тіснім зв'язку зо всіма громадянськими колами. Робітники ... особливо у Донецьким басейні находяться зі мною в згоді, окрім більшовиків» [18, с. 189].

Повсюдно в Бахмутському та Ізюмському повіті йшло формування загонів Вільного козацтва, робочих дружин і інших парамілітарних формувань, які підтримували владу Директорії УНР. Про це писали у своїх спогадах місцеві більшовики: «Розформовані свого часу гетьманом і німцями загони вільного козацтва знову відроджуються під назвою загонів Української народної

республіки. З'являються різні батьки, які починають тероризувати робочі організації і створені було вже ревкоми» [9, с. 325].

Так, у Бахмуті був створений 1-й Бахмутський курінь на чолі з Мережком (1200 бійців), в околицях Соледача – Терещенський курінь на чолі з Чапліним, в Краматорську – Краматорська сотня на чолі з хорунжим Федотенком, а в околицях Гришиного – Козацький Курінь Донецького кряжу на чолі з Малашком. Також з дозволу Болбочана в Донбасі були створені робітничі дружини у кількості 2600 осіб, до яких були прикріплені старшини-інструктори і була видана зброя [3, с. 73; 8, с. 156; 9, с. 336, 307; 18, с. 53; 19, с. 6-7].

У перші дні після повстання в Донбасі розгорнулася маловідома і трагічна військова операція Українсько-білогвардійського протистояння «Оборона Донеччини». Відразу ж після повстання Болбочан перекинув у Бахмутський і Слов'яносербський повіти 3-й Гайдамацький полк під командуванням Волоха, якому доручив оборону регіону від донців і добровольців. Без офіційного оголошення війни і в порушення попереднього договору від 7 серпня 1918 року про визнання кордонів, частини Донської армії перетнули кордон УНР і 19 листопада зайняли Слов'яносербський повіт. 7-а Донецька прикордонна бригада перейшла на сторону противника. Представник окупаційної адміністрації Барлін в наказі № 1 так пояснив причину вторгнення: «По уповноваженню Української Держави». 22 листопада донський загін Жирова без бою зайняв Маріуполь. Українські частини, які знаходилися в місті (48-ї Маріупольський полк на чолі з Шведовим, 8-я Азовська прикордонна бригада на чолі з Костенком) перейшли до складу Донської армії [2; 10; 11, с. 149; 16, с. 78-79].

І тільки 23 листопада 1918 року отаман Краснов, спираючись на згоду гетьмана Скоропадського, опублікував офіційний наказ про введення частин Донської армії в Українську Народну Республіку. Згідно з наказом частини 2-ї і 3-ї Донських дивізій повинні були зайняти прикордонну 25-кілометрову зону, включаючи всі населені пункти, що входили до цієї зони [8, с. 143; 20, с. 405-406].

Після отримання інформації, що донці перетнули кордон УНР і зайняли частину Донбасу, Болбочан відправив телеграму отаману Краснову з вимогою вивести донські частини з Донбасу. На телеграму Болбочана відповів полковник Донської армії, який просив припинити бойові дії на лінії зіткнення. Після цього Болбочан наказав отаманові Волоху вступити у переговори з донськими частинами, з якими вони увійшли в бойове зіткнення. Але Волох навідріз відмовився вступати в переговори з донськими козаками [18, с. 213-214].

Підтвердження того, що в період з кінця листопада та протягом усього грудня йшли запеклі бої між гайдамаками і місцевими повстанцями проти частин Донської і Добровольчої армій, ми знаходимо в спогадах, як українців так і росіян. Так, наприклад, про це писав Денікін в четвертому томі «Нарисів російської смуги»: «Май-Маєвський протягом двох місяців зі своїми 2,5, потім 4,5 тисячами багнетів, з величезним напруженням і завзятістю ледве відбивався від Махна, петлюрівців...». Його слова підтверджують спогади Левченка,

який в кінці листопада їздив до Волоха: «Десь на сході ревіли гармати, там йшов з добровольцями бій». Про це ж згадував і Антонов-Овсєєнко у своїй книзі, де, описуючі ситуацію на Донбасі станом на 16 грудня, про гайдамаків він пише: «Частина завіси в Донецькому басейні прикриває його від Красновських банд» [3, с. 74; 16, с. 59; 21, с. 73].

У середині грудня російські окупанти розділили повіт на дві частини, зайнявши лінію Горлівка – Костянтинівка – Дружківка, і вели розвідку боєм у напрямку Краматорська, Гришиного, Бахмута, Попасної.

З півночі по лінії Валуйки – Куп'янськ Донбас обороняли бійці 3-го Запорізького ім. Богдана Хмельницького полку під командуванням Лазуренка і бійці 6-ї Хоперської прикордонної бригади на чолі з Кобилецьким, проти яких наступали частини РСЧА, які відмовилися підкорятися більшовикам і об'явили себе Східно-Українською Повстанською армією під командуванням Авілова і Сахарова. Так, у ході запеклих боїв з 29 листопада по 19 грудня «богданівцям» довелося відступити в Бахмутський повіт, а 6-та Хоперська бригада з командиром перейшла на сторону більшовиків. Наприкінці грудня більшовики зайняли Кременну і вийшли до Сіверського Дінця, за яким у Лисичанську знаходився штаб 3-го Гайдамацького полку [2; 11, с. 121-122; 22, с. 205-206].

Проти української влади виступили місцеві повстанці, які були під впливом радикальних політичних груп більшовиків, лівих-есерів і анархістів, або керувалися із зарубіжних центрів, які перебували в РРФСР. Присутність єдиного повстанського фронту в Донбасі проти місцевої української влади підтверджують як більшовики, так і українці. Так, командир червоних повстанців Колос писав: «У цей час радянське повстання ще не отримало розвитку в українському масштабі, відкритим фронтом воно виступило проти петлюрівщини тільки на Катеринославщині і в Донбасі». Його слова підтвердив полковник штабу Армії УНР В. П. Савченко, який також писав: «...місцеві повстанці більшовицького забарвлення непокоїли запілля групи (Болбочана)» [23, с. 28; 11, с. 134].

Перші зіткнення місцевих повстанців із петлюрівцями відбулись у районі селища Гришине. В ході Гришинської операції в 10-х числах грудня повстанці під командуванням Колоса і Максименка, після того, як Гришине на початку грудня 1918 року покинув загін Вільного козацтва під командуванням М. В. Малашка, зайняли західну частину Бахмутського повіту. На зайнятій території Максименко організовував місцеве повстанство, яке відправляв у віддалені волості для роззброєння загонів Вільного козацтва. Про що він сам писав у своїх спогадах: «...в селах петлюрівські отамани проводять мобілізацію селян, переважно із заможних верств населення та інтелігенції, для виступу проти нас». Крім цього місцеві повстанці билися з частинами Армії УНР у районі Лозової по лінії Самойлівка – Добровілля – Олександрівка – Сергіївка до середини січня 1919 року [8, с. 156, 158; 23, с. 18-26, 28, 39-40, 45; 22; 24].

У кінці грудня в Бахмуті відбулися збори, на яких обговорювалося питання евакуації державних українських установ і військових частин з Бахмутського повіту. Саме в цей час до бійців 1-го Бахмутського куреня прийшли представники Сільрайона і попросили виділити їм озброєння.

Мережко, не довіряючи місцевим повстанцям, не надав їм зброю. На початку січня перші ешелони почали залишати повіт, і тоді до одного ешелону 1-го Бахмутського куреня знову звернулися представники Сільрайона. Вони попросили не залишати Бахмут і пообіцяли, що «стануть збройно як один». Перед самим від'їздом половина куреня і частина повітової сотні повтікали. Ешелони, які виходили з Бахмута, прикривав бронепотяг 1-го куреня Чорних гайдамаків. Так, 2-го і 3-го січня всі українські військові частини та організації в 17 ешелонах були евакуйовані. Повітовий комісар Директорії УНР Тавшавадзе та Ізюмський комісар Данков залишилися в повіті. Вони були вбиті білогвардійцями в 1919 році [3, с. 75; 16, с. 112].

РЕЗЮМЕ

У цій статті автор намагається більш детально розкрити один із десяти періодів, на які він умовно поділив історичну концепцію Донбаської революції 1917–1925 років. Концепція була представлена у статті «Донбаська революція. Білі плями «в історії України», що була опублікована в збірнику «Форум краєзнавців Донеччини. Доповіді учасників». Для цієї статті автор вибрав шостий період – «Донеччина в добу Директорії УНР», який охоплює період з 17 листопада 1918 року до середини січня 1919 року. Основні події, описані у статті, відбувалися на території сучасних Харківської, Донецької, Луганської областей.

Ключові слова: повстання, зіткнення, самоврядування, операції, полк, козацтво, донці, добровольці, повстанці, повіт, Директорія, петлюрівці, Донбас, Донеччина.

SUMMARY

The article reveals one of the ten periods into which the author conditionally divides the historical concept of the Donbas revolution of 1917-1925. The concept was presented in the article *Donbas Revolution. White spots "in the history of Ukraine"* published in the collection *Forum of local historians of Donbas*. The main events described in the article took place on the territory of modern Kharkiv, Donetsk, Luhansk regions.

Keywords: insurrection, clash, self-governing, regiment, cossacks, dongs, volunteers, insurgents, povit (county), Directory, petlyurivtsi, Donbas, Donetsk region.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. За Державність: матеріали до історії війська укр. / [голов. ред. М. Садовський]. Варшава : Укр. воєн.-іст. т-во. Зб. 5. Варшава : Укр. воєн.-іст. т-во. 1935. 276 с.
2. Окремий корпус кордонної охорони. URL: <http://ud.ukrbb.net/viewtopic.php?f=25&t=73>
3. За державність : матеріали до історії війська укр. / [голов. ред. М. Садовський]. Варшава : Укр. воєн.-іст. т-во,. Зб. 9 : Варшава : Укр. воєн.-іст. т-во. 1938. 252 с.

4. Ганин А.В. (Москва). «Русский проект» гетмана П.П. Скоропадского: опыт Екатеринослава (ноябрь – декабрь 1918 г.). URL: <https://inslav.ru/sites/default/files/slav-2019-1.pdf>
5. Микита Шаповал. Гетьманщина і Директорія. Спогади. Новий Йорк. 1958. Упорядник Сава Зеркаль. 126 с.
6. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. *Історичні науки*. № 8 (331). (2019).
7. Воробьев А.Г. Десять лет борьбы и социалистического строительства на Изюмщине (1917–1927). Изюм : Окрпофком, 1927. 73 с.
8. Летопись революции : журнал Комиссии по изучению истории Октябрьской Революции и Коммунистической Партии (большевиков) Украины. Харьков : Гост. изд. Украины. Дніпро, видавництво № 4 (13) : Июль–Август / ЦК КП(б)У. 1925. 188 с.
9. Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей / сост. М. Острогорский. Харьков : «Пролетарий». 1929. 391 с.
10. Мариуполь в 1918 году: Неизвестная оккупация. URL: <https://www.0629.com.ua/news/1430365/mariupol-v-1918-godu-neizvestnaa-okkuracia>
11. За державність. Матеріали до історії українського війська зб. 6 Ред. Михайло Садовський. Каліш, 1936. Українське Воєнно-Історичне Товариство. 253 с.
12. Шла война гражданская / И. Е. Мирошниченко. Луганск : ВАТ «ЛЮД», 2003. 96 с. ISBN 966-7566-18-8.
13. Газета Харківської Губерніальної Народної Ради «Земське діло». № 364. від 12.12.1918 року.
14. Газета Харківської Губерніальної Народної Ради «Земське діло». № 353. від 28.11.1918.
15. Матвій Стахів Україна в добу Директорії УНР. Т. 1. Власними силами. Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека Українознавства том 10. KIEV PRINTERS LTD, 686 Richmond St. W., Toronto, Ont. 272 с.
16. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: в 4 т. Том 3. М.-Л. : Госвоениздат, 1932. 350 с. Тираж 5000 экз.; Том 4. М.-Л.: Госвоениздат, 1933. 343 с. Тираж 5000 экз.
17. Газета «Южный край». № 184, 21.12.1918 г.
18. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Київ : Темпора, 2004. 416 с.
19. Журнал «Літопис Червоної Калини» Ч. 9 від вересня 1935 року. Видавництво «Червона Калина», Львів. 27 с.
20. Андрей Венков. Атаман Краснов и Донская армия. 1918 год. : Вече : История казачества ISBN 978-5-9533-2098-6; 2008 г. 496 с.
21. Деникин, Антон Иванович (1872-1947). Очерки русской смуты : [В 5-ти т.] / А. И. Деникин. Париж ; Берлин : Я. Поволоцкий ; Слово, 1921–1926. 6 т. Т. 4 : Вооруженные силы Юга России. Берлин : Слово, 1925. 244 с.; 22 л. ил., портр., схем.
22. Савченко В. А. Двенадцать войн за Украину. Харьков : Фолио, 2006. (Время и судьбы). 415 с.

23. Колос, Г. А. Заметки о подпольи и вооруженной борьбе, 1918–1919 г. / Г. А. Колос ; Испарт ОК КП(б)У. Днепропетровск : Б. и., 1927. 47, [1] с. : портр.
24. Газета «*Нова Рада*». № 8. 12.01.1919.

УДК 94(477.63):2-7 «1920/1940»

Моїсєєнко Л. М.

ОБНОВЛЕНСЬКА ЦЕРКВА НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ В 20-40-ві РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

За період незалежності України вітчизняна історіографія значно поповнилася якісними напрацюваннями щодо історії українських церков 20–40-х рр. ХХ ст., що дало змогу заповнити лакуни та подолати ідеологізованість радянської історичної науки та упередженість в оцінках діяльності духовенства, поглибити розуміння багатьох аспектів взаємодії конфесій із суспільством, владою, між собою, і стимулювали подальші дослідження. Одним із напрямків у дослідженнях сучасних українських істориків пов'язаний зі зверненням науковців до мікроісторії, до історії повсякденного життя при розкритті переломних, кризових і трагічних сторінок вітчизняної історії, до якої відноситься і історія Церкви в Україні [1].

Метою статті є дослідження історії Обновленської Церкви на Катеринославщині в 20-40-ві роки ХХ ст. через призму історії повсякденності та життя парафіяльного священника II благочинного округу Бахмутського повіту П. Т. Драгожинського.

Сучасна історична наука активно працює над з'ясуванням характеру та тенденцій церковно-державних відносин, етапів церковного життя в переломні та кризові періоди вітчизняної історії. Дослідники В. Пащенко, А. Зінченко, Л. Пилявець, О. Ігнатуша та А. Киридон, І. Біланич, Г. Білан, С. Жилюк, О. Тригуб, та ін. переосмислювали питання церковно-державних відносин, ролі православної церкви в житті суспільства 20–30-х рр. ХХ ст. [2-6].

Зазначений період привертає увагу через активні трансформаційні процеси в церковному житті як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах, населених пунктах у визначений період, що дає можливість з'ясувати нетипові чи, навпаки, типові випадки ставлення причту до державної релігійної політики, стосунки з представниками владних органів; реакцію священників на внутрішні процеси, що відбувалися у церкві як соціальному інституті тощо.

Драгожинський Прокопій Тимофійович народився в 1879 році в селі Дмитрівка Павлоградського повіту в родині священника. Народження в сім'ї священника визначило подальшу долю хлопчика. За походженням більшість православних священників були вихідцями з сімей священно- чи церковнослужителів. Так, в кінці ХІХ ст. більше 66% священників Катеринославської єпархії були синами священників, 29,1% – синами дияконів [7]. Як і більшість священників кінця ХІХ ст., Прокопій мав середню духовну

освіту, закінчив Катеринославську духовної семінарію [8]. З вересня 1905 року був призначений священником у пристанційне селище Гришине Бахмутського повіту [9]. Це був період революції 1905-1907 років. Селище Гришине опинилося у революційному вирі. Відомо, що під час слідства над учасниками революційних подій, що тривало з перервами протягом 1905-1908 років, Драгожинський виступав на захист підсудних та співчував їм [10; 11]. Ймовірно, у цей період у священника сформувалися позитивне ставлення до соціалістичних ідей, що могло вплинути і на його позитивне ставлення до обновленського руху в майбутньому, або закріпилося свідоме бажання розділяти зі своєю паствою будь-які випробування.

У 1909 році єпископом Катеринославським та Таганрогським Симеоном, Драгожинський був призначений благочинним 2-го округу Бахмутського повіту, тобто помічником єпископа, і залишався на цій посаді до 1917 року. Українська національно-демократична революція 1917–1920 рр. разом із національним рухом дала новий поштовх для відродження релігійних уподобань багатоконфесійного населення України.

Населення Катеринославщини втягувалося у бурхливі революційні події, на них очікували кардинальні зміни та неспокійні роки. Протягом всього періоду Драгожинський залишався зі своєю паствою, з повною відповідальністю здійснював священницьке служіння – спасіння ближнього, покладаючи «душу свою за овець» (Ів.10:11). В 1917 році з'їздом духовенства та мирян Драгожинський був повторно призначений благочинним. Залишався на цій посаді до 1938 року.

У ході революційних подій в Православній Церкві окреслилися такі течії як автокефальна, автономна та обновленська, діяльність яких багато в чому визначили перспективу подальших інституційних перетворень православ'я в Україні. Визначенням «Про вікарних єпископів» Помісного Собору РПЦ 1917–1918 рр. кількість вікарних єпископів було збільшено. За поданням Катеринославського архієпископа Агапіта (Вишневського) в 1919 р. була відновлена Маріупольська вікарна кафедра, яку очолив єпископ Андрій (Одінцов), а восени 1921 р. – Бахмутська вікарна кафедра в новому губернському центрі. 21 жовтня 1921 р. на єпископа Бахмутського був призначений хіротонісаний архімандрит Іоанікій (Соколовський) й незабаром возведений до сану архієпископа [12].

В 1921 році в м. Бахмуті, за постановою Київського помісного собору, єпископ Іоанікій звів Драгожинського в духовний сан протоієрея.

Життя церкви не обмежувалося інституційними змінами, у країні активно обговорювалися ідеї оновлення Православної Церкви. Так, 7 березня 1917 року в Катеринославі, з благословення єпископа Агапіта та з ініціативи ректора Катеринославської духовної семінарії протоієрея Кречетовича, відбулося Єпархіальне зібрання представників кліру та мирян Православної Церкви [17]. Обговорювали необхідність реформ в Церкві та принципи її оновлення: широка соборність, рівноправність жінок як в державному, так і церковному будівництві, тісний зв'язок Церкви з мирянами, принципи канонічної соборності та слідування заповідям Христа.

Того ж дня був створений Тимчасовий Катеринославський Губернський Комітет Православної Церкви, призначена дата проведення загальних єпархіальних зборів (21 березня 1917 р.), та вирішено створити повітові відділення Комітету [13].

Вирішальну роль у подільшій історії обновленського руху Православної Церкви відіграла радянська влада. Після Жовтневого перевороту більшовики розгорнули широку антирелігійну кампанію, основною метою якої стало знищення релігії та Церкви як інституту. Основні зусилля були спрямовані проти РПЦ. Для досягнення мети радянська влада виробила цілу низку заходів: закриття храмів, репресії проти духовенства, підтримка нових церков (серед яких була і Обновленська Церква), з метою ослаблення традиційних, дискредитація духовенства. Одночасно в програмі більшовиків говорилося про встановлення соціальної злагоди, політичної і економічної рівності, в кінцевому підсумку встановлення соціальної справедливості на землі.

Саме ці гасла більшовиків були сприйняті обновленцями як такі, що відповідають «заповідям Христовим» та об'єднують їх із більшовиками.

На цьому фоні обновленський рух виробив низку програмних реформ – завдання щодо оновлення – «очищення Церкви» на основі принципів «християнського соціалізму». В багатьох містах і селищах серед духовенства і мирян велася роз'яснювальна робота з основ обновленства та оновлення православ'я, ухвалювалися рішення про входження до групи оновленої Живої церкви («Ж[ива] Ц[ерква]»), обиралися комітети.

З одного боку, передові гасла обновленців, а з другого, – репресивні акції ДПУ та тиск проти противників обновленства, страх бути причетними до «контрреволюційної» РПЦ – сприяли тому, що ЖЦ досить швидко розповсюдилася серед українських парафій, особливо в Харківській, Катеринославській, Одеській і частково у Донецькій губерніях.

Як стверджують тогочасні офіційні документи, «більшою мірою стан обновленства залежав від єпископів, їх популярності в масах віруючих». Траплялося, що представники нижчого духовенства були змушені стати «живоцерковцями», коли єпископ відповідної єпархії переходив до ЖЦ [14].

Арешти єпархіальних архієреїв Православної Церкви схвилювали духовенство та віруючих, підштовхуючи їх до переходу до «Живої церкви». Так, зокрема, відбувалося на Катеринославщині, коли заарештували єпископа (Агапіта (Вишневського)) [15].

В 1922 році за «контрреволюційну діяльність та приховування церковних цінностей» був заарештований колишній вікарій Катеринославської єпархії – єпископ Маріупольський Андрій (Одінцов). Після свого звільнення за амністією ієрарх очолив новоутворену Донецьку єпархію в юрисдикції обновленської Церкви. Влітку 1922 р., за активного сприяння органів ДПУ, в середовищі українського православ'я відбулось інституційне виокремлення обновленського руху. ДПУ сприяло фактичній ліквідації церковного управління Катеринославської єпархії ПЦ.

За «контрреволюційну діяльність» був заарештований і П. Т. Драгожинський, який пробув під вартою три тижні, після звільнення приєднався до обновленського руху.

У період з 1922 по 1924 роки число обновленських громад продовжувало зростати. Станом на 1 вересня 1924 року найбільше громад, що визнали зверхність керівного органу обновленської церкви – Священного Синоду – було на території Одеської (494), Харківської (258), Катеринославської (184), Київської (151) губерній [16]. У 1926 р. на Артемівську (Бахмутську) кафедру був призначений один із діячів українського обновленства – єпископ Іоаким (Пухальський), секретар Священного Синоду Української Синодальної Церкви [17].

З 1923 по 1925 роки відбувається і організаційне оформлення Обновленської Церкви: за рішенням Першого Помісного Собору, що відбувся 25–27 жовтня 1923 р. у Харкові, була утворена Українська Синодальна Церква, яку очолив митрополит Пімен (Пегов). А за рішенням Другого Помісного Собору (16–17 травня 1925 р.), Українська Синодальна Церква отримала автокефалію. В Соборі брали участь 32 єпископи, 88 священників і 86 мирян. Собор проголосував за автокефалію Української Церкви та українізацію богослужіння. Був сформований Всеукраїнський Священний Синод, головою був призначений Пімен (Пегов). Серед учасників Собору був і священник Драгожинський, який до того ж був обраний членом Українського Священного Синоду [18].

І хоча на Катеринославщині за період з 1 вересня 1924 року до 1 січня 1925 року число громад в обновленській єпархії скоротилося від 184 до 148, на Київщині, за той самий період, – зі 151 до 125, можна сказати, що саме 1925 рік – час найбільшого чисельного розквіту Обновленської Церкви, що налічувала 2200 громад. У звіті про роботу Катеринославського губернського ліквідаційного комітету за 1924 р. на Катеринославщині налічувалося 147 обновленських громад [19].

7 жовтня 1925 року на Другому Помісному Соборі обновленців у Москві українська частина церкви отримала автокефалію. На тому ж соборі обновленці скасували більшість своїх радикальних нововведень. Зростанню авторитету Обновленської Церкви сприяло і залучення рядових священників до участі в роботі з'їздів. Як член Українського Священного Синоду Драгожинський брав участь і в роботі Третього Помісного Собору в Харкові в 1928 році. У тому ж році брав участь у роботі Московського Помісного Собору як член Українського Священного Синоду.

Політика радянської влади щодо релігії та Церкви завжди визначалася партійними інтересами, політичними амбіціями партійного та державного апарату. В 20-х роках більшовики підтримувати обновленство [20]. Тридцять років відзначаються новою хвилею в антицерковній політиці радянської влади, активізацією репресій проти духовенства, розгромом Церков [21].

У період великого терору 1937–1938 років масові репресії і закриття храмів поставили і обновленський рух на межу розвалу. 16 лютого 1935 року Митрополит Пімен (Пегов) був звільнений з усіх посад, після чого приніс

покаяння в гріху розколу і був прийнятий в Російську Православну Церкву. В 1938 році був заарештований Чекановський, який здійснював управління церквами, що входили під контроль Синоду.

Драгожинський залишався членом Українського Священного Синоду до ліквідації структури (1934 р.). В 1938 році священник був позбавлений права виконувати свої обов'язки, працював рахівником в артілі «Працівник», на пивному складі, а згодом звільнений через скорочення штату, залишався без роботи до окупації України військами нацистської Німеччини [22].

Отже, з кінця 30-х років можна говорити про занепад та майже ліквідацію обновленського руху, важливою рисою якого була активність, дисциплінованість основної маси його членів. З'їзди, збори, наради сприяли організаційному становленню ЖЦ. Позитивну роль відіграло залучення до роботи з'їздів мирян. Однак, на організаційному рівні виявилися і суттєві її недоліки. Обновленський рух за період існування уже достатньо скомпрометував себе надмірним політиканством і неприхованим союзом з державною владою, і поступово втрачав прихильників у середовищі кліру та мирян.

Відновлення обновленських єпархіальних структур відбувалося з початком окупації українських земель військами нацистської Німеччини в ході Другої світової війни. Відповідно до циркуляру Головного управління та імперської безпеки про релігійну політику на Сході «Про розуміння церковних питань в окупованих областях Радянського Союзу» (від 1.09. 1941 р.), Церква бачилася Німеччиною як союзник, що міг стати опорою в боротьбі з більшовиками [23].

На всій території окупованої України почалося масове відкриття храмів, що були закриті у 30-х роках. Так, в 1941–1943 рр. богослужіння відновилося в 128 церквах у Луганській області, у Донецькій – у 230. Схожа ситуація була й в інших областях на окупованій території [24].

У період окупації в листопаді 1941 року Драгожинський знову був призначений священником Свято-Миколаївської церкви в місті Красноармійському та благочинним округу, забезпечував проведення церковних служб, займався благодійництвом, підтримував мешканців міста, а з наближенням радянських військ в 1943 році організував збори коштів до фонду оборони [25].

1943 рік став віхою у відносинах між Православною Церквою та радянською владою, і остаточно вирішив долю Обновленської Церкви. Справа в тому, що в процесі звільнення України, радянська влада не могла не враховувати широкого розвитку поліконфесійного життя під час окупації [26]. Бажаючи відродити довоєнний ідейний, етичний, побутовий клімат у суспільстві, фундаментом якого були ідейно-політична уніфікація, псевдоколективізм, культ особистості, більшовики мали враховувати факт відновлення поліконфесійного життя, зростання авторитету духовенства, що у важкі часи підтримувало населення.

12 вересня 1943 року на санкціонованому Архієрейському соборі Патріархом Московським і Всієї Русі було обрано митрополита Сергія. За РПЦ

закріплювалася роль національно-державної, що визначило пріоритети, які повинні були зцементувати, консолідувати народ [27; 28].

Почалося масове повернення обновленських священників до лона Православної Церкви, арешти. В 1943 році П.Т. Драгожинський повертається до РПЦ. Рішенням Московської патріархії всі отримані нагороди від Українського Священного Синоду були анульовані, в 1945 року послідував арешт, згодом виправдання. Не останню роль у винесенні виправдального вироку зіграли свідчення парафіян Свято-Миколаївського храму, які стали на захист свого пастиря [29; 30].

Отже, в статті проведено аналіз історії Обновленської Церкви на Катеринославщині в 20–40-і роки ХХ ст., розвиток та ліквідація якої були продиктовані політичними інтересами радянської влади, через призму історії повсякденності та життя парафіяльного священника II благочинного округу Бахмутського повіту П. Т. Драгожинського. Показано, що трансформаційні процеси, що відбувалися в Православній Церкві в 20–40-х роках ХХ ст., мали своє відображення в житті та діяльності отця П.Т. Драгожинського. Продемонстровано поєднання традиційних духовних цінностей священника та модерних ідей, які знайшли відображення в його повсякденній практиці, здійсненні основної цілі священницького служіння – спасіння ближнього.

Перспективними можуть бути дослідження щодо ступеня соціальної трансформації духовної інтелігенції, залучення додаткових фактів щодо вивчення процесів та механізмів, що визначають соціальну взаємодію, аналіз поведінки особистості, що керується певними ідеалами та цінностями.

РЕЗЮМЕ

У статті досліджується історія Обновленської Церкви на Катеринославщині в 20–40-ві роки ХХ ст. через призму історії повсякденності та життя парафіяльного священника II Благочинного округу Бахмутського повіту П. Т. Драгожинського.

В контексті історії повсякденності показані особливі, нетипові випадки ставлення причту до державної релігійної політики, стосунки з представниками владних органів; реакцію священників на внутрішні процеси, що відбувалися в Церкві як соціальному інституті на Катеринославщині в 20–40-ві роки ХХ ст.

Ключові слова: релігія, історія повсякденності, трансформація, Катеринославщина, обновленський рух, Православна Церква.

SUMMARY

The article studies the history of the Renewal Church in Ekaterinoslav region in the 1920s-1940s through the prism of the life of the parish priest of the II Charitable District of Bakhmut County P. Dragozhynsky.

In the context of the everyday life history it is shown special, atypical cases of the attitude of the clerk to the state religious policy, relations with authorities; the reaction of priests to the internal processes taking place in the church as in a social institution.

Keywords: religion, the history of everyday life, transformation, Ekaterinoslav province, the renewal movement, the Orthodox Church.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. Київ, 2010. № 3. С. 6-9. URL: http://nsku.org.ua/?page_id=5603 (дата звернення – 22.11.2018)
2. Киридон А. М. Про причини появи обновленського руху в Україні. *Різдво Христове*. 2000: Ст. і матеріали. Львів: Логос, 2001. С. 68-72.
3. Біланч І. Еволюція Української Православної Церкви в 1917–1942 роках: автономія чи автокефалія. Львів : Астролябія, 2004. 392 с.
4. Білан Г.І. Обновленська церква в Україні (від виникнення до II собору) Ганна Іванівна Білан. *Наукові записки. Історичні науки*. Київ, 2004. Т. 27. С. 42-46.
5. Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922–1928). Рівне : РДГУ, 2002. 384 с.
6. Тригуб О.П. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-1939 рр.): між Державним політичним управлінням та реформацією: Монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 300 с.
7. Державний архів Донецької області. Ф, 69, оп. 1, спр. 291. 137 арк.
8. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1908 г. СПб. : Синодальная тип., 1911. Приложения. С. 28–31.
9. Перемены по службе. *Екатеринославские епархиальные ведомости*. Екатеринослав, 1905. № 27.
10. Анисимов С. Дело о восстании на Екатерининской железной дороге. М.-Л. : «Истпрофтран» ЦКЖД. 1926 г. 204с.
11. Никольский В.Н. Православное духовенство Донетчины, репрессированное в 1920 – 1950-х гг. (в документах и материалах). Монография. Донецк : Изд-во ДонНУ, 2013. 194 с.
12. Рубан М. Інституційний розвиток Православної Церкви на Донеччині 1920–1930 рр. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2016. С. 127-130. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення – 22.11.2018)
13. Деянія Екатеринославскаго Епархіального Собранія представителей клира и мірянъ православной церкви 21 и 21 марта 1917 года. Екатеринослав, 1917. 30 с. URL: <https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=326>(дата звернення – 25.11.2018)
14. Грушева Т. В., Біла І. А. Становище обновленської церкви в Україні в 20-х роках ХХ ст. (за матеріалами запорізького регіону). URL: tp://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/25/25/grusheva.pdf (дата звернення – 28.11.2018)

15. Ігнатуша О. М. Чинники зміни єпархіальної мережі української синодальної церкви (20-30-ті роки ХХ століття). *Історична пам'ять*. 2014. № 30-31. С. 123-131.
16. Ігнатуша О. М. Вказана праця. С. 123-131.
17. Ігнатуша О. М. Вказана праця. С. 123-131.
18. Ігнатуша О. М. Вказана праця. С. 123-131.
19. Білан Г.І. Вказана праця. С. 42-46.
20. Жилюк С. Утвердження і розвиток Обновленської Церкви в Україні у 20-х роках ХХ століття. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20449/09_Gyluk.pdf?sequence=1 (дата звернення – 20.10.2020)
21. Лисенко О. Є. До питання про становище церкви в Україні у період другої світової війни. *Український історичний журнал*. 1995. № 3. С. 73-81. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1995_3_73 (дата звернення – 2.12.2018)
22. Державний архів Донецької області. Ф. Р-1169, оп. 1, од.збер. 1, арк. 19.
23. Двірна К. П., Дробот М. В. Німецька окупаційна політика та духовно-релігійне життя на Волині 1941–1944 рр. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017, № 7 (29). С. 18-25.
24. Лисенко О. Є. До питання про становище церкви в Україні у період другої світової війни. *Український історичний журнал*. 1995. № 3. С. 73-81. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1995_3_73 (дата звернення – 2.12.2018).
25. Никольский В.Н. Православное духовенство Донетчины, репрессированное в 1920 – 1950-х гг. (в документах и материалах) : Монография. Донецк : Изд-во ДонНУ, 2013. 194 с.
26. Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Релігійні конфесії України як об'єкт оперативної розробки німецьких і радянських спецслужб (1943–1945 рр.). *Український історичний журнал*. 2012. №4. С. 104-126.
27. Тарнавський І. С. Рейхсміністерство окупованих східних територій та підпорядковані йому місцеві органи: історія створення, структура та діяльність (1941 – 1945 рр.). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 1. С. 52-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2013_1_10 (дата звернення - 2.12.2018).
28. Бабенко Л. Витоки й тенденції трансформації релігійної ситуації в Україні у повоєнний період. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Babenko_Liudmyla/Vytoky_i_tendentsii_transformatsii_relihiinoi_sytuatsii_v_Ukraini_u_povoiennyi_period.pdf (дата звернення – 2.12.2018).
29. Реабілітовані історією. У 27 томах. Книга 3. Донецьк : КП «Регіон», 2006. С. 448.
30. Никольский В.Н. Вказана праця.

ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

УДК 327

Абалова Н. Ж.

О КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ США В КОНТЕКСТЕ «МЯГКОЙ СИЛЫ»

Глобальный характер процессов, происходящих в социальной, экономической и политической сферах жизни общества, способствует образованию новых инструментов воздействия на систему международных отношений и современной мировой политики. В настоящее время государства обращают особое внимание на проведение внешней культурной политики, так как на современном этапе развития общества она является одним из эффективных инструментов дипломатии. Достижение внешнеполитических целей государства является результатом успешного осуществления внешней культурной политики и в глобализирующемся мире она стала важной составляющей международной политики и «мягкой силы» государства.

Как известно, культура является основой государственности и движущей силой его развития, поэтому то, что культурная дипломатия стала одним из факторов силы современных государств для достижения целей, не вызывает сомнения. При этом цели могут быть разными:

- развитие культурного обмена с другими странами;
- намерение распространить свою культуру с целью влияния на людей других стран.

Если обратиться к истории появления термина «культурная дипломатия», то мы видим, что он появился в 1930-х годах, но изначально имел явно выраженный пропагандистский оттенок, поскольку характеризовал политику СССР. Американский исследователь Ф. Баргхорн охарактеризовал это понятие как «манипуляция культурными материалами и кадрами в пропагандистских целях» [1]. В 1920–1930-х годах руководство СССР было заинтересовано в создании положительного имиджа государства на Западе, например, одним из инструментов создания такого имиджа СССР были длительные беседы И. Сталина с зарубежными писателями и философами по самому широкому кругу международных и внутренних проблем. Так, в 1931 г. Сталин принимал Б. Шоу и Э. Людвигу, в 1927, 1932, 1933 и 1934 г. – А. Барбюса, в 1934 г. – Г. Уэллса, в 1935 г. – Р. Роллана, в 1937 г. – Л. Фейхтвангера [2].

Для достижения поставленных внешнеполитических целей советское руководство начало использовать методы культурной дипломатии: началось распространение практики культурных обменов с приглашением в страну представителей элиты западной интеллигенции, в число которых входили известные философы, писатели и общественные деятели, которые стремились увидеть своими глазами государство «великого социального эксперимента». В это время СССР посетили Г. Уэллс, Р. Роллан, Б. Рассел, А. Жид и другие видные деятели культуры.

А.В. Голубев, характеризуя период 1929–1939 гг. как «звездный час» советской культурной дипломатии, дал следующее определение: «Культурная дипломатия – это использование государством для достижения политических, дипломатических, пропагандистских целей существующих или специально установленных культурных, общественных и научных связей».

Американский исследователь Милтон Каммингс-мл. считает, что культурная дипломатия – это «обмен идеями, информацией, ценностями, традициями, верованиями и другими аспектами культуры, которые могут способствовать улучшению взаимопонимания», является одной из распространенной, при этом культурная дипломатия является составной частью публичной дипломатии и представляет собой комплекс практических действий, имеющих стратегические и тактические цели в сфере культурного взаимодействия государств, международных организаций и других институтов [4].

Мы видим, как система международных отношений становится более сложной, образуются новые инструменты для координации совместных действий по различным аспектам жизни: взаимодействие между народами переросло уже в нечто большее. Одной из предшествующих концепции «мягкой силы» была концепция «культурно-идеологической гегемонии», которая была разработана итальянским философом А. Грамши в 1930-х–1940-х гг. в «Тюремных тетрадах». Она получила широкое распространение в кругах западноевропейских и американских неоконсерваторов. Так заложенные в учении Грамши принципы достижения гегемонии очень четко прослеживаются в концепте «мягкой силы» [5].

Впервые современная и наиболее известная концепция ««мягкой силы»», разработанная в процессе работы Дж. Най в Трехсторонней комиссии, была представлена в 1990 году в книге «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power» («Призвание к лидерству: меняющаяся природа американской силы») [6]. Дж. Най определил смысл силы как возможность достигнуть желаемого с помощью других [7], при этом надо отметить, что его можно разделить на «жесткую» и «мягкую», то есть соответственно, с одной стороны, использование государством своей экономической и военной мощи, с другой – создание привлекательности образа государства, только уже без использования вышеупомянутых ресурсов.

Таким образом, «мягкая сила» стала одним из политических методов нового поколения. Д. Най критикуя внешнеполитический курс Д. Буша, особенно действия в Ираке, делает вывод, что ставка на военное превосходство-ошибка американской политики. При этом он утверждает, что США являются лидерами не только по военно-экономическим показателям, но и по влиянию на международные отношения именно несиловыми методами – той самой «мягкой силой». Д. Най говорит, что после ослабления биполярной конфронтации и ее практического затухания, необходимость применения силы в ее классическом понимании сходит на нет. Стоит отказаться от военного и экономического давления на мировой арене, и взять на «вооружение» концепцию ««мягкой силы»» [8].

Как уже отмечалось, возможность реализации ««мягкой силы»» основана на принципах симпатии, привлекательности, притягательности и добровольного участия. Одной из важнейших тактических задач «мягкой силы» является создание аттракции. Что же подразумевается под «мягкой силой» государства?

«Мягкая сила» – это способность достигать желаемого путем убеждения и привлечения других к усвоению ваших целей. «Мягкая сила – это способность добиваться желаемого на основе добровольного участия союзников, а не с помощью принуждения или подачек» [9].

Е. Василенко считает, что: «С появлением понятия «мягкая сила» культура стала важным ресурсом дипломатии, используемым для продвижения интересов государства, расширения социокультурного сотрудничества и улучшения взаимопонимания между странами и народами» [9].

Наряду с термином «культурная дипломатия» как синоним часто употребляется понятие «внешняя культурная политика», которая определяется как: «комплекс мер, разрабатываемых и реализуемых государством на внешнем уровне для продвижения национальной культуры и языка за рубежом, направленный на формирование благоприятного образа страны с целью укрепления его авторитета в мире» [10]. Внешняя культурная политика включает в себя еще несколько более узких понятий, например, «публичная дипломатия», которая кратко, но уже точнее, понимается как «политика воздействия одного государства на общество другого (других) государства» [11]. Так, британский политолог М. Леонард отмечая, что «Публичная дипломатия должна быть направлена на построение отношений, начиная с понимания потребностей других стран, культур и народов, а затем поиска областей для общего дела» [12], выделяет возможность достижения иерархии целей с помощью публичной дипломатии, среди которых:

- повышение уровня осведомленности о стране (осуществляющей публичную дипломатию);
- повышение ее признательности, привлечение людей (для того, чтобы побудить их видеть эту страну привлекательной для туризма и учебы, а также покупать ее продукцию и соглашаться с ее ценностями);
- влияние на поведение людей.

И. Лопаткин в своей научной статье «Освещение образа США в средствах массовой информации России: преемственность и модернизация», говоря о термине «публичная дипломатия», подчеркивает следующее: «Под данным термином следует понимать политику, в основе которой лежит процесс взаимодействия с общественностью зарубежной страны посредством государственных и негосударственных игроков с целью косвенного влияния на общественное мнение и процессы принятия внешнеполитических решений» [13].

Н. Цветкова описывает публичную дипломатию именно США, представляя ее как правительственный механизм, который направлен на осуществление внешнеполитических задач Соединенных Штатов и содержит в

себе определенные методы, среди которых: информационные проекты как пропаганда, образовательные и культурные обмены [14].

Следует обратить внимание на то, как публичная дипломатия, выступая в качестве правительственного механизма, с помощью которого осуществляется достижение внешнеполитических целей страны, работает от имени правительства государства, от него же исходят и задачи – то есть цели внешней политики Соединенных Штатов.

Массовая культура, распространенная во всех уголках нашей планеты, подходит только культуре одной страны, несомненно, Соединенным Штатам Америки.

Д. Баржо, французский историк и профессор современной экономической истории в Париже, утверждает, что после Первой мировой войны американская модель выступала в качестве эталона, и говорит о том, что уже тогда весь мир восхищался «американской системой». Кроме того, набирающее обороты рационализаторское движение, момент, когда все интересовались американской культурой, представляет собой одну из особенностей 1920-х годов [15].

Так, К. Райс, 66-й Государственный секретарь США, считала, что: «Американские ценности универсальны» [16], так как они легко принимаются народами по всему свету, они понятны и, самое главное, большинство людей относятся к ним положительно. Более того, она утверждает, что: «У Соединенных Штатов есть множество источников власти (силы) для достижения своих целей» [16]. С этим утверждением нельзя не согласиться, так как США действительно имеет разнообразные механизмы достижения своих целей, при этом не только в сферах политической и экономической, но и культурной, например, программы обменов и грантов У. Фулбрайта, Э. Маски, Х. Хамфри способствовали распространению и популяризации американских ценностей, идеалов, культуры и науки в мире, стали мощным оружием в борьбе против Советского Союза. Участниками программ международного академического обмена были будущие мировые политические лидеры, как Тони Блэр, Герхард Шрёдер, Маргарет Тэтчер, Хамид Карзай и многие другие.

Милтон Каммингс-мл. поясняет, что ««культурная дипломатия» может быть скорее улицей с односторонним движением, нежели с двусторонним обменом, как когда одна нация концентрирует свои силы на продвижении национального языка, объясняя свою политику и точку зрения, или «повествуя свою историю» остальному миру» [4].

Таким образом, исходя из этого пояснения, мы можем сказать, что страна действительно может использовать «культурную дипломатию» в качестве своего инструмента для достижения внешнеполитических целей путем обычного «повествования» своей истории, своей политики или точки зрения, которые в будущем могут перерасти в призыв с пропагандистским намерением.

Интересно мнение Е. Василенко, которая пишет: «Культурная дипломатия более чем когда-либо становится полем борьбы за умы, сердца и кошельки людей по всему миру» [17], что означает не только одна страна может осуществлять «одностороннюю подачу» своих ценностей другим

народам, другие страны в это же время могут «отвечать взаимностью», и это уже перерастает в «борьбу» за умы и сердца тех самых народов.

Американский исследователь Ф. Баргхорн предлагает следующее определение: ««Культурная дипломатия» может быть определена кратко как манипуляция культурными материалами и кадрами в пропагандистских целях» [18], то есть оказываемое таким образом влияние может быть спланированным, но надо заметить, что такое определение «культурной дипломатии» было предложено Ф. Баргхорн на основе изучения советского общества.

С целью представления полной картины потенциала «культурной дипломатии» и методах ее реализации, можно использовать выражение Ф.М. Бафоева, который пишет, что культурная дипломатия – «это, прежде всего, комплексная, научно обоснованная система мер» [19], так как культурная дипломатия выступает в качестве системы, которая предлагает различные механизмы для успешного осуществления определенных целей.

Все это еще раз доказывает, что определение «культурной дипломатии», которое считается одним из самых распространенных в мировой политической мысли «обмен идеями, информацией, образцами искусства, других видов культуры, в целях содействия взаимопониманию между народами, реализации политических и экономических целей по цепочке «позитивный взгляд – побуждение к большему сотрудничеству – изменение общественных настроений – предотвращение, управление и смягчение конфликтов» [19], на самом деле раскрывает ее сущность и содержание.

Золотым правилом и готовым планом культурной дипломатии можно считать: если не хочешь конфликтов – создавай позитивный имидж своей страны – укрепляй связи, находи причину, цель и решение. Так, Ф. Бафоев предлагает систему объектов культурной дипломатии с ее инструментами, которая включает: «кинематографию, хореографию, музыку, живопись, скульптуру, выставочную деятельность, образовательные программы, научные обмены, открытие библиотек, перевод литературных произведений, трансляцию культурных программ, межрелигиозный диалог и тому подобное» [19]. Также он перечисляет субъекты культурной дипломатии, как «органы государственного управления, хозяйствующие субъекты, привлекаемые государством, как монополистом во внешнеполитической деятельности, неправительственные организации» [19].

Таким образом, все вышеперечисленное отражает суть культурной дипломатии: ее понятие, ее инструменты и субъекты, посредством которых осуществляется вся работа системы.

Определив, что такое «культурная дипломатия», важно отметить, что существует официальная и неофициальная внешняя культурная политика государства. Об этом разделении пишет Г.Ю. Филимонов в своей книге ««Мягкая сила» культурной дипломатии США» [20]. Официальное направление предполагает государственное регулирование культурной сферы внешней политики, в то время как неофициальное подразумевает именно

массовую культуру, масштабы распространения которой не могут контролироваться полностью.

В этой ситуации Г.Ю. Филимонов приводит очень подходящую цитату американского политолога М. Паренти: «искусство, содержащее радикальный политический контекст, сразу именуется пропагандой теми, кто контролирует рынок» [20]. Нельзя не согласиться, ведь культурная дипломатия и пропаганда порой сливаются воедино, либо идут слишком близко друг к другу. Одни считают многие инструменты такой культурной политики пропагандой, другие же, опровергая, приводят аргументы и пытаются доказать обратное.

Американская культура однозначно является самой распространенной в мире и, конечно, самой влиятельной. З. Бжезинский в своей книге «Великая шахматная доска» так пишет о массовой культуре США: «Культурное превосходство является недооцененным аспектом американской глобальной мощи. Что бы ни думали некоторые о своих эстетических ценностях, американская массовая культура излучает магнитное притяжение, особенно для молодежи во всем мире. Ее привлекательность, вероятно, берет свое начало в жизнелюбивом качестве жизни, которое она проповедует, но ее притягательность во всем мире неоспорима» [21]. Трудно с ним не согласиться, ибо американская культура, показывающая себя во всей красе многомиллионной аудитории, покорила сердца не только самих американцев, но и людей других стран. Насколько популярна американская культура среди взрослых и детей, особенно молодежи, можно увидеть в любом уголке нашей планеты. Созданный притягательный образ и имидж США является без сомнения результатом распространения массовой культуры, которая способствует реализации внешнеполитических приоритетов государства и бизнес-интересов американских корпораций, ибо, как писал Сунь Цзы: «Сто раз сразиться и сто раз победить – это не лучшее из лучшего; лучшее из лучшего – покорить чужую армию, не сражаясь» [22].

Таким образом, гармоничное сочетание тенденций и инструментов сотрудничества с другими странами, учет интересов не только стран, но и ее граждан, целенаправленная работа по поддержанию позитивного имиджа государства в различных сферах являются основой для увеличения влияния государства во всем мире.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется культурная дипломатия США, ибо культура является неотъемлемой и значимой частью любого общества. В эпоху глобализации государства обращают особое внимание на свою внешнюю культурную политику, так как она является наиболее эффективным инструментом дипломатии в условиях современности. Государства признают, что успешное осуществление внешней культурной политики способствует достижению внешнеполитических целей государства. Как мы видим, американская культура в наши дни является самой распространенной в мире, что можно порою увидеть на каждодневном бытовом уровне.

Ключевые слова: культура, культурная дипломатия, США, мягкая сила, публичная дипломатия, массовая культура, глобализация, имидж государства, американская культура.

SUMMARY

The article analyzes the cultural diplomacy of the United States, because culture is an integral and significant part of any society. In the era of globalization, states pay special attention to their foreign cultural policy, since it is the most effective instrument of diplomacy in modern conditions. States recognize that the successful implementation of foreign cultural policy contributes to the achievement of the foreign policy goals of the state. As we can see, American culture these days is the most widespread in the world, which can sometimes be seen at the everyday level.

Keywords: culture, cultural diplomacy, USA, soft power, public diplomacy, mass culture, globalization, state image, American culture.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Barghoorn F.C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960.
2. Куликова Г.Б. Пребывание в СССР иностранных писателей в 1920–1930х годах. *Отечественная история*. 2003. № 4. С. 49.
3. Журавлева Н.Н. Коммуникативные стратегии в сфере культурной дипломатии: современные дискуссии. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 2, (ч. 2). С. 161.
4. Cummings Milton C. Jr. Cultural Diplomacy and the United States Government. Washington DC: Center for Arts and Culture, 2003 P. 1
5. Дмитриев Т. Очарование ««мягкой силы»»: Соединенные Штаты теряют культурно-идеологическое влияние в мире. 2005. № 10. С. 18.
6. Русский журнал. URL: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Umnaya-politika-priumnozhaetsya-na-mezhdunarodnyh-forumah>.
7. Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2005. P. 5.
8. Косолапов Н. Нелиберальные демократии и либеральная идеология. *Международные процессы*. 2004. № 2. С. 23.
9. Институт высокого коммунитаризма. URL: http://communitarian.ru/publikacii/bolshoy_blizhniy_vostok/vzlet_i_padenie_muя_gkoу_sily_30082014/ (Дата обращения: 01.01.2020).
10. Захарова В. И. Внешняя культурная политика и современные этнополитические коммуникации. *Коммуникология*. 2014. №3. С. 96.
11. Лебедева М. М. Публичная дипломатия: Теория и практика: Научное издание / Под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Издательство «Аспект Пресс», 2017. С. 8.
12. Leonard M. Diplomacy by Other Means. *Foreign Policy*, 2002. P. 48.
13. Лопаткин И. Н. Особенности освещения США советскими СМИ в рамках политики «народной дипломатии» в период оттепели. *Исторические,*

- философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.* Тамбов : Грамота, 2014. № 11 (49). Ч. 2. С. 112.
14. Цветкова Н. А. Публичная дипломатия США: Теории и концепции. Тамбов: Грамота, 2015. № 4: Ч. I. С. 186.
 15. Barjot D. L'AMÉRICANISATION EN EUROPE AU XXe SIÈCLE : ÉCONOMIE, CULTURE, POLITIQUE / D. Barjot, Harm G. Schröter - Publications de l'Institut de recherches historiques du Septentrion, Lille, 2002. P. 10.
 16. Rice C. Promoting National Interest. *Foreign Affairs*. Vol. 79. № 1 (January/February 2000). P. 49.
 17. Василенко Е. В. Культурная дипломатия как инструмент «мягкой силы» государства. [Электронный ресурс]: Сетевое издание Центра исследований и аналитики Фонда исторической перспективы ПЕРСПЕКТИВЫ : Е. В. Василенко. Электрон. журн. М., 2015, №1(5). С. 77. URL: [tp://www.perspektivy.info/rus/nashe/kulturnaja_diplomatija_kak_instrument_magkoj_sily_gosudarstva_2015-11-23.htm](http://www.perspektivy.info/rus/nashe/kulturnaja_diplomatija_kak_instrument_magkoj_sily_gosudarstva_2015-11-23.htm).
 18. Barghoorn F.C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960. P. 340.
 19. Бафоев Ф. М. Культурная дипломатия в системе международных связей на постсоветском пространстве. *Молодой ученый*. 2016. № 6. С. 662.
 20. Филимонов Г. Ю. «Мягкая сила» культурной дипломатии США: Монография. Москва : Российский университет дружбы народов, 2010. С. 133.
 21. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its – Geostrategic Imperatives. New York : Basic Books, 1997. P. 25.
 22. Sun Tzu. The Art of War. Allandale Online Publishing, 2000. P. 11.

УДК 94(574)-054.65

Аханов А. К.

ВОЕННОПЛЕННЫЕ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА

По своим последствиям и человеческим затратам ни одна война не сравнима с событиями на евразийском континенте в первой половине 40-х годов XX века. С началом военных действий солдаты и офицеры брали противника в плен и попадали в обе стороны армии. Судьба военнопленных всегда была одной из самых тяжелых проблем военных конфликтов. В 1929 году для урегулирования международно-правовых вопросов, касающихся военнопленных, большинство европейских государств подписали Женевскую конвенцию об отношениях с военнопленными. Советский Союз, официально зарегистрированный в 1929 г., не присоединился к Женевской конвенции.

Первые военнопленные и интернированные поляки на территории Казахстана с начала Второй мировой войны были размещены в лагерной

системе ГУЛАГ. В Казахстане специальные лагеря для военнопленных были организованы в первые дни Великой Отечественной войны. Эти лагеря приняли участие в управлении по делам военнопленных и арестованных НКВД СССР. Первоначально в июне-июле 1941 года были созданы два лагеря в Карагандинской и Актюбинской областях. В первые месяцы войны потоки пленных были небольшими. К концу 1941 года на учете в УПВИ НКВД СССР было зарегистрировано около 9 тысяч человек.

В конце 1942 года, после отражения гитлеровской армии под Сталинградом, количество военнопленных стало расти. Система лагерей УПВИ стала качественно и количественно расширяться. С начала 1943 года началось присвоение номеров лагерям УИП НКВД СССР. Лагерь в Караганде, названный Спасским или Спасо-Заводским, получил № 99. Актюбинский лагерь – № 222. Расширение сети лагерей привело к организации Пахта-Аральского лагеря № 29 в Южно-Казахстанской области.

В 1943–1944 годах с фронтовой полосы в лагерь поступили ослабленные военнопленные. СКВД обратил внимание на необходимость применения их труда с учетом физического состояния. Условно определены четыре группы трудоспособности военнопленных: 1 группа, к которой относятся все военнопленные, практически здоровые, годные к выполнению тяжелых физических работ; 2 группа – военнопленные, ограниченно годные к физическому труду, имеют хронические заболевания или физические недостатки; в 3-й группе – военнослужащие, годные к выполнению легких физических работ с тяжелыми хроническими заболеваниями или физическими недостатками; 4 группа – военнослужащие-инвалиды с тяжелыми хроническими заболеваниями или физическими недостатками. Условия содержания военнопленных были очень жесткими. Военнопленные получили гарантированный объем продовольственного, медицинского обслуживания. В состав лагеря была начислена заработная плата за работу на производстве.

На территории СССР организовано 222 лагеря для военнопленных и 2713 лагерных подразделений в их составе. С окончанием вывода в СССР японских военнопленных из Китая и Кореи в феврале 1946 года общее количество военнопленных в лагерях и рабочих батальонах составило 2 миллиона 228 тысяч человек, из них 1 миллион 645 тысяч западных национальностей с советско-германского фронта и 583 тысячи японцев. В связи с большими потерями советского народа в годы войны в стране была нехватка рабочих рук. Военнопленные были призваны возместить государству ущерб, причиненный агрессором. Основная сфера применения труда военнопленных – крупные промышленные объекты и сооружения. Отличительной особенностью массового использования военнопленных стало их использование при выполнении различных видов работ, не требующих какой-либо квалификации. В целом по стране военнослужащие работали во всех отраслях народного хозяйства. Большой вклад в восстановление промышленных предприятий, разрушенных новым строительством и войной, внесли военнопленные. Среди них Сталинградский, Харьковский и Владимирский тракторный заводы, Челябинский, Магнитогорский, Закавказский металлургический комбинаты. На

территории нашей республики – Казахский металлургический комбинат в Карагандинской области, Жезказганский медеплавильный завод, Усть-Каменогорский цинковый завод, Ачисайский полиметаллический комбинат, Лениногорский полиметаллический комбинат, Текелийский свинцовый комбинат, Каратауский Горно-химический комбинат, трест «Алтайзолото», нефтяные предприятия Западного Казахстана, трест «Карагандауголь» и многие другие объекты.

Необходимо отметить, что в системе принудительного труда на территории Казахстана массовые военнопленные применялись в Карагандинской и Восточно-Казахстанской областях. На территории Костанайской области военнопленные расположены в Житикаринском и Кушмурунском районах.

Для организации работы военнопленных в системе ВВК СССР созданы особые строительно-монтажные управления. Строительством промышленных объектов занимался ОСО, а рабочую силу предоставили лагеря.

География лагерей и лагерных подразделений, созданных для содержания военнопленных, была очень обширной. Они расположены на всей территории Казахстана – с севера на юг до Алма-Аты. Границы их выделения безошибочно отражают центры активного развития экономики республики в военные и послевоенные годы. Эволюция сложнейшей и путанной системы лагерей ГУПВИ на территории Казахстана выявлена, в первую очередь, стабильными изменениями числа заключенных. Среди основных причин, повлиявших на динамику численности военнопленных, основными стали постоянное освобождение военнопленных в рамках системы Министерства внутренних дел, Народного комиссариата внутренних дел СССР, и репатриация части заключенных, начавшаяся в 1946 году.

Национальный состав лагерей, расположенных на территории Казахстана, был разным. В числе узников – военнослужащие всех родов войск и различных возрастных групп. Конечно, подавляющее большинство составили представители двух этносов – немцы и японцы. Также румыны, венгры, австрийцы, итальянцы, финны и др. Широта национального состава военнопленных лагерей Казахстана стала олицетворением глобального процесса Второй мировой войны.

Важным вопросом является количество лагерей для военнопленных, расположенных на территории Казахстана. Опираясь на уточненные данные архивов, опубликованные в 2008 году, в 1941–1950 гг. общее количество лагерей на территории Казахстана составляло 14. Часть лагерей работала постоянно, а часть была организована на короткий промежуток времени.

РЕЗЮМЕ

История пребывания немецких и японских военнопленных в СССР имела общие черты и отличия. И те, и другие были одинаково заключены в лагеря, снабжались едой, были вынуждены работать и подвергались политической идеологической обработке. В этом случае смертность немецких военнопленных была выше, чем у японцев. Немецкое антифашистское движение в лагере

первоначально было направлено на свержение власти Гитлера в Германии, а японцы сначала преследовали цель демократизации страны.

Ключевые слова: репатриация людей, положения и указы о военнопленных, питание, болезни и смертность военнопленных, использование труда, антифашистское движение, контакты и взаимное восприятие.

SUMMARY

The history of the stay of German and Japanese prisoners of war in the USSR had common features and differences. Both were equally imprisoned in camps, supplied with food, forced to work and subjected to political indoctrination. In this case, the mortality of German prisoners of war was higher than Japanese ones. In the camp, the German anti-fascist movement initially aimed at overthrowing Hitler's power in Germany, and the Japanese, after defeating Japan in the war, had the goal to democratize the country.

Key words: human repatriation, regulations and decrees on prisoners of war, disease and mortality of prisoners of war, labour, the anti-fascist movement, contacts and mutual perception.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Долголюк А.А., Маркдорф Н.М. Военнопленные в Сибири 1943–1950 гг. Историческое исследование и документальные материалы. Новосибирск, 2014.
2. Японские военнопленные в Карагандинской области / Под ред. Н.О. Дулатбекова. Караганда, 2011.
3. Военнопленные в СССР 1939–1956. Документы и материалы / Под ред. М.М. Загорулько. Москва, 2000.
4. Ким С. П. Репатриация японских военнопленных из СССР в 1946–1950 гг. *Военно-исторический журнал*. 2015. № 3.

УДК 811.581

Энебиш Томорбаатар

ИСТОРИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕЧЬ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

Старейшим корпусом письменных документов, фиксирующих существование китайского языка, являются гадательные надписи на костях жертвенных животных и панцирях черепах (XIV–XI века до н. э.). Они свидетельствуют о существовании сформированной языковой системы уже в период Шан-Инь. Однако их открытие относится к началу XX в., изучение же продолжается по сей день и ещё далеко от завершения.

Основным элементом, скрепившим китайскую языковую традицию, стал официальный письменный язык *вэньянь*. Доминирование единой письменной системы стало уникальным явлением, позволявшим существование

разнородных диалектов, некоторое время развивавшихся в рамках независимых государств.

В силу политических причин, доминирующее значение в китайском языке приобрели северные диалекты, отличавшиеся большим единообразием по сравнению с южными. На их основе сформировался «язык чиновников», *гуаньхуа*, который приобрел статус официального языка империи. Вместе с ним развивался также т. н. *байхуа* – разговорный язык простонародья.

Кардинальным поворотом в истории китайской культуры стало письменное использование разговорного языка; считается, что первенство в этом принадлежит Цзинь Шэнтаню (кит. трад. 金聖歎, упр. 金圣叹, 1610?-1661). Движение за демократизацию грамотности в начале XX века ознаменовало революционный переход к байхуа как основному языку письменного общения и начало унификации китайских диалектов.

Китайский язык обладает развитой системой служебных слов. Основными из которых являются: предлоги, послелого, союзы, частицы, счётные слова, показатели членов предложения, нейтрализаторы предикативности.

С точки зрения соотношения между субъектом и объектом китайский язык относится к активным языкам, однако различия между активными и статичными глаголами выражаются не морфологически, а синтаксически.

Литературно-художественная речь занимает особое место в структуре общенародного китайского языка и существенно отличается от функциональных стилей. Наиболее характерная особенность литературно-художественной речи, позволяющая рассматривать ее отдельно от функциональных стилей, это использование в рамках одного произведения средств и приемов, присущих различным стилям общенародного языка. В китайской литературно-художественной речи практически находят свое применение средства и приемы, бытующие во всех языковых стилях. Литературно-художественная речь находит свое отражение в произведениях художественной литературы, называемой иногда изящной словесностью. Она (художественная литература) – величайшее общественное явление, принадлежащее эстетической сфере нашей жизни, нашего познания, нашей деятельности. Художественная литература – самое яркое и самое могучее проявление духовной культуры народа. В.М. Алексеев в начале этого века писал, что для китайской культуры характерен культ письменного слова литературы. Китайская литература – это море, вбирающее в себя все ручейки науки, искусства, быта, это основа всей духовной культуры Китая. Художественная литература – самый распространенный вид искусства, широко и полно, разносторонне и многообразно отражающий жизнь во всех ее нескончаемых проявлениях. Разные области искусства, как известно, пользуются разными средствами для изображения окружающей действительности, создания художественных образов. В художественной литературе, естественно, основным средством отображения жизни является язык. Художественная литература – это область искусства, отличительной чертой которого является изображение жизни, создание художественного

образа при помощи слова. Литературно-художественная речь, подобно публицистическому стилю, выполняет функцию воздействия. Воздействие литературно-художественной речи, произведений художественной литературы на читателя есть воздействие эстетическое. Чтобы литература оказывала нужное воздействие на читателя, служила благородным целям, отличалась высокой художественностью, необходимо большое мастерство писателя по отбору и использованию определенных взаимосвязанных, проникнутых одной идеей и сведенных в одну структуру средств и приемов языка. Все эти средства и приемы, в конечном счете, призваны создать систему событий, систему образов и тем самым выразить идейно-художественный замысел писателя. К лексико-фразеологическим средствам, находящим широкое применение в художественной литературе, следует отнести слова с эмоционально-оценочным значением, диалектизмы, жаргонизмы, тропы, а также идиомы, пословицы и поговорки, недоговорки-иносказания, крылатые слова. В произведениях художественной литературы важным средством лексической выразительности являются слова с эмоционально-оценочным значением. Обладая высокой экспрессивностью, они делают речь яркой и выразительной.

Например:

1. 实在这样的人太可怜。 [7:15]

Действительно, такие люди особенно жалки.

2. 是的，他无疑的可以成为最出色的车夫。 [8:23]

Да, он, несомненно, мог стать самым выдающимся рикшей.

3. 是的，那可怕的奇怪的狂笑被她遗忘了。 [9:51]

Да, она забыла этот дикий смех, страшный и невероятный.

4. 假如手中有两块钱的话，他会赏给这个乌鸦鬼一块。 [10:36]

Если бы у него было два юаня, он мог бы подарить юань этому Чернозубому.

5. 虽然傻一点，安知不比油滑鬼儿更保险呢？ [11:19]

Хоть и глуповат, но, как знать, не будет ли надежнее сына хитреца?

6. 你总知道上海有一种会打算盘的精明鬼，顶了一所旧房子来，加本钱粉刷装修，再用好价钱顶出去。 [12:32]

Ты, конечно знаешь, что в Шанхае есть расчетливые ловкачи, которые, купив старое здание и добавив деньги, подбросят, подремонтируют его, а затем сбудут за хорошую цену.

7. 他总以为教书的人是穷酸，没出息的。 [13:44]

Он всегда считал, что преподаватель – это ученая голытьба, из них толку не выйдет.

8. 他讨厌这种没事儿就动笔的穷酸们。 [13:61]

Он питал отвращение к этим марающим от нечего делать бумагу голоштаным писакам. (Так, делец, работающий в иностранной фирме, с презрением

называет своих соседей, молодую чету интеллигентов, занимающихся педагогической деятельностью).

В литературно-художественной речи для речевой характеристики персонажей используются различные лексические слои, в частности диалектизмы и жаргонизмы. Они представляют собой выразительные средства, позволяющие наглядно передать своеобразие речевой манеры литературных персонажей, и в этом смысле выполняют определенную стилистическую функцию. В языке современной художественной литературы Китая можно наблюдать диалектизмы (方言), то есть слова и выражения не общенародного языка (普通话), а бытующие в отдельных его диалектах, которые до сих пор существуют в Китае и все ещё сохраняют свое значение. В настоящее время в Китае имеется семь основных диалектных групп: Гуаньхуа, У, Сян, Гань, Хака, Юэ и Минь. Диалектизмы находятся за пределами литературной нормы национального языка, но, тем не менее, иногда употребляются для создания местного колорита как средство речевой характеристики литературных персонажей.

В романе Чжоу Либо «Ураган» употреблено слово 埋汰 вместо слова общенародного языка 肮脏. И то, и другое слово означает грязный, загрязненный. Слово 埋汰 употребляется жителями северо-восточного Китая. В произведении «Большие перемены в горном селении» вместо общеупотребительного слова 妻子 использовано слово 堂客, которое встречается в одном из местных говоров провинций Хунань. В пекинском говоре употребляется глагол 溜 – уйти незамеченным, ускользнуть, улизнуть.

Например: 一眼不见，他就溜了。 Стоило отвести глаза, как он тут же ускользнул.

В произведениях современной китайской литературы встречаются также жаргонизмы (隐语词语) – слова и выражения, употребляемые в речи отдельной социальной группы. Так, например, в рассказе Лао Шэ «Получил должность» дважды встречается выражение 吃黑枣 – скушать чёрный финик, что на воровском жаргоне означает получить пулю в лоб. Важную роль в литературно-художественной речи играет образное словоупотребление, или использование изобразительно-выразительных средств языка, называемых тропами. Эти средства создают словесные образы, наглядно характеризуют предмет речи. В повествовательной прозе современного Китая широко используется такое лексическое средство, как 比喻 (иносказание, основанное на сравнении). Эта категория представлена несколькими разновидностями: 明喻, 隐喻, 强喻, 借喻, 讽喻. Особенно часто встречается 明喻 (явное сравнение) и 借喻 (метафора).

В языке художественной литературы Китая определенное место принадлежит также и перифразу. Перифраз – это переносно-иносказательное название лица или предмета. Будучи изобразительно-выразительным средством, перифраз употребляется взамен обычного слова, относящегося к нейтральной лексике. Он, таким образом, выполняет функцию образного синонима. В структурном отношении перифраз представляет собой усеченный вариант 隐喻 (yin yu). Например: 风尘 feng chen – (дословно) пыль на ветру, пылинки, гонимая ветром.

Употребляется в значении «падшая женщина». Надо заметить, что этот перифраз употребляется и в других значениях, а именно: «трудности путешествия», «невзгоды войны» (люди, как пыль, гонимая ветром, скитаются по дорогам войны). Это устойчивый перифраз, вошедший в изобразительный фонд языка.

В китайской поэтике существует целая группа традиционных перифрастических выражений, употребляемых вместо понятия «арочный мост» :

长虹 changhong – длинная радуга,

卧虹 wohong – лежащая радуга,

垂虹 chuhong – нависшая радуга,

飞虹 feihong – летящая радуга.

Художественное определение (эпитет) в работах по стилистике, принадлежащих китайским ученым, относят к лексико-стилистической категории 比喻 biyu. Вот несколько постоянных устойчивых эпитетов, часто встречающихся в художественной прозе:

死寂 – мертвая тишина,

可怕的对照 – страшный контраст,

狂叫 – безумный вопль,

狞笑 – звериный смех.

С точки зрения изобразительных возможностей художественной речи значительный интерес представляют метафорические эпитеты, дающие образную характеристику предмета. Они нередко содержат также элементы художественной гиперболизации.

Например : 惊天动地的鼓掌 – дурные аплодисменты (дословно: сотрясающие небо и землю аплодисменты); 九牛二虎之力量 – титанические усилия (дословно: усилия девяти волов и двух тигров).

В художественной прозе современного Китая наряду с тропами определенное место занимают также и фразеологизмы, как одно из важных средств речевой выразительности. Для китайских писателей 成语, 谚语, 警句 –

все это излюбленные средства художественной выразительности, позволяющие придать произведению самобытную национальную окраску, отразить в повествовании яркие черты и особенности китайской действительности.

Например: 我没睡好, 提心吊胆的。 Я не выспался, сильно тревожился.

Идиоматическое выражение 提心吊胆 означает сильную тревогу, больше беспокойство, трепет душевный.

Вывод: Китайский язык богат народными речениями, в нём бытует огромное число пословиц и поговорок, которые в яркой, живописной форме отражают самобытные реалии китайской действительности. В языке художественной литературы современного Китая используются самые разнообразные синтаксические построения: предложения неполные и полные, простые и сложные.

РЕЗЮМЕ

Китайский язык является одним из самых древних из ныне существующих языков. Также он обладает самой древней письменностью из применяемых в настоящее время. Иероглифику китайского языка, вместе с собственными азбуками (кана, хангыль) используют японский и корейский языки (последний – только в южнокорейском варианте, притом крайне ограниченно). В работах по стилистике китайского языка, принадлежащих китайским авторам, литературно-художественную речь обычно рассматривают в качестве одного из речевых стилей и называют 文艺语体 (литературно-художественная речь), однако с этой точкой зрения трудно согласиться.

Ключевые слова: китайский язык, литературно-художественная речь, история китайского языка

SUMMARY

Chinese is one of the oldest of the existing languages. It also possesses the most ancient writing system in use today. The hieroglyphics of the Chinese language, together with their own alphabets (Kana, Hangul), are used by the Japanese and Korean languages (the latter is only in the South Korean version, moreover, it is extremely limited). In works on the stylistics of the Chinese language, belonging to Chinese authors, literary and artistic speech is usually considered as one of the speech styles and is called 文艺语体 (literary and artistic speech), but it is difficult to agree with this point of view.

Keywords: Chinese, literary and artistic speech, the history of the Chinese language.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Charles N. Li, Sandra A. Thompson. Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar (1989), p 2. «The Chinese language family is genetically classified as an independent branch of the Sino-Tibetan language family».

2. Jerry Norman. Chinese (1988), p.1. «The modern Chinese dialects are really more like a family of languages».
3. По разным подсчётам, от 397 до 420 слогов. См.: Гун Ши (恭士). Бэйцзин хуа ли цзю цзин ю дошао иньцзе? (北京话里究竟有多少音节? – Сколько же слогов в пекинском диалекте?) // Чжунго юйвэнь (中国语文), 1958, № 4. Приводится по: Софронов М. В. Китайский язык и китайская письменность. М., 2007. С. 20.
4. Федоренко Н. Китайская поэзия (рус.) // Антология китайской поэзии / Перевод с китайского под общей редакцией Го Мо-Жо и Н. Т. Федоренко. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1957. Т. 1. С. 11.
5. Юань Цзя-хуа. Диалекты китайского языка / Под ред. проф. Г.П. Сердюченко. Москва : Наука, 1965. 55 с. 1200 экз.
6. Завьялова О. И. Большой мир китайского языка. М. : Восточная литература, 2010. 287 с. ISBN 978-5-02-036434-9.
7. 茅盾 (Mao Dun) “子夜”, 1998年, 中国
8. 老舍 (Lao She)“骆驼祥子”, 1936年, 中国
9. 草明 (Cao Ming)“遗失的笑”, 2000年, 中国
- 10.老舍 (Lao She)“末一块钱”, 2007年, 中国
- 11.老舍 (Lao She)“老年的浪漫”, 2008年, 中国
- 12.老舍 (Lao She)“邻居们”, 2005年, 中国

УДК 324

Кытыкенова А. Т.

УЧАСТИЕ ПРОВЛАСТНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ВЫБОРАХ В ЖОГОРКУ КЕНЕШ (Парламент) КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ-2020

В политической истории Кыргызстана 4-октября прошли очередные выборы в Жогорку Кенеш КР, которые останутся в памяти не только народа Кыргызстана, но и в статьях международных экспертов, и политологов, как очередной прецедент по Центральной Азии.

Дело даже в не в том, что по мнению политологов “к власти стремились политические партии со слабой партийной структурой и неопределенной идеологической направленностью. Даже не то, что уже в четвертый раз Жогорку Кенеш формируется по партийной системе, а не предсказуемый для «большинства» и ожидаемый для «меньшинства» – итог.

По их мнению, отечественных политологов и экспертов в этой области, сейчас в КР партии формируются лишь как некие политические или деловые бизнес-клубы, где интересы олигархических групп превалируют над истинными партийными ценностями [11].

Среди них есть как партии, ранее неоднократно участвовавшие в парламентских выборах и набиравшие голоса избирателей, такие как «Ата Мекен», «Республика», СДПК, «Бир Бол», «Ар-Намыс», «Бутун Кыргызстан», «Кыргызстан» и «Партия коммунистов Кыргызстана». Но и есть пока побеждавшие только на уровне местных органов власти – это «Замандаш», «Улуу Кыргызстан» и «Мекеним Кыргызстан».

Помимо этого, к этим выборам проявили интерес и недавно появившиеся политические партии, как «Биримдик», «Бирик», «Социал-демократы» и «Чон Казат» [1].

Партии, изъявившие и подтвердившие свое участие на выборах в ЖК КР, проводили свои съезды и утверждали списки кандидатов, вносили избирательный залог до конца августа, а точнее до 24- августа в размере 5 млн сомов. Каждая партия предоставила, согласно требованиям закона, документы и соответствующие бумаги на каждого кандидата в свих списках. Все эти процедуры завершились согласно установленным срокам, точнее за 40 дней до выборов, так как через день после подачи списка, по нему принималось решение – регистрируется партия на выборах или получает отказ [4].

Таким образом, 20 августа завершился процесс утверждения списков кандидатов в депутаты. До 25 августа уполномоченные представители политических партий должны были предоставить в ЦИК документы для регистрации списков кандидатов. ЦИК в течение 10 дней проверяет документы на их соответствие требованиям выборного законодательства. И только после этого, за 30 дней до выборов, стартует избирательная кампания. Однако по мнению политологов, несмотря на то, что выдвигающиеся на выборы партии заявили о своей политической направленности и озвучили свои платформы, они так и не смогли представить общественности свою идеологию, как того требует классическая модель партийного строительства [7].

Аналитики констатируют, что чаще всего политические партии у нас, формируются в интересах определенных групп, которые опираются и ориентируются исключительно на личности лидера партии. По мнению отечественного политолога Эдила Осмонбетова, большинство сегодняшних партий Кыргызстана не соответствуют классической модели партийного строительства, а также им не удалось разделить партии по идеологическим направлениям, на тех же «правых», «левых», «центристских», как это прописано в классификации политической партий, в политической науке. По его мнению, трудно отличить, кто входит в правоцентристские группировки и чьи интересы они поддерживают.

Не ведется политическая борьба путем защиты интересов политической партии. Создается впечатление, что все: и правые, и левые, и центристы – все просто вступили во все группы и работают, договорившись между собой. Поэтому в парламенте практически не наблюдается политической конкуренции.

Другие политологи объясняют неразвитость партийного строительства в Кыргызстане тем, что вместо сплочения на основе общих идеологических

интересов этот политический институт стал неким «бизнес-клубом» для состоятельных персон [2].

По их мнению, неформальные финансово-промышленные, торгово-коммерческие и спортивно-криминальные группы, стремящиеся получить места в парламенте, объединяются между собой в преддверии выборов и принимают законы для защиты своих личных интересов под видом политических партий.

По мнению политолога Шайырбека Маматокторова, не только новоявленные партии, но и те, которые были сформированы еще в 1990-х, сделали традицией накануне выборов включать в список кандидатов олигархов, спортсменов и представителей криминалитета. Политолог связывает такую тенденцию перед выборами с тем, что в парламенте защищаются лишь интересы власти имущих и олигархов, которые входят в партийные списки. Другой причиной он это объясняет тем, что состоятельные люди, друзья и родственники по договоренности между собой, решают объединиться в партию, для подкупа голоса, без какой-либо политической идеологии и программы. По мнению политолога, так они могут установить свою монополию в Жогорку Кенеше и навязать государству свои желания под диктовкой.

Много было обсуждений и о тех, кто получил места в парламенте не благодаря своим политическим и идеологическим воззрениям, а исходя из их вклада в финансирование партии. В связи с этим наблюдатели приводили случаи, когда левые социалисты и социал-демократы объединялись с либералами правого толка.

Были среди экспертов и те, что говорили о переходе от количества к качеству политических партий. По мнению Игоря Шестокрова, для политической устойчивости парламента, общественно-политической стабильности было бы лучше, если бы Жогорку Кенеш состоял как минимум из пяти партий. Его мнение к сожалению, скорее всего разделил бы и поддержал «простой народ», но не сами политические организации [9].

Еще одной особенностью прошедших выборов была особенность, связанная непосредственно с политической ситуацией в Кыргызстане и непосредственно с политическими партиями. Более 10 партий, которые в числе других провели в намеченные сроки свои съезды и утвердили списки кандидатов, до этого никогда не участвовали в парламентских выборах. А некоторые партии, которые участвовали в предыдущих выборах и получили самое большое количество голосов, в этот раз отказались идти на выборы, а некоторые рассыпались.

Из шести партий, имеющих в действующем Жогорку Кенеше фракции, на выборы пошли четыре. Это «Ата Мекен», «Кыргызстан», «Бир Бол» и «Республика». Социал-демократическая партия Кыргызстана (СДПК), занявшая первое место на выборах в 2015 году и получившая 38 мандатов, раскололась на две части, она не будет участвовать в выборах. Сыновья бывшего президента Атамбаева идут на выборы в составе партии «Социал-демократы». Партия «Онугуу-Прогресс», обладательница 13 мандатов в нынешнем созыве, отказалась участвовать в выборах. Политические партии «Мекенчил», «Чон

Казат», «Ордо», «Мекеним Кыргызстан», «Биримдик», «Ыйман Нуру», «Социал-демократы» и «Реформа» впервые принимали участие на парламентских выборах [6].

Опять же по мнению большинства отечественных политологов на этих выборах в Жогорку Кенеш основное соперничество было между десятью партиями. Политический эксперт Шайырбек Жороев в одном из своих интервью информационному агентству «Азаттык» както отметил, что возможно в этот раз будет борьба между депутатами VI созыва и теми, кто недавно пришел в политику. Или можно сказать, что будет конкуренция между партиями, приближенными к власти и критически настроенными оппозиционными партиями, а другим партиям в таких условиях будет трудно.

Так же он отмечал что, что такие партии как «Мекеним Кыргызстан», «Биримдик», «Замандаш», «Кыргызстан» по мнению общественности, партии, поддерживающие политику нынешнего президента, что депутаты, которые до этого поддерживали власть, и некоторые государственные служащие были в составе вышеперечисленных партий.

Отличились эти выборы и своими предвыборными процедурами для голосования «электората» по другим адресам, а не по прописке в паспорте. Точнее говоря, большинство наших граждан, благодаря этим выборам, хорошо запомнили пресловутую “форму 28”. По словам юристов правовой клиники «Адилет», закон позволяет гражданам голосовать по другим адресам. Но, в то же время общество понимало, что в этом вопросе на одной чаше весов лежала право граждан голосовать там, где они будут находиться в день выборов. Это обуславливалось обязанностью властей обеспечивать каждому избирателю право участия в управлении государственными делами посредством выбора той или иной партии. На другой чаше весов лежал институт честных и справедливых выборов, от которых в прямом смысле зависело будущее Кыргызстана.

Они же отмечали и то, что по этим причинам правоохранительные органы, а также ЦИК обязаны были реагировать на массовые подвозы и меняющих избирательный адрес и отмечать что, организация подкупа избирателей со стороны политических партий является уголовно наказуемым преступлением, что может привести к отстранению от участия в выборах какого-либо политического объединения или кандидата в депутаты. Всего по официальным данным ЦИК КР, поступило 481 тысяча 950 заявлений по форме № 2. По факту же по фальсификации документов возбуждено было всего, 25 уголовных дел [12].

Отличились эти выборы и масштабными затратами на предвыборные компании. По данным контрольно-ревизионной группы ЦИК КР, каждая партия образовала свои избирательные фонды, открыв специальные счета в двух установленных Центризбиркомом банковских учреждениях: ОАО «РСК Банк» и ОАО «Айыл Банк».

Конкретные движения денежных средств отмечены были только на спецсчетах 18 политических организаций. С 9 июля по 28 августа партия «Бир Бол» получила 21 миллион 454 тысячи 70 сомов,

израсходовала 18 миллионов 264 тысячи 828. На избирательный счет партии «Республика» поступило 9 миллионов 500 тысяч сомов, израсходовано 7 миллионов 819 тысяч 69. У «Биримдика» на счету 65 миллионов 599 тысяч 900 сомов, истрачено 35 миллионов 732 тысячи 560. «Чон казат» собрал 6 миллионов 162 тысячи 914 сомов, а потратил 6 миллионов 38 тысяч 446. У партии «Мекенчил» 8 миллионов 608 тысяч 900 сомов. Траты составили 6 миллионов 719 тысяч 90. У «Ата Мекена» 22 миллиона 980 тысяч 636 сомов. Израсходовала политорганизация 15 миллионов 699 тысяч 160. Партия «Мекен Ынтымагы» собрала 5 миллионов 964 тысячи сомов, потратила 5 миллионов 883 тысячи 156. У «Замандаша» 14 миллионов 989 тысяч сомов. Израсходовано 14 миллионов 681 тысяча 417. Партия «Бутун Кыргызстан» собрала 5 миллионов 663 тысячи 300 сомов, а потратила 5 миллионов 213 тысяч 945. У «Ыйман Нуру» 5 миллионов 541 тысяча 350 сомов. Траты составили 5 миллионов 511 тысяч 267. Партия ветеранов войны в Афганистане и участников других локальных боевых конфликтов собрала 7 миллионов 424 тысячи сомов. Израсходовано 6 миллионов 453 тысячи 160. «Мекеним Кыргызстан» получила 31 миллион 35 тысяч сомов, потратила 28 миллионов 381 тысячу 542. «Социал-демократы» собрали 7 миллионов 234 тысячи 510 сомов, израсходовали 6 миллионов 967 тысяч 825. У политической партии «Реформа» 6 миллионов 361 тысяча 468 сомов. Траты составили 6 миллионов 78 тысяч 218. «Кыргызстан» собрал 48 миллионов 73 тысячи 764 сома, а потратил 43 миллиона 125 тысяч 420. У партии «Ордо» на счету 5 миллионов 925 тысяч сомов. Расходы составили 5 миллионов 921 тысячу 946 [3].

Также контрольно-ревизионная группа предоставила данные и о движениях средств политобъединений, которые не смогли собрать избирательный залог. У партии «НУР» 33 тысячи 490 сомов, она потратила такую же сумму. У Партии зеленых Кыргызстана всего было 200 сомов. После того как, в СМИ обнародованы были данные о потраченных средствах на предвыборную агитационную работу, пользователями соцсетей, таких как Facebook и Instagram были активные высказывания по поводу данного финансового отчета.

Так же в предвыборно-агитационный период выборов был полон различными народными «байками» и «домыслами». Например, что якобы некие политические партии раздавали за копию паспортов избирателей по 2000 сом за каждого члена семьи с активным правом голоса; или что приглашали граждан пенсионного возраста в кафе, тем самым заручались обещаниями проголосовать за них, так как обещание пенсионеров железо-бетонно; звучали и абсурдные варианты как, якобы представители политических партий, раздавали продукты питания и деньги расхаживая по новостройкам и жилмассивам, взамен просили приложить отпечатки пальцев в переносной компьютер и тд.

Подобные и другие «байки» в перед выборный период можно было не гласно, услышать от каждого второго человека. Возможно, от части именно они послужили после объявления итогов выборов, таким высказываниям среди

молодежи в тех же соцсетях как «...сатылып кеттин го, кайран элим!», «...народ сам же продал свои голоса, а потом сетуют что нет ни каких перемен!», «...опять пришли воры и коррупционеры!». Во время выборов пользователи соцсетей вновь проявили свою активность в выявлении фактов нарушения, в ЦИК КР и в различные СМК, поступали фото и видео материалы, показывающие совершаемые по тем или иным правонарушений избирательного процесса [13].

По предварительным результатам подсчета голосов из 96% участков лидировали четыре политические партии: «Биримдик» («Единство») – 24,95%, «Мекеним Кыргызстан» («Моя родина – Кыргызстан») – 24,31%, «Кыргызстан» (8,91%) и «Бутун Кыргызстан» (7,21%).

5 октября 2020 г. в 11.00 часов утра Председатель ЦИК КР, Нуржан Шайлдабекова официально рассказала на брифинге об итогах голосования на выборах депутатов Жогорку Кенеша.

Так, по ее словам, были обработаны данные из 98% избирательных участков по всему Кыргызстану.

Всего, как она отметила, на выборах проголосовали 1 млн 990 тыс. 753 избирателя, что составляет 56,50%, что уже подтверждало о том, что выборы состоялись.

В результате, «Биримдик» – 487 тыс. 686 или 24,5%, «Мекеним Кыргызстан» – 475 тыс. 372 или 23,88%, «Кыргызстан» – 174 тыс. 317 или 8,76%, «Бутун Кыргызстан» – 141 тыс. 940 или 7,13%, «Мекенчил» – 136 тыс. 276 или 6,85%, «Республика» – 115 тыс. 288 или 5,79%, «Ата Мекен» – 80 тыс. 279 или 4,3%, «Ыйман Нуру» – 66 тыс. 747 или 3,13%, «Бир Бол» - 60 тыс. 305 или 3,3%, «Чон казат» – 46 тыс. 568 или 2,34%, «Замандаш» – 42 тыс. 862 или 2,15%, Социал-демократы – 42 тыс. 460 или 2,13% «Реформа» – 32 тыс. 795 или 1,65%, «Мекен Ынтымагы» – 12 тыс. 468 или 0,63%, «Ордо» – 4 тыс. 395 или 0,22%, Партия афганцев – 3 тыс. 459 или 0,17%, Против всех – 35 тыс. 714 или 1,79% [10].

Сразу после оглашения предварительных данных ряд партий не признали итоги прошедших выборов, другие – выразили сомнения.

Первой партией, которая не признала итоги выборов в парламент, была партия сторонников бывшего президента Алмазбека Атамбаева – «Социал-демократы». По словам Темирлана Султанбекова из «Социал-демократов», «они не признали итоги выборов, так как были беспрецедентные нарушения: массовые подвозы на УИКи, подкупы, запугивания, фальсификация бюллетеней в пользу провластных партий, был задействован административный ресурс и криминал». Лидеры «Ата Мекена» также заявили о том, что не признают результаты выборов и образуют оппозиционный блок. Не согласны были с результатами выборов так же партии «Реформа», «Мекен Ынтымагы», «Бир Бол», «Замандаш».

Они выразили несогласие с итогами выборов, посредством мирного митинга возле здания ЦИК КР, другие потребовала независимого международного технического аудита системы, а также безотлагательного обнародования результатов аудита, третьи ушли в оппозицию.

Ряд партий выразили сомнение в итогах выборов. В их рядах были «Ыйман Нуру», «Республика», которые постепенно присоединились, к тем политическим партиям, что требовали признать итоги выборов недействительными [8].

В итоге, решением ЦИК КР от 6.10.2020 года принято решение все-таки, признать итоги выборов депутатов Жогорку Кенеша, прошедшие 4 октября 2020 года, недействительными. Информацию подтвердила первой член Центризбиркома Гульнара Джурабаева [5].

Волнения по итогам выборов привели к отставке правительства и президента страны, к смене власти и ее передаче мирным путем, вопреки страшным прогнозам зарубежных экспертов и политологов. Ну, а как будут обстоять дела на повторных выборах в ЖК КР, когда они будут объявлены, состоятся ли они в скором времени или же позже, пройдут ли они совместно с Президентскими выборами, покажет время.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена участию политических партий в выборах в Жогорку Кенеш (Парламент) Киргизской Республики, итоги которых привели к признанию выборов в парламент страны недействительными. В статье рассмотрены особенности теоретического и практического аспектов участия политических партий на выборах в парламент страны как ключевого структурного элемента в политической системе общества.

Ключевые слова: политические партии, выборы, государство, президент, парламент, государственная власть, смена власти.

SUMMARY

The article is devoted to the participation of political parties in the elections to the Zhogorku Kenesh (Parliament) of Kyrgyz Republic, the results of which led to the recognition of the elections to the country's Parliament as invalid. The article examines the features of the theoretical and practical aspects of the political parties' participation in the elections to the country's Parliament as a key structural element in the political system of society.

Keywords: political parties, elections, state, president, parliament, state power, change of power.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выборы-2020: Имидж и уровень партий, идущих в Жогорку Кенеш. К. Жолдошев «Радио Азаттык». URL: <https://rus.azattyk.org/a/30748686.html>
2. Выборы-2020. Круговорот политиков в списках партий. Бакыт Торогелди уулу «Радио Азаттык». URL: <https://rus.azattyk.org/a/30795028.html>.
3. Сколько денег потратили политические партии Кыргызстана на текущий момент? MEDIA centr.kg. URL: <https://media-center.kg/ru/news/Skolko-potratili-deneg-politicheskie-partii-Kirgizstana-na-tekushchiy-moment-480602117>.

4. Список политических партий, уведомивших об участии на выборах депутатов ЖК КР. Данные ЦИК КР. URL: https://shailoo.gov.kg/ru/vybory-oktyabr-2020_/partii-i-spiski-kandidatov-v-deputaty-zhk-kr/.
5. ЦИК принял решение признать итоги выборов в Жогорку Кенеш недействительными. Информ Агентство «24.kg». URL: https://24.kg/vlast/167871_tsik_prinyala_reshenie_priznat_itogi_vyiborov_ned_eystvitelnyimi/.
6. Результаты выборов в Жогорку Кенеш 2020. Sputnik. Кыргызстан. URL: <https://ru.sputnik.kg/trend/rezultaty-vyborov-jogorku-kenesh-2020/>.
7. Выборы 2020: В Кыргызстане завершилось голосование. URL: <https://kg.akipress.org/news:1651049>.
8. ЦИК признала недействительными итоги голосования на выборах 06 ОКТЯБРЯ 2020. URL: <https://shailoo.gov.kg/ru/news/3702/>.
9. Выборы-2020. Кыргызстан может вернуться к мажоритарной системе. URL: https://24.kg/vlast/167548_vyiboryi-2020_kyrgyzstan_mojet_vernutsya_kmajoritarnoy_sisteme/.
10. Итоги выборов на 5.10. 2020 г. Мехриниса Сулайманова. Информ. агентство «Кабар». URL: <http://kabar.kg/news/itogi-vyborov-v-deputaty-zhogorku-kenesha-na-11-00-chasov/>.
11. Выборы-2020: Имидж и уровень партий, идущих в Жогорку Кенеш. URL: <https://platforma.kg/our-priorities/election/vybory-2020-imidzh-i-uroven-partij-idushhih-v-zhogorku-kenesh/>.
12. Выборы-2020. Всего поступило 481 тысяча 950 заявлений по форме № 2/24 kg. URL: https://24.kg/vlast/166283_vyiboryi-2020_vsego_postupilo_481_tyisyacha_950_zayavleniy_poforme_2/.
13. Выборы-2020. Пользователи соцсетей выкладывают фото и видео с нарушениями. URL: https://24.kg/vlast/167428_vyiboryi-2020_polzovateli_sotssetey_vyikladyivayut_foto_ivideo_snarusheniyami/.

УДК: 37.033

Сасыкулов Т. Ж.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ УТИЛИЗАЦИИ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ

Экологическая проблема взаимодействия человека и природы, воздействие человека на окружающую среду становится острой в наше время. XXI век породил множество проблем, связанных с охраной окружающей среды. В атмосферу нашей планеты, в воду и почву, каждый год выбрасывается миллионы тонн отходов, среди которых есть токсичные вещества, которые вызывают тяжелые заболевания не только у людей, но и у животных. Из-за чрезмерного загрязнения воздуха городов, ежегодно преждевременно умирают миллионы людей, а половина детей имеют хронические недуги. Такие проблемы, к сожалению, не обошли стороной и Кыргызстан. Развивая экономику страны в последние годы, экологический аспект в Кыргызстане

особо и не учитывается. Мы видим, как наша страна становится жертвой человеческой небрежности и бесхозяйственности, повсеместно рассыпанный мусор доказывает, что население Кыргызстана не всегда проявляет ответственное и сознательное отношение к земле и природе. Данная проблема существует везде и важно о ней говорить сегодня так же, как и о других экологических проблемах для того, чтобы найти новые пути их решения. Исходя из вышесказанного, мы должны осознать, что необходимо находить новые пути и методы экономического роста, учитывающий экологический аспект. Для выполнения этой задачи и была создана Программа ООН по окружающей среде (United Nations Environment Programme – UNEP – 1972г.). В 1982 году Генеральная Ассамблея ООН приняла Всемирную хартию природы. В XXI веке экологическая проблематика продолжает оставаться одной из важнейших в мировой политике, поскольку вопросы гармонизации взаимодействия искусственной и естественной среды обитания человека приобретают первостепенное значение в условиях углубляющегося многомерного экологического кризиса. Человечество столкнулось с самой глобальной и многофакторной опасностью – опасностью гибели в результате необратимых катастрофических изменений окружающей среды под воздействием антропогенного фактора.

В декабре 2009 года в Копенгагене состоялся очередной раунд переговоров по проблеме изменения климата, где государства должны были принять на себя новые обязательства по уменьшению негативных последствий антропогенного фактора. К сожалению, копенгагенская встреча закончилась практически безрезультатно. Как отметил руководитель британского отделения экологической организации Green Peace Джон Совен, «в мире крайне мало политиков, способных видеть дальше собственных узких интересов, и тем более заботящихся о миллионах людей, способных пострадать от угрозы климатических изменений. Стало очевидно, что для борьбы с глобальным потеплением потребуется совершенно иная политическая модель, чем та, которую продемонстрировали в Копенгагене» [1]. Мы можем полностью согласиться с ним, исходя из бездействия наших политиков на экологическую проблему своей страны, своих городов, а также за будущее своих детей.

Если мы сравним чистоту воды Иссык-Куля и ее береговую зону, грязность крупных городов и каналы, протекающие через них, 30 лет назад и сегодня, то разница огромная. Как в крупных, так и в небольших городах, если не в центре, то на окраинах в глаза бросаются полиэтиленовые пакеты и пластиковые тары. Все это связано с отсутствием заводов, перерабатывающего твердые бытовые отходы. В результате изменений условий жизни ежедневно уменьшается разнообразие растительного и животного мира. К примеру, свалка на северной окраине столицы появилась в 70-х годах. С тех пор на 35 га земли складированы миллионы тонн мусора [2]. Пожары на этой свалке частый случай, в воздух попадают ядовитые соли, угарный газ и аммиак. Гниющие отходы выделяют метан, который способствует горению и может взрываться. Всей этой смесью по много часов в день дышат сборщики мусора. Пожарные периодически пытаются остановить огонь, но пожар продолжается на

протяжении последних 10 лет. Есть версии, что причина этому –умышленные поджоги. Так же отравленные воды во время сильных дождей могут попасть в реку Ала-Арча. Она протекает на расстоянии 500 метров к востоку от полигона. Вредные отходы – ртутные лампы, батарейки и трупы животных. Крысы, которые активно размножаются из-за того, что мусор должным образом не прессуется, могут быть разносчиками опасных инфекций [3]. Полигон на сегодня переполнен и наше правительство даже не поднимает вопрос о строительстве мусороперерабатывающего завода. Скопление таких отходов способно полностью уничтожить экосистему данной местности.

Столичная власть давно готовится строить новый санитарный полигон, надо отметить, что речь всего лишь идет о полигоне, а не о мусороперерабатывающем заводе, что означает одна свалка закрывается и открывается в другой части города.

В 2013 году между правительством Кыргызстана и Европейским Банком Реконструкции и Развития (ЕБРР) было подписано Кредитное Соглашение. Данный проект ориентирован на приоритетные капиталовложения в сегмент по утилизации твердых бытовых отходов, в первую очередь, в сбор и утилизацию отходов [4].

Начало проекта не обошлось без инцидента. В январе 2019-го стало известно, что Бишкекская прокуратура возбудила уголовное дело в отношении чиновников столичной мэрии по факту нерационального использования средств доноров на реконструкцию Бишкекского санитарного полигона. Бишкеку выделили 22 миллиона евро, из которых (кредит под гарантию государства в размере 11 млн. евро, а также грант в размере 11 млн) на реконструкцию [5].

Действия такого характера противоречат основными задачам реализации государственной политики по охране окружающей среды и обеспечению экологической безопасности из «Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы»:

- поощрение наиболее эффективных мер по снижению вредного воздействия на окружающую среду;
- установление экономических барьеров для неэффективных с экологической точки зрения видов деятельности;
- гармонизация отношений общества и природы за счет развития хозяйственной деятельности в пределах воспроизводственных возможностей природной среды в целях сохранения естественных и восстановления нарушенных экосистем [6].

Печально и то, что позитивных новостей с нашей «голубой жемчужины» в плане чистоты окружающей среды нет. В километре от столицы туристической зоны северного берега Иссык-Куля, городе Чолпон-Ата, несколько лет назад появилась свалка, с тех пор, кроме как заборов с сеткой вокруг нее, властями ничего не сделано. По словам местных жителей, эти сетки никак не помогают, весь легкий мусор продолжает разлетаться до побережья, как и невыносимая вонь от отходов. Местным жителям приходится всем этим дышать уже который год. Мусор из пластика и полиэтилена составляют

значительную часть объемов мусора, из-за которого нарушается экология Иссык-Куля: мусор оседает на дне озера, что разрушает ее экосистему.

В рамках мировой акции EU Beach Cleanup сотрудники Дирекции биосферной территории «Иссык-Куль» совместно с дайверами ОФ «Чистый Иссык-Куль» 10 октября 2019 года очистили дно и пляжную зону озера Иссык-Куль в селе Бостери. Как сообщает пресс-служба ГАООС и ЛХ, вывезено более 30 мешков мусора [7]. Это только в одном селе Бостери, и за один сезон. По статистике Иссык-Куль ежегодный поток туристов составляет около 1,5 миллиона человек, а это запредельный показатель нагрузки на экосистему озера. Если каждый отдыхающий выбросит по два пакета и по две бутылки, то из трех миллиона пакетов и два миллионов бутылок значительная часть осядет на побережье, на дне озера.

1 февраля 2020 года депутат Жогорку Кенеша Экмат Байбакпаев предлагал запретить ввоз, реализацию и использование на Иссык-Куле полиэтиленовых пакетов и пластиковой тары. Проект закона выставили на общественное обсуждение, но подобные инициативы не поддерживаются властями, возможно, это связано с отсутствием альтернативы этим дешевым и самым распространённым видам упаковки продуктов питания. Невысокая цена и долговечность пластмассы определяет высокий уровень их использования человеком. Необходимо к этой проблеме подойти объективно, предлагая легкие и менее затратные решения проблем.

Считается, что пластик разлагается 2 тыс. лет, а по мнению некоторых экспертов пластик не разлагается, а распадается на микроскопические части. Это вполне возможно, и в этом кроются риски для людей и животных, ведь микропластик обнаружен в водопроводной воде на всех континентах и в морях. Его влияние на здоровье человека недостаточно изучено учеными. Результаты исследований показывают, что микрочастицы полимеров накапливают патогенную флору, оседающая в организме и повышающая риск заболеваний, вплоть до раковых.

Остановить или хотя бы минимизировать загрязнение дна озера можно, если начать строго контролировать производство и утилизацию одноразовых пластиковых предметов. Для начала необходимо запретить использование целлофановых пакетов или облагать высокими налогами товары в пластиковых упаковках хотя бы в Иссык-Кульской области, так как она является туристической зоной и более уязвимой для вымирания подводных животных. Для первого этапа ограничения должны коснуться тех предметов, которым есть многоразовая альтернатива: пластиковые контейнера, посуда, пакеты и прочее. Многие ученые уверены, что среди одноразовых товаров нет экологичных, ибо бессмысленно рубить лес, чтобы делать зубочистки или пользоваться бумажными пакетами, производство которых так же пагубно для окружающей среды, как и полиэтиленовые. Можно производить многоразовые пластиковые пакеты высокой плотности, которые делают в Калифорнии (США), где стандарт требует, чтобы пакет мог использоваться не менее 125 раз, его также можно было мыть и перерабатывать. В перспективе можно будет применять такие запреты по всей стране.

Затем надо призывать ввести механизм залоговой стоимости тары – системы, при которой в цену продукта закладывается сумма, которую покупатель может вернуть, сдав упаковку в переработку (подобная практика существовала в СССР и есть в некоторых западных странах). Данная система самая эффективная и выгодная с точки зрения экономии средств и времени в сборе пластиковых отходов. К примеру, выброшенные в урну пластиковый отход увозят в санитарный полигон, где люди работают, собирая их, затем сдают по цене от 6 до 40 сомов за килограмм.

Каждый из нас в год производит в среднем более 1 тонны мусора, скопление отходов на окраинах мест, где мы живем, способно полностью уничтожить экосистему наших городов и сел. В результате изменений условий жизни ежедневно уменьшается разнообразие растительного и животного мира. Идею отказа от одноразовых изделий из пластмасс мы должны понимать и поддерживать, так как человечество обеспокоено растущей проблемой отходов. Однако изменений в потребительском поведении недостаточно, необходимы государственные реформы в промышленности и сельском хозяйстве, в принятии соответствующих законов и ужесточении их соблюдения.

Мы должны осознавать, что общество не выживет без экологического сознания, ибо экологическое сознание является отражением реального практического отношения человека к природе. Детей мы должны учить экологическим нормам, чтобы развивать экологическую культуру. Процесс формирования и развития экологической культуры должен стать стимулом для практической деятельности человека, которая будет направлена на гармонизацию отношений общества и природы.

Если наша власть не спешит решить проблему окружающей среды, то мы должны требовать принятия мер по данной проблеме, ведь речь идет о здоровье каждого из нас, ведь мы все страдаем от неправильной утилизации мусора и вредных испарений. И эта проблема ни где-то в далеком будущем, а здесь и сейчас, и касается она каждого: наши предки испокон веков проливали кровь за свою родину, сохранили и передали нам с первозданной красотой. А мы, сегодня, в условиях мирной жизни, уничтожаем природу, не думая о вечных вопросах: «Что мы оставим следующему поколению?», «Какие болезни будут у наших детей в результате наших пагубных действий в отношении к окружающей среде?». Наша власть и сам народ должны понять, что к вопросам экологии у нас нет права относиться пренебрежительно.

Отсюда можно сделать вывод: нравственно-экологическое воспитание в семье и во всей системе общества является самым существенным в процессе экологизации морали, поскольку нормы нравственного отношения к природе играют главную роль в решении экологических проблем.

РЕЗЮМЕ

Загрязнение окружающей среды твердыми бытовыми отходами стало одной из глобальных экологических проблем. Твердые бытовые отходы становятся частью окружающей среды. Главным их источником является жизнедеятельность человека. Мусор загрязняет окружающую среду и ухудшает

качество жизни самого же человека.

Ключевые слова: экологический кризис, окружающая среда, загрязнение воздуха, твердые бытовые отходы, экосистема.

SUMMARY

Pollution of the environment with solid household waste has become one of the global environmental problems. Municipal solid waste becomes part of the environment. Its main source is human life activity. Garbage pollutes the environment, impairs the quality of life of the person himself.

Keywords: environmental crisis, environment, air pollution, municipal solid waste, ecosystem.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Электронный ресурс. URL: <http://www.regions.ru/nevvs/2260134>.
2. Электронный ресурс. URL: <https://kg.akipress.org/news:628080>.
3. Электронный ресурс]. URL: https://livingasia.online/portfolio/live_musor_poligon/
4. Проект по утилизации твердых отходов в городе Бишкек. Приложение к Отчету по Оценке воздействия на окружающую среду и социальную сферу.
5. Электронный ресурс. URL: https://24.kg/obschestvo/117038_vbishkeke_nachali_stroit_novyiy_sanitarniy_poligon/
6. Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы 5.1. Экологическая безопасность и задачи экономического роста.
7. Электронный ресурс. URL: <https://ru.sputnik.kg/society/20191011/1045945259/dajvery-dno-plyazh-issyk-kul-musor-foto.html>

ОСВІТА І КУЛЬТУРА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

УДК 94(477 : 083.132)

Аносова В. С.

ІСТОРИЧНІ ВІХИ СТАНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Початок ХХ століття позначився в історії України як період докорінного зламу в усіх сферах життя суспільства. Збройні конфлікти на початку століття негативно відобразилися на становищі та подальшій долі об'єктів культурної спадщини. В ході Першої Світової війни та революції було знищено, розграбовано та вивезено за кордон тисячі об'єктів культурної спадщини – безцінних скарбів української культури. Одночасно з руйнацією та знищенням пам'яток історії та культури проходив процес становлення пам'яток охоронної сфери на державному рівні. Проводилась основоположна законотворча, теоретична та практична діяльність з побудови базису, вирішення проблем збереження об'єктів, що мали культурну та історичну цінність.

Українську революцію 1917–1922 років можна вважати перехідним етапом від однієї форми державного устрою – монархії, до іншої, – республіканської. Цей період в історії пов'язаний з великою кількістю трагічних подій. Стосовно об'єктів культурної спадщини він мав неоднозначний характер. З одного боку, назавжди було втрачено або вивезено за кордон безцінні пам'ятки української та російської культури, з іншого – революція породила нові законотворчі процеси, зокрема і з питань охорони культурного надбання, на теренах вже колишньої на той час Російської імперії. В результаті цих процесів з'явилися нормативні акти, яких не існувало за часів монаршої влади. Вони регламентували правові та економічні відносини в сфері володіння та використання об'єктів, що мають культурну та історичну цінність. У результаті революційних подій та гострої необхідності зберегти «цінне майно» було створено ряд спеціальних органів та організацій, що займалися питаннями збереження, обліку та охорони об'єктів культурної спадщини. Слід зазначити, що перші нормативні акти мали достатньо поверховий характер і були видані під тиском гострої необхідності. Діяльність органів та організацій, компетентних у цьому питанні, також не була узгодженою, і більшість із них дублювали функції один одного. Та все ж таки, в період революції 1917–1922 років було проведено безпрецедентні заходи з виявлення та збереження об'єктів культурної спадщини, що визначило політику майбутньої держави в цій сфері на багато років вперед [1, с.7-9].

Збереження культурної спадщини за часів СРСР завжди було тією галуззю культури, в якій ступінь державного втручання набував колосальних масштабів. До 1917 року майже всі пам'ятники архітектури знаходилися у приватній власності окремих осіб, які стежили за їх збереженням і були зацікавлені в підтриманні належного стану свого майна, що передавалося у спадок. Жовтнева революція 1917 року стала відправною точкою у справі охорони пам'яток історії та культури, зокрема замкових комплексів, та в

подальшому стала причиною їх повного подальшого занепаду бо цілком виключила можливість існування зазначених споруд як об'єктів приватної власності [7, с. 56].

Перша світова війна (1914–1918 рр.) та наступні за нею російська революція та громадянська війна (1917–1922 рр.) мали вкрай негативні наслідки для замкових комплексів на теренах сучасної Західної України. Більшість із яких, починаючи з XVIII століття, поступово занепадали та руйнувалися, першопричиною чого стала втрата стратегічного значення та зміни державних кордонів.

На прикладі згаданих вище замкових комплексів можна спостерігати загальне погіршення ситуації охорони та збереження нерухомих пам'яток культурної спадщини. Незважаючи на велику кількість нормативних актів та пам'яткоохоронних організацій, створених за часів СРСР, у цей час більшість замкових комплексів активно занепадає. До приходу радянської влади майже кожен із замкових комплексів Західної України знаходився в приватному володінні. Сьогодні не викликає сумнівів той факт, що відчуження замкових комплексів у приватних власників мало негативні наслідки з точки зору збереження самих будівель та внутрішнього оздоблення. Прикладом може слугувати історія замку в селі Підгірці, де власники, родина Сангушко, опікувалися замком до приходу радянської влади на ці території. Зрештою, Уряд СРСР вилучив замок із приватного володіння та, в свою чергу, не зміг забезпечити його охорону й збереження [6, с. 123-124].

Більшість замків у радянський період було пристосовано для потреб тогочасної експлуатації, в будівлях розміщувалися «не музейні» установи – школи, лікарні, божевільні, клуби, автобази тощо. Таке пристосування ще більше викривило початкові риси будівель [8, с. 76]. Використання їх було не тривалим, бо будівлі на той час вже перебували в поганому стані і поступово починали руйнуватися. Ремонт та реставрація потребували значних коштів, яких завжди не вистачало, оскільки галузь охорони та збереження культурної спадщини в СРСР фінансувалася за «залишковим» принципом.

Таким чином, на початку ХХ століття, з приходом влади Рад, проходить процес становлення нормативної бази з питань охорони, захисту та збереження об'єктів, що мають культурну та історичну цінність. Цей період (1917–1922 рр.) позначився становленням нормативно-правової бази в сфері охорони культурної спадщини. Було видано велику кількість документів, що регулювали питання збереження, охорони, володіння та експлуатації пам'яток культурної спадщини. За короткий термін були розроблені основи теоретичної та практичної діяльності з відновлення та збереження пам'яток історії та культури, вироблено методологію проведення ремонтно-реставраційних робіт. Активно проводилася робота з кваліфікації кадрів, що мали здібності до проведення реконструкції всіх типів пам'ятників. Засновано цілий ряд організацій, які відповідали і забезпечували заходи зі збереження та охорони. Негативною ознакою стала неузгоджена діяльність цих органів, у результаті чого організації дуже часто дублювали роботу одна одної, що призводило до розпорошення сил і коштів. Основним критерієм оцінки пам'ятників була їх

фінансова цінність. Політика держави була спрямована, в першу чергу, за збереження фінансово цінних об'єктів.

РЕЗЮМЕ

Стаття вивчає процес становлення пам'яткоохоронної справи в Україні на початку ХХ ст. Розглядається законотворча, теоретична та практична діяльність з побудови базису, вирішення проблем збереження об'єктів, що мали культурну та історичну цінність.

Ключові слова: пам'яткоохоронна справа, культурна спадщина, нормативна база.

SUMMARY

The article studies the process of monument protection in Ukraine in the early 20th century. It is considered the legislative, theoretical and practical activities for solving problems of preservation of objects of cultural and historical value.

Keywords: monument protection, cultural heritage, normative base.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуленко В.І. Радянське законодавство про пам'ятники історії та культури. Київ : УТОПК, Т-во «Знання» УРСР, 1977. 16 с.
2. Буркацький Л.К. Правова охорона історико-культурної спадщини на Україні. Київ : УТОПК, 1970. 19 с.
3. Жуков Ю.Н. Сохраненные революцией. Охрана памятников истории и культуры в Москве в 1917–1921 годах. М, 1985. 208 с.
4. Законодавство про пам'ятники історії та культури. Збірник нормативних актів. Під ред. О.Н. Якименка. Українською мовою. Київ : Політвидав. 1970. 464 с.
5. Заремба С.З. Нариси з історії українського пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Київ : ТОВ «Видавництво Аратта», 2002. 204 с.
6. Кот С., Нестуля О. Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення. 1917–1918. НАН України, Інститут історії України. Київ : Соборна Україна, 1996. 300 с.
7. *Охорона пам'яток історії та культури в Україні (1917–1919 рр.)* : Збірник документів і матеріалів: О. Нестуля та ін. (автор-упорядник): В.О. Горбик (відповідальний редактор). Київ : Інститут історії України, 2008. 319 с
8. *Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР*: Збірник матеріалів: в 6-и ч. Ч1: Тронько П.Т., Нестуля О.О., В.І. Ленін про збереження і пропаганду пам'яток історії та культури; Перші кроки в діяльності пам'яткоохоронних органів. 1917–1920; Охорона пам'яток історії та культури. 1921–1926 рр. Київ : АН УРСР, Інститут історії, 1989. 36 с.
9. Прибега Л. В. Замки та фортеці. Київ : «Мистецтво», 2007. 352 с.

10. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. Каталог-інформатор. Львів, 2008. 358 с.
11. Равикович Д.А. Охрана памятников истории и культуры в РСФСР (1917–1967). *Труды НИИ музееведения и охраны памятников истории и культуры*. Вып. 22. Москва, 1970.

УДК 378.147.016

Єфімов Д. В.

ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ УКРАЇНИ

Сучасна науково-технічна революція надає нових рис усій сучасній діяльності, зокрема й діяльності в сфері освіти, впливаючи на неї і трансформуючи її фази, форму і зміст, і, можливо, розуміння в цілому. Отже, трансформується загальне розуміння як сутності надання освітніх послуг, так і їх технологічної підтримки.

Своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх факторів впливу інновацій на трансформацію процесів, пов'язаних із можливими змінами підтримки навчання і освіти, не тільки розширює розуміння процесів і явищ, що відбуваються, а й значною мірою дозволяє своєчасно реагувати й відповідати на виклики сучасного інформаційного суспільства.

Історично склалося так, що розвиток ІКТ нерозривно пов'язаний із розвитком інформаційних епох, і, отже, з притаманними епосі підходами до освіти та навчання, розвиваючи і доповнюючи їх. Саме цей факт визначив ступінь потужності їх поширення та використання в різних галузях життєдіяльності суспільства. Це, в свою чергу, вплинуло на ступінь трансформації процесів генерації, актуалізації передачі інформації, знань, надання доступу до навчальних ресурсів абсолютно для всіх.

Уже давно ні для кого не таємниця, що ХХ століття поклато початок лавиноподібним трансформаціям, зумовленим науково-технічною революцією, появою комп'ютерів та мережі Інтернет. Активізувалися процеси еволюції інформаційного суспільства, які зумовили механізми і процеси бурхливого розвитку інновацій у всіх сферах життя, в тому числі у сфері науки й освіти [1].

Дослідження процесів становлення мультимедійних технологій і навчального мультимедіа дозволить більш глибоко зрозуміти природу розвитку умов, які комплексно впливають на кінцеву якість навчання, всебічного забезпечення комфорту учнів у процесі набуття знань, навичок і досвіду, зрозуміти глибинні механізми сприйняття широкого спектра мультимедіа людиною і прогнозувати перспективи їх подальшого використання.

Відомо, що протягом історії людства форми навчальної діяльності змінювалися незначно, в основному на їх розвиток впливали форми подання навчальних ресурсів, наочних і технічних засобів навчання [2].

Уже в першій половині ХХ століття у нас в країні почали використовувати радіо, телебачення, технічні засоби відеопроєкції і т.д. Коротко розглянемо еволюцію форм навчальної діяльності під впливом ІКТ.

З розвитком технічних засобів зростало значення візуалізації навчальної інформації. Спочатку це були статичні додатки, які з часом набули динамічного, мультимедійного характеру. Розширення можливостей обчислювальної техніки дозволило застосовувати навчальні матеріали в електронному вигляді. Для обміну інформацією використовувалася електронна пошта, пізніше – чат і соціальні мережі. З розвитком глобальної мережі Інтернет викладач зміг працювати з великою кількістю слухачів одночасно, разом із цим отримав значно більше часу для пояснення матеріалу. На Малюнку 1 коротко позначено еволюційний розвиток занять.

Кожна хвиля інформаційної революції характеризувалася тим, що створювала не тільки нові пристрої для забезпечення масового використання в контексті досягнення безлічі міждисциплінарних цілей, а й зумовлювала появу нових професій, їх спеціалізацію для задоволення величезної кількості потреб користувачів у різних галузях, зокрема і для обслуговування освіти й навчання. Внаслідок цього проходила еволюція як технологій, так і цілих наук, які були необхідні для подальшого розвитку.

Етап I – зародження алгоритмів програмованого навчання. У 50-ті роки ХХ століття під впливом ідей кібернетики почала розвиватися система алгоритмічно-програмованого навчання, що дала початковий імпульс до розвитку інновацій для підтримки освіти і навчання. До цього часу існували дві моделі процесу навчання: модель «учитель-учень» і модель групового навчання.

Етап II – зародження автоматизованих технологій підтримки навчання (60-ті роки ХХ ст.). Поява ЕОМ відкрила нову еру – навчання на базі комп'ютера, і зумовила стрімкий розвиток комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання, які стали головним джерелом інновацій на той час. Використання електронної обчислювальної техніки для підтримки навчання також бере початок із 60-х років ХХ століття [3]. Активізувалися і процеси створення перших навчальних програм. На базі Інституту кібернетики з'явилася перша лабораторія під керівництвом А.М. Довгялло, яка займалася дослідженнями проблем використання перших електронно-обчислювальних машин в навчанні [4].

Етап III – зародження перших комп'ютерних середовищ навчання (70-ті роки ХХ ст.). Виникають спроби створити комп'ютерні навчальні середовища за аналогією до традиційно існуючих. Цьому сприяв і розвиток локальних мереж, які активно почали використовувати в навчанні. Перші комп'ютерні середовища мали переваги, однак, мали і недоліки, адже потрібні були фахівці не тільки в галузі педагогіки і комп'ютерних наук. Отже, розвиток міжгалузевих досліджень зумовив третю хвилю інновацій і розвиток нових спеціалізацій розробників і дослідників [5].

Етап IV – комплексний розвиток комп'ютерних технологій і зародження перших дистанційних технологій навчання (80–90-ті роки ХХ ст.). Відбувається

зростання обчислювальної потужності комп'ютерів і впровадження комп'ютерних мереж [6]. Поява веб-технологій і попит суспільства зумовили стрімкий розвиток широкого спектра ІКТ для підтримки освіти і навчання, тим самим забезпечивши новий поштовх революційних інновацій. З 1994 р. на базі Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій і систем реалізуються перші вітчизняні технології дистанційного навчання. В 1995 році проведено перше навчання широкої аудиторії користувачів основам роботи з Інтернетом (УКРДОPI-95) [7], почалися дослідження використання мультимедіа в дистанційному навчанні.

Етап V – розвиток технологій веб-орієнтованого навчання та інших технологій навчання (2000-і рр. XXI ст.). Активний розвиток Інтернет-мережі став основною інновацією, яка не тільки істотно вплинула на темпи вдосконалення навчальних технологій, а й істотно змінила погляди на форми, методи і зміст навчання в умовах масовості і безперервності [8]. Технології Веб 2.0 зумовили стрімкі процеси залучення фахівців до генерації та актуалізації всесвітніх знань та інформації, створення Вікіпедії тощо. Активізувалися процеси розвитку соціальних мереж.

На сучасному етапі підтримки ІКТ в освіті України виникли нові завдання, як-от: управління педагогічними інноваціями, адаптивні й інклюзивні навчальні плани, впровадження електронного навчання, а також організаційні зміни, постійна технічна підтримка, безперервний розвиток працівників сфери освіти.

Удосконалення мультимедіа було пов'язане з широким розвитком всесвітньої мережі Інтернет. Нові можливості по створенню електронних навчальних засобів відкрила гіпертекстова технологія як сукупність різноманітної інформації, що розташовується не тільки в різних файлах, але і на різних комп'ютерах. Поява протоколів мережевої підтримки, програмних додатків і ряду стандартів дозволили подолати ряд критичних обмежень.

Розвиток мультимедіа, що об'єднує в собі відео, звук, графіку і гіпертекст, породило активні дослідження в області стиснення оцифрованого відео.

В Україні дослідження питань використання сучасного мультимедіа для підтримки масового дистанційного навчання почалися в 1997 році на базі Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій і систем НАН і МОН України. Були розроблені науково-методичні засади використання мультимедіа в освіті. Актуалізувалося питання використання засобів педагогічного проєктування навчального мультимедіа [9].

Проводилися акції безкоштовного навчання користувачів за допомогою дистанційних курсів. Основна проблема полягала в тому, що викладачі ВНЗ 3–4-го рівнів акредитації дуже погано розуміли для чого потрібно використання педагогічного проєктування взагалі. На відміну від них, працівники навчальних закладів 1–2-го рівнів акредитації дуже активно долучалися до цих процесів, розуміючи сутність навчання молодшого покоління. Окремо слід зазначити, що використання технологій педагогічного проєктування для створення продуктів

навчального призначення в Україні, на відміну від провідних країн світу, практично не знаходить відгуку в наукових дослідженнях [10].

Процеси еволюції і конвергенції мали істотний вплив на розвиток використання ІКТ в освіті та навчанні. Природно, що вивчення цих процесів знаходяться ще в зародку, проте їх усебічний аналіз і дослідження дадуть можливість вповні усвідомити природу сучасних трансформацій і відповідати на виклики інформаційного суспільства. Формується нова історія – історія розвитку ІКТ в навчанні під впливом процесів еволюції.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються основні процеси впровадження та еволюції інформаційно-комунікаційних технологій, які послужили безперервним джерелом створення та інтеграції інновацій в освіту і навчання. Подаються етапи еволюційних процесів інформаційної революції.

Ключові слова: інновації, освіта, інформаційно-комунікаційні технології

SUMMARY

The article discusses the main processes of implementation and evolution of information and communication technologies which served as a continuous source of creation and implementation of innovations in education and training. The author discloses the stages of evolutionary processes of the information revolution.

Keywords: innovation, education, information and communication technologies.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза [Электронный ресурс]. АДУКАТАР, 2006. №2(8). С. 24–27. URL: http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/Adu_8_Pages_24-27.pdf.
2. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. Київ : ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.
3. Скиннер Б.Ф. Наука об учении и искусство обучения / Программированное обучение за рубежом: Сб. статей [Под ред. И.И. Тихонова]. Москва : Высшая школа, 1968. С.32–46.
4. Довгялло А.М. Диалог пользователя и ЭВМ. Основы проектирования и реализации. 1981. 232 с.
5. Манако А.Ф., Довгялло А.М., Колос В.В., Кудрявцева С.П., Цыбенко Ю.Ф. Опыт дистанционного обучения на основе телекоммуникационных технологий в Украине. Управляющие системы и машины. 1999. № 5. С. 84–91.
6. Korner S. Classification theory // The New Encyclopedia Britannica (15th ed). London, 1974. Vol. IV. P. 691–694.
7. Компьютерная технология обучения: Словарь-справочник: в 2 т. [под ред. Гриценко В.И., Довгялло А.М.]. Київ : Наукова думка, 1992. 784 с.

8. Манако А.Ф. Синиця К.М. Массовость и непрерывность как ключевые факторы развития электронного научно-образовательного пространства для всех // Proc. Fifth International Conference ITEA-2010. 23-24 November 2010. Kiev, IRTC. P. 23–33.
9. Гриценко В.И., Кудрявцева С.П., Колос В.В., Веренич Е.В. Дистанционное обучение: теория и практика : монографія. Київ : Наукова Думка, 2004. 376 с.
10. Балыкина Е.Н., Комличенко В.Н., Сидорцов В.Н. Мультимедиа системы. Попытка сравнительной характеристики [Электронный ресурс] / *Круг идей: модели и технологии исторической информатики*: материалы III международной конференции Ассоциации «История и компьютер». Москва, 1996. 345 с. URL: <http://www.aik-sng.ru/text/krug/3/25.shtml>.

УДК 93/94

Малярчук Н. Г., Сібілевич А. Ю.

СПОГАДИ, ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТВОРИ ТА ЛИСТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ РУСИФІКАЦІЇ ДОНБАСУ

Здійснення політики русифікації, спочатку Російською імперією, а потім радянською владою, призвело до формування на теренах України двох спільнот: україномовної та російськомовної, а також до зміни національної ідентичності у певної частини українців. На Донбасі наслідки цієї згубної політики проявилися найбільш наочно: українська мова була витіснена практично з усіх сфер життя регіону, а етнічна асиміляція створила підґрунтя для просування ідей «русского мира». Тому актуальність та важливість усебічного дослідження радянської русифікації Донбасу не викликає сумнівів.

За часів СРСР дослідження русифікації радянськими істориками було неможливим, хоча її згубність для майбутнього українського народу викривали в своїх самвидавних роботах дисиденти [1], а також дослідники з діаспори, наприклад, І.Коляска [2], П. Голубенко[3]. У незалежній Україні одними з перших на цю тему почали писати історики В. Баран [4, с. 217–289; 5, с. 131–133, 203–209], В. Даниленко [5, с. 131–133, 203–209; 6, с. 448–523], Ю. Шаповал [7, с. 109–131]. Дослідженню особливостей русифікації в УРСР у другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр. присвячено статтю М. Парахіної [8, с. 128–146]. Зазначені науковці детально висвітлили та проаналізували радянську політику русифікації на теренах України у другій половині ХХ ст. та заходи партії, спрямовані на «злиття націй» та створення «радянського народу». Окремі аспекти радянської русифікації Донбасу було висвітлено в колективній праці «Донбас в етнополітичному вимірі» [9, с. 127–142]. Водночас, якщо нормативно-правова база здійснення політики русифікації, кількісні показники русифікаційних процесів в Україні загалом, і на Донбасі зокрема, вже достатньо добре вивчені, то особливості сприйняття дій

держави різними суспільними верствами, зокрема інтелігенцією, та найбільш активною її частиною, дисидентами, досі знаходяться поза фокусом дослідження науковців. І хоча окремі аспекти теми, такі як ставлення Олекси Тихого до наслідків русифікації в освітній сфері на Донбасі, вже отримали свого дослідника [10, с. 52–58], проте загалом тема є досить перспективною для подальших наукових пошуків.

Мета статті: розглянути особливості радянської русифікації одного з найбільш зрусифікованих регіонів України, Донбасу, крізь призму суб'єктивного сприйняття її українськими дисидентами, які народилися та виростили на Донбасі.

Джерельною базою дослідження є мемуари українських дисидентів Миколи Руденка, Івана Дзюби, Раїси Мороз, епістолярна спадщина та публіцистичні твори Василя Стуса та Олекси Тихого. Хронологічні межі дослідження охоплюють період 30-х–поч. 70-х рр. ХХ ст., що обумовлено специфікою джерельної бази.

Важливими для розуміння наукової проблеми є аналіз регіональних особливостей формування на Донбасі двох мовних середовищ: українського на селі та російського у містах і робітничих селищах. Початок промислового освоєння регіону в 2 пол. ХІХ ст. став причиною припливу на Донбас значної кількості росіян, що працювали на місцевих шахтах та заводах, навколо яких утворювалися робітничі селища. Цьому сприяв і географічний чинник – територіальна наближеність Донбасу до російських губерній. Тоді як українське населення довколишніх сіл віддавало перевагу хліборобській праці й залишалося на селі. Проте ситуація дещо змінилася на початку 1930-х рр., коли стали відчутними наслідки політики українізації, а також радянської модернізації. Українська мова стала більш активно використовуватися в різних сферах суспільного життя регіону, особливо успішно відбувалася українізація освітньої сфери. Український дисидент, засновник Української Гельсінської групи Микола Руденко, шкільні роки якого минули на Луганщині (початкову школу закінчував у рідному селі Юр'ївка, семирічку – у шахтному селищі Білянка, а десятирічку – у робітничому містечку Ворошилівськ (зараз м. Алчевськ) й припали саме на поч. 1930-х рр., згадує у своїх мемуарах, що навчання в переважній більшості навколишніх шкіл здійснювалося українською мовою. За його словами, у той час на весь Донбас було не більше десяти російськомовних шкіл, а діти робітників, що приїздили з Росії, швидко оволодівали українською мовою, і нікому не спадало на думку, що вони можуть не вчити її, оскільки Донбас – це ж Україна [11, с. 73]. Українська мова все більше поширювалася в робітничому середовищі, чому сприяв масовий приплив у міста та робітничі селища Донбасу українців з села, які в такий спосіб рятувалися від колективізації та голодомору. Але, на думку Руденка, українізації донбаського робітництва заважала партійна верхівка, яка завжди ініціювала перехід на російську мову у спілкуванні з робітниками: *«Райкомівці виголошували свої промови на «общепонятном языке», хоч на заводах і шахтах переважна більшість робітників розмовляла українською мовою»* [11, с. 108]. У спогадах М. Руденка знайшла відображення і мовна ситуація другої половини

1930 рр. – періоду розгрому української мови та культури, що супроводжувався жорстокими політичними репресіями. В одному класі з ним навчався російськомовний син секретаря райкому, мати якого попросила Миколу допомогти синові з українською мовою, щоб він міг вступити до Київського університету (вступні іспити з української до вишів було відмінено пізніше – з 1954 р.). Незважаючи на те, що однокласнику Руденка все ж таки довелося вивчати українську мову, він цинічно заявляв йому: *«На кой ляд мне этот хохлацкий язык? Извини, конечно, но это такая тягомотина»* [11, с. 108]. Врешті-решт, підсумовує Микола Руденко, російська мова відновила свій панівний статус, тоді як українська надалі сприймалася винятково як мова селянська, а отже меншовартісна та непотрібна.

Міф про нібито споконвічну російськомовність Донеччини спростовує у своїх мемуарах Іван Дзюба – український літературознавець та дисидент, автор відомої самвидавної праці *«Інтернаціоналізм чи русифікація?»*. Він народився в селі Миколаївка Волноваського району Донецької області, а дитячі та юнацькі роки, які припали на 1930-і – I пол.50-х рр., провів у селищі Оленівські Кар'єри (тепер місто Докучаєвськ Донецької обл.) та м. Сталіно (тепер Донецьк).

І. Дзюба згадує, що ще напередодні Другої світової війни та в перші повоєнні роки російськомовними на Донеччині були тільки великі міста. Іван Михайлович називає українські села Донеччини 30-х – поч.50-х рр. ХХ ст. зникаючою Атлантидою і зазначає, що йому ще пощастило застатиту природну українську атмосферу на Донбасі, яка, на його думку, подекуди ще присутня, але вже не в тій якості [12, с. 24; 29]. Стихія життя в селах та робітничих селищах Донбасу за часів його дитинства була переважно українська, не тільки тому, що мова жила, а ще й тому, що до війни і в перші повоєнні роки зберігалось багато народних звичаїв: посівання, колядування, до хрещеної мами ходити – це ще було і сприймалося як щось значуще [12, с. 40–41]. У рідному селі І. Дзюби співали пісні на вірші Тараса Шевченка, дещо переказувалося майже як фольклор, і для всіх це ім'я було святе. Поет був справжнім оберегом українськості. Попри це, Івану Михайловичу довелося спостерігати в рідному робітничому селищі й певне соціально-культурне розмежування між начальством, технічною інтелігенцією, що мешкали в більш упорядкованій і престижній частині селища й розмовляли російською мовою, та місцевими україномовними *«хуторянами»* [12, с. 42; 53]. Це сформувало у малого Івана хибну думку, що серед українців немає інтелігенції. Лише вступивши в 1949 році на навчання до Сталінського педінституту, І. Дзюба, за його словами, з подивом побачив, що: *«...існує й українська інтелігенція, а не тільки російська, як у моїх Оленівських кар'єрах, і українська мова можлива не тільки в побуті «низів»* [12, с. 123–125].

У столиці шахтарського краю Іван Дзюба вперше впритул зіткнувся з *«мовним питанням»*. Обираючи між українською та російською філологією, він не вагаючись обрав останню. *«Російське – бо престижніше»*, – згадує Іван Михайлович. Аналізуючи свій вчинок, він доходить висновку, що на нього, як і на багатьох його однолітків, вплинула кампанія за *«російський пріоритет»*, що розпочалася в повоєнні роки. На думку І. Дзюби, старт їй дав Йосип Сталін своїм

відомим «тостом» «За великий русский народ», виголошеним після параду Перемоги 24 червня 1945 року, «...що вперше офіційно поставив російський народ над іншими народами СРСР, приписуючи йому основну роль у перемозі і тим самим фактично кидаючи тінь на інші народи» [12, с. 118]. Дисидент пригадує, що «після війни усі, хто перебував на окупованій території, опинилися в становищі підозрюваних і нібито неповноцінних» (а, як відомо, Україна була повністю окупована німцями), що іноді проявлялося у повсякденному спілкуванні, коли людину, яка розмовляла українською мовою, могли лише на цій підставі затаврувати як зрадника [12, с. 73]. Не дивно, що за таких умов серед молоді були випадки відмови від рідної мови та національності на користь більш престижної російської. Іван Дзюба з соромом пригадує, що під впливом «вакханалії «російського пріоритету» ще в школі, вступаючи до лав комсомолу, в анкеті він зазначив у графі «національність» – «русский». «Можна уявити, скільки таких «русских» було по всій Україні і скільки їх нині...», – зазначає він у своїх спогадах [12, с. 118].

Проте не лише зазначений вище чинник впливав на етнічну та мовну самоідентифікацію молоді Донбасу. У своїй відомій роботі «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюба висловив думку щодо соціального аспекту мовного питання в УРСР, коли в містах українську мову сприймали як ознаку належності до «нижчих», малоосвічених прошарків населення, а російську – як мову «вищих», «культурних» суспільних верств [1]. В умовах Донбасу українська мова була найпершою ознакою людини з села, оскільки міста регіону були майже суцільно російськомовні. Отже, сільська молодь, потрапляючи до міста, намагалася позбутися цієї стигматизуючої ознаки, переходячи на російську мову, або на суржик. Сам Іван Дзюба, прекрасно володіючи українською, теж розмовляв російською, оскільки, за його словами, «...це була «норма», але радо переходив на українську, коли до мене по-українському зверталися» [12, с. 123].

Спогади дисидентки Раїси Мороз (у дівочтві Левтерової), грекині за національністю, яка народилася та виросла в селі Великий Янісоль, Сталінської обл. (нині смт Велика Новосілка Донецької обл.) багато в чому схожі зі спогадами українця Івана Дзюби. Вона зазначає, що серед старшого покоління греків практично не було інтелігенції. Майже всю її, після нетривалої хвилі національного відродження 1920-х рр., було знищено під час «грецької операції» 1937–1938 рр. Раїса Мороз згадує, що за часів її дитинства більшість греків працювали в колгоспі й піднятися по соціальних сходинках вище посади голови колгоспу не могли. У перші повоєнні роки грецьких юнаків не брали до армії, аргументуючи це тим, що багато греків під час війни залишилися в окупації й вони не заслужили честі служити в Червоній Армії [13, с. 32]. Це було надзвичайно принизливо і несправедливо. В 1946 році влада навіть змінила грецьку назву села Велика Янісоль на Велику Новосілку. Усе це породжувало серед грецької молоді комплекс меншовартості, що призводило до свідомого небажання визнавати свою приналежність до такої «непрестижної» нації. «Перший сорт був росіяни, другий – українці, а ми – якийсь третій сорт. Так ми себе відчували», – згадує Раїса Мороз [14]. Сама Раїса Мороз замислилася над ієрархією «рівноправних» радянських націй лише перед від'їздом з села на

навчання, коли отримувала паспорт. Багато хто з греків зазначаву графі «національність» – росіянин, навіть якщо для цього не було жодних підстав. На Донеччині була навіть приказка: *«Мама грек, папа грек, а я руський человек»*. Раїса Мороз зізнається, що на якусь мить у неї була спокуса записатися росіянкою, або хоча б українкою, але вона цього не зробила, не зрадила пам'ять своїх предків і зазначила свою справжню національність – «грекиня» [13, с. 47].

Проблеми з національною самоідентифікацією грецької молоді пояснює інший спогад Раїси Мороз. Вона згадує, що їй, як і її одноліткам, абсолютно нічого не було відомо з історії греків Донеччини, а на все село не було жодної книги, в якій це можна було прочитати. Грецька культура зберігалася лише на побутовому рівні: традиційна грецька кухня, облаштування хати, пісні та танці. Старше покоління та молодь, яка закінчила школу до війни, володіли урумською та румейською мовами, які були для них рідними [13, с. 27]. Наприклад, мама Раїси Василівни знала 4 мови: румейську, урумську, українську та російську. Її старші брат та сестра, які ще застали грецькі школи, створені під час коренізації 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст. могли розмовляти румейською, а ось сама Раїса Мороз знала її погано. Навчалася вона в російській школі й, хоча вчителями в ній були переважно греки, від них вона нічого не чула ні про мову, ні про історію власного народу. Натомість вона запам'ятала як вчителі намовляли батьків учнів не розмовляти вдома грецькою мовою, тому що дітям важко буде засвоювати російську, а отже, їй важче буде потім скласти іспити до вищого навчального закладу, важче пробиватися по життю. Тож про рідну мову діти-греки чули тільки в контексті «доцільно не використовувати» [13, с. 39]. У школі й поза нею вимагали розмовляти російською мовою. І батьки, які не хотіли, щоб їхні діти, як лякали вчителі «пішли в колгосп волам хвости крутити», намагалися розмовляти з дітьми російською, хоча самим їм це погано вдавалося, оскільки, як згадує Раїса Мороз, *«...самі вони володіли не російською, а дивовижною сумішшю російських та українських слів із додатком грецьких»* [13, с. 32]. Мати Раїси Василівни, дослухаючись до вчителів, намагалася розмовляти з нею тільки російською [14].

Проти суцільної русифікації, якої зазнав Донбас у 60-і – на поч. 70-х рр. ХХ ст., виступав Олекса Тихий – педагог, філософ, публіцист, а також відомий український дисидент, член-засновник Української Гельсінської групи, який народився на хуторі Їжівка (Костянтинівський район Донецької обл.) і все життя (за винятком років навчання та перебування у виправних таборах) прожив на Донеччині. Можна з упевненістю сказати, що українська мова не знала завзятішого оборонця, ніж Олекса Тихий, про що свідчать його безкомпромісні статті та відкриті листи, написані в 1970-і рр. на захист української мови. Він надсилав їх до радянських газет, до Президії Верховної Ради УРСР та в інші інстанції. У них Тихий намагався привернути увагу до тотальної русифікації, яка здійснювалася в УРСР, а на Донбасі набула просто загрозливого характеру. І, перш за все, він застерігав проти русифікації освіти, зауважуючи, що за короткий термін часу, навіть у невеликих містах та селах, українські школи було перетворено на російські [15, с. 386–387]. Олекса Тихий сприймав це державне свавілля як свою особисту трагедію і водночас трагедію українського народу. На

його глибоке переконання, бажання батьків навчати дітей російською не може бути причиною для закриття українських шкіл, оскільки більшість батьків не замислюються над тим, які згубні наслідки це може мати: *«Чи буде Донеччина через 10–20 літ складовою частиною української нації...? Думається, що не буде, якщо основний елемент духовної культури – мова – буде так інтенсивно витісняватись у всіх сферах життя, особливо в закладах освіти»*, – ще майже півстоліття тому попереджав дисидент [16, с. 382].

Олекса Тихий писав і про те, як незатишно відчуває себе україномовна людина на Донбасі, оскільки в будь-який момент може наразитися на образу та приниження: *«...На того, хто говорить рідною мовою, говорять «бендер, хахол», сміються та вважають за неука, хоч він може знає втричі більше за того, хто сміється»* [15, с. 34]. Становище, що склалося на Донеччині, Тихий відверто називав дискримінацією українців: *«У нас на Донеччині інтернаціоналізмом називають мішанину людей різних націй та народностей, які або соромляться називатись іменем свого народу, або й називаються татарами, греками і т.д., але всі, хором, зневажають народ, на землі якого живуть, на шії якого їдуть, хліб якого їдять та закалюють землю, культуру, традиції українського народу. І українці не мають ніяких можливостей боронитись»*, – писав Олекса Тихий [17, с. 56].

Він із сумом констатував, що хоча більшість на Донбасі завжди становили українці, відмова від рідної мови призвела до деформації національної самосвідомості багатьох із них. Люди почали соромитися *«...навіть називатись «плебейською» національністю своїх предків»*, кажучи: *«Які там ми українці, ми – перевертні, «хахли»* [18, с. 18]. Олекса Тихий застерігав сучасників, що процеси русифікації можуть зайти так далеко, що це дозволить поставити під сумнів належність Донбасу до України *«Вже сьогодні можна почути серед робітників: «Здесь нет України. Покажи мне хоть одного настоящего украинца»*, – писав Тихий [18, с. 22].

Український поет та дисидент Василь Стус, так само, як і Олекса Тихий, болісно переживав наслідки тотальної русифікації Донбасу, яка розгорталася на його очах. Сам Стус походив з с. Рахнівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. Його батьки в 1939 році, рятуючись від колективізації, втекли на Донбас та оселилися у м. Сталіно, де й минуло дитинство та юність поета. Попри те, що Стус зростав у російськомовному середовищі, він завжди розмовляв українською мовою, тому не з чуток знав, яку несподівану агресію могло викликати у місцевих бажання українця послуговуватися рідною мовою: *«Я пам'ятаю, як у Донецьку моїм товаришам кидали мало не межі очі міліцейські бланки для прописки паспорта: бланки були заповнені українською мовою...»*, – писав поет [19, с. 276]. Працюючи редактором україномовного варіанту газети «Социалистический Донбасс», часто отримував догани від керівництва за те, що використовує незрозумілі їм українські слова, замість кальки з російських: *«Пам'ятаю такий випадок. Помер хтось із співробітників обкому. Помер несподівано, як кажуть, наглою смертю. Я спробував так і написати: нагло помер, помер наглою смертю. Мені заперечили... «Разве так неуважительно*

можно говорить об умершем?», – згадував поет [19, с. 276–277]. Він зауважував, що одним із засобів русифікації є перетворення всього українського на синонім *«відсталого, неглибокого, примітивного навіть»* [20, с. 370]. Стус з обуренням констатував, що *«...національна приналежність українця стає мало не предметом його сорому. Це калічить людину, травмує її морально. Все її рідне минуле стає непотрібним тягарем, більше того – гріхом і мало не тавром»* [19, с. 276].

Так само, як і Олекса Тихий, Стус засуджував введення в дію положення про вільний вибір мови навчання за бажанням батьків учнів. У листі до поета Андрія Малишка, написаного в 1962 році, коли Стус працював викладачем української мови в м. Горлівці Донецької обл., він з відчаєм написав: *«На Донбасі (та й чи тільки!) читати українську мову в російській школі – одне недоумство. Треба мати якісь моральні травми, щоб це робити. Одна усна заява батьків – і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків....Обов'язково– німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної»* [20, с. 370]. Цей лист – результат тривалих роздумів В. Стуса над проблемою національного приниження українців, якого вони зазнають на власній землі. Це крик душі донецького українця, який розуміє, що *«доля Донбасу – це майбутня доля України»* і бездіяльність, намагання заплющити очі на асиміляційні процеси, які вже дали свої згубні наслідки на Донеччині, загрожують у майбутньому духовним знищенням усієї сорокамільйонної української нації [20, с. 370–373].

Таким чином, у результаті дослідження мемуарної, епістолярної та публіцистичної спадщини українських дисидентів ми встановили, що українська інтелігенція, яка походила з Донбасу, болісно переживала тотальну русифікацію регіону, що була розпочата радянською владою у II пол. 1930-х рр., але найбільшого розмаху досягла в 1960–1970-і рр. Основними засобами русифікації дисиденти вважали штучне зниження комунікативної привабливості української мови, шляхом витіснення її з усіх найважливіших сфер життя регіону і, перш за все, зі сфери освіти; культивування російської мови як більш престижної мови спілкування; суспільну стигматизацію україномовного населення, ототожнення його з нижчими, малоосвіченими суспільними верствами, навішування йому ярлика *«буржуазного націоналізму»* тощо. До важливих агентів русифікації дисиденти відносили інтелігенцію, перш за все, освітян, а також представників партійної і радянської номенклатури. Найбільш згубними наслідками русифікації вважали деформацію у частини населення регіону національної ідентичності, формування комплексу меншовартості, застерігали від небезпеки поширення в майбутньому цих негативних явищ на всю Україну. Зазначимо, що так само, як і українці, зазнали русифікації з усіма її негативними наслідками представники національних меншин Донбасу, зокрема, греки.

РЕЗЮМЕ

У статті на прикладі Донбасу, як одного з найбільш зрусифікованих регіонів, досліджується радянська політика русифікації. Автори, спираючись на мемуарний, епістолярний та публіцистичний доробок тих українських дисидентів, які народилися та виростили на Донбасі, розглядають цей процес крізь призму суб'єктивного сприйняття сучасниками, які болісно переживали витіснення національних мов з освітнього та інформаційного простору регіону, втрату ними комунікаційної привабливості та соціальну стигматизацію їхніх носіїв. Автори статті зауважують, що найбільш небезпечними наслідками русифікації дисиденти вважали деформацію у частини населення регіону національної ідентичності, формування комплексу меншовартості, попереджали сучасників про небезпеку поширення в майбутньому цих негативних явищ на всю Україну.

Ключові слова: русифікація, дисиденти, Донбас, національна ідентичність.

SUMMARY

On the example of Donbass, as one of the most Russified regions, the authors consider the Soviet policy of Russification. The source base of the study is the memoirs, epistolary and journalistic works of those Ukrainian dissidents who were born and raised in Donbass. Researchers examine the subjective perception of Russification by contemporaries, who were painfully aware of the displacement of national languages from the educational and information space of the region, the loss of these languages of communication attractiveness and social stigmatization of their speakers. The authors of the article note that the most dangerous consequences of Russification, dissidents considered the deformation of the population of the region of national identity, the formation of inferiority complex, warned contemporaries about the danger of spreading these negative phenomena in the future throughout Ukraine.

Key words: Russification, dissidents, Donbass, national identity.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Ізборник*: веб-сайт. URL:<http://litopys.org.ua/idzuba/dz14.htm>
2. Коляска І. Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації. Торонто, 1970. 245 с.
3. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. Нью-Йорк-Париж-Торонто. 1987. 551 с.
4. Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 447 с.;
5. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 13: Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ:Альтернативи, 1999. 304 с.

6. Даниленко В. М. В апогеї «воз'єднання». *Україна і Росія в історичній ретроспективі: монографія. Т. 2. Радянський проект для України.* / В.А. Гриневич; В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, О.Є. Лисенко. Київ : Наук. думка, 2004. 530 с
7. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ, 1993. 351 с.;
8. Парахіна М.Б. Особливості русифікації в УРСР у другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр. (з історії мовної проблеми). *Український історичний журнал.* 2014. № 4. С. 128–146;
9. Донбас в етнополітичному вимірі. К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.
10. Малярчук Н.Г. Проблема русифікації освіти на Донеччині в публіцистичній спадщині Олекси Тихого. *Історичні і політологічні дослідження.* 2014. № 1–2. С. 52–58
11. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. 696 с.
12. Дзюба І. Спогади і роздуми на фінішній прямій. Київ:Криниця, 2008. 922 с.
13. Мороз Р. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня. Харків: «Права людини», 2012. 288 с.
14. Овсієнко В., Ткачук О., Павлов В. Інтерв'ю з Раїсою Мороз 26 грудня 2012 року. *Дисидентський рух в Україні: віртуальний музей.* URL: <http://museum.khpg.org/index.php?id=1363602920>
15. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» *Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край* / Упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко. Донецьк : Донеччина, 2012. Т. 1. С. 31–36;
16. Олекса Тихий. Лист до Голови Президії ВР УРСР. На перехресті думок / Упорядник Огнева Людмила. Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. 438 с.
17. Тихий О. Думки про рідний донецький край. *Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край* / Упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко. Донецьк : Донеччина, 2012. Т. 1. С. 36–66;
18. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області. *Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край* / Упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко. Донецьк: Донеччина, 2012. Т. 1. С. 14–30;
19. Стус В. Лист до П.Ю. Шелеста від 1968 р. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка.* 2016. № 3(35). С. 262–279;
20. Стус В. Лист до А. С. Малишка. Стус Василь. Твори: у 4 т. Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З табірною зошита. Т.4. Львів: ВС «Просвіта», 1994. С.370–373.

ВЫБОР ПРОФЕССИИ: ОДНОЗНАЧНОЕ РЕШЕНИЕ ИЛИ НЕПРЕРЫВНЫЙ ПРОЦЕСС?

Данная статья является лишь попыткой проведения некоторого анализа и размышления о проблеме выбора профессий молодыми людьми. Как известно, на выбор своей будущей профессии влияют объективные и субъективные факторы: социально-экономическая и политическая ситуация в стране, уровень развития науки и технологии, природные ресурсы, родители, учителя и, конечно, сам человек. При выборе профессии надо обратить большое внимание на то, что правильно выбранная профессия будет определять востребованность личности на рынке труда, его будущую карьеру, финансовое благополучие и духовно-материальное состояние. При выборе профессии необходимо иметь ввиду то, что выбранная профессия должна быть интересной для самой личности и соответствовать определенным возможностям.

В настоящее время такие явления как, интенсивное развитие науки и техники, быстрый рост экономики стран мира в связи с влиянием процесса глобализации, заставляют людей быть мобильными, конкурентоспособными и практичными для того, чтобы гибко и быстро сориентироваться в этом меняющемся мире. Точное прогнозирование и глубокий анализ тех тенденций, которые происходят в мире, смогут помочь молодым людям правильно выбрать свою будущую профессию, которая приносила бы удовольствие занятием любимого дела и благополучие. Многие ведущие страны, как США, Япония, страны-члены Евросоюза, некоторые страны Латинской Америки и другие на основе известной социальной технологии как Форсайт (предвидение) создают прогноз развития определённой отрасли экономики. Исследователи подчёркивают, что Форсайт – это один из наиболее эффективных инструментов выбора приоритетов в сфере науки и технологий, сегодня все чаще используется как системный инструмент, позволяющий учитывать возможные изменения во всех сферах общественной деятельности :науке и технологии, экономике, общественных отношениях и культуре [1].

Результат этих исследований служат определением и критерием перспективных отраслей экономики и востребованных профессий в этом ракурсе. В 2014 году Московская Школа Управлений СКОЛКОВО совместно с Агентством Стратегических Инициатив создали Альманах перспективных отраслей и профессий на ближайшие 15-20 лет [2]. Были выявлены востребованные профессии в 19 отраслях экономики и производства. Авторы подчёркивают, что, экономика стран не будет ограничиваться этими отраслями, но именно эти отрасли будут определять развития производства ведущих стран, в том числе и России [3]. Из 19 отраслей экономики, важное место отводится образованию. Такие новые специалисты в области образования как, модератор, разработчик образовательных траекторий, тьютор, организатор проектного обучения, координатор образовательной онлайн- платформы, ментор стартапов, игромастер, игропедагог, тренер по майнд-фитнесу, разработчик инструментов

обучения [4] будут перспективными и востребованными профессиями в будущем. Как известно, образование и образовательные учреждения являются важным местом при подготовке востребованных специалистов и кадров. Университет им. И. Арабаева, как один из ведущих педагогических вузов в Кыргызстане, обладает потенциалом в будущем готовить специалистов вышеперечисленных направлений. Используя новые информационные и коммуникационные технологии, расширяя материально-техническую базу, привлекая качественных кадров и изучая опыт ведущих стран в области инновационных образований, университет вполне сможет стать ведущим в сфере профессий будущего в образовательном пространстве.

Как показывает опыт, чтобы стать профессионалом в той или иной сфере, необходимо иметь не только профессию, но и иметь надпрофессиональные навыки. Согласно исследованию, обладание следующими навыками: системное мышление, навыки межотраслевой коммуникации, умение управлять проектами и процессами, проектирование ИТ-решений, клиентоориентированность, мультиязычность и мультикультурность, умение работать с коллективом, группами и отдельными людьми, работа в режиме высокой неопределённости и быстрой смены условий и задач, способность к художественному творчеству [5], являются универсальными и важными для всех специалистов разных отраслей. Все образовательные учреждения знают, что в Государственных Образовательных Стандартах Высшего Профессионального Образования есть общие требования к разработке ООП, которые указывают, что выпускник должен обладать определёнными компетенциями, начиная от социально-личностных до профессиональных. Показатели результатов обучения и достижения этих компетенций являются одним из параметров качества образования образовательных учреждений. Следует отметить, что использование различных методов Форсайта поможет вузам определить цели и компетенции основных образовательных программ высшего профессионального образования. Технология Форсайт способствует университетам в создании активного диалога между ними и предприятиями, учреждениями и обществом в целом. Исходя из потребностей общества, экономики и научно-технического прогресса можно определить востребованных специалистов в той или иной области.

Как известно, сегодня всемирно известная корпорация Apple выпускает серии смартфонов Айфон, где в разработке участвуют несколько стран как, Тайвань, ряд европейских стран, Сингапур, Япония, Китай, которые производят различные детали этой технологии. Например, творческий продукт как мультфильм, уже сейчас придумывают в Америке, рисуют в России, а трехмерную анимацию создают в Китае. Эти примеры показывают, что будущие специалисты должны обладать не только специальными навыками, но и быть мультиязычными и мультикультурными. На факультете Востоковедения и Международных отношений, студенты, кроме основных профессиональных дисциплин, изучают корейский, китайский, турецкий и английский языки, результатом такого обучения является получение грантов для

продолжения учёбы в странах изучаемого региона и языка нашими успешными студентами. Это отличный результат, но следует отметить, что глубокое изучение английского языка, компьютерных технологий, личностный рост и самосовершенствование через участие в различных проектах, семинарах для общего развития стали бы залогом для успешной карьеры в будущем. Ещё 10 лет тому назад, обучаясь по программе Ph.D в ведущем университете Индии, университете им. Дж. Неру, мне выпала возможность участвовать в интересном проекте, который заключался в работе нефтяной компании России, но проектировалась она в одном из бизнес-центров города Гургаона. Этот проект был интересен тем, что технические проекты и чертежи делали индийцы, а тексты на русский язык переводили студенты из стран СНГ. Мы стали свидетелями, как государство выделяет огромные финансовые средства на обучение специалистов в области ИТ и биотехнологий. Несмотря на миллиардное население, нищету некоторых слоев населения, стереотипов кастовой системы, Индия смогла занять ведущее место в мировой экономике системы. С 2000 года «Индия является мировым лидером по объему экспорта продукции ИТ отрасли и занимает доминирующее положение на глобальном рынке ИТ аутсорсинга» [6]. Но, это, конечно же, не говорить о том, что все страны должны заняться ИТ или биотехнологией, потому что различные страны, в зависимости от своих природных и человеческих ресурсов, потенциала и национальных потребностей определяют какие отрасли экономики им нужно развивать, чтобы стать конкурентоспособными. Кыргызстан, как страна с ограниченными природными ресурсами, но богатая своей природой, человеческими ресурсами сможет развить те отрасли производства, которые могли бы способствовать поднятию экономики страны. Последние данные по оценке экономического развития показывают, что рост ВВП Кыргызстана связан с отраслью промышленности, строительства, сельского хозяйства и сферой услуг. Сегодня в Кыргызстане можно наблюдать дисбаланс между требуемыми специальностями и профессиями на рынках труда страны. Временные экономические трудности заставляют многих студентов совмещать учёбу с работой, что негативно сказывается на качестве образования. Некоторые студенты, окончив престижные вузы зарубежных стран, не могут найти достойно оплачиваемую работу в своей стране. В следствие этого идет утечка мозгов в другие страны. Нам всем знакома история молодых людей из Кыргызстана, которые работают в престижных и известных компаниях Америки, Кореи, Китая и других развитых стран. Каждый день, читая историю успеха этих молодых людей становишься свидетелем, что качественное образование, основанное на знании нескольких языков с использованием инновационных технологий, участие в различных проектах, олимпиадах, стремление к личностному росту, и, наконец, правильно поставленная цель приводит к успеху.

А что касается будущих студентов, то начиная с со школьной скамьи нужно определить свои цели и возможности, т. е. создать для себя, «дорожную карту», чтобы прогнозировать свое место и положение в обществе на ближайшие 5 лет. Не только школьники и абитуриенты, но и выпускники

должны быть в ногу со временем, чтобы быть востребованными на рынке труда, ибо сегодня и взрослые стараются переквалифицироваться, учитывая спрос рынка труда.

Поэтому, непрерывное образование становится важнейшей частью нашей жизни и карьеры.

Как уже отметили выше, успех будущего специалиста зависит от многих факторов, но немалую роль будут играть и преподаватели. Онлайн лекции, курсы, игровые формы обучения, мобильность, обмен опытом с другими университетами как внутри страны, так и зарубежом, помогут студентам лучше понять суть выбранной ими профессий. В достижении такой цели играет большую роль участие в программе Европейского Союза в области образования, подготовки кадров, молодежи и спорта как Эразмус+, которая предлагается не только студентам, но и преподавателям.

Факультет Востоковедения и международных отношений совместно с кафедрой «Регионоведения и культурологии» организовали несколько онлайн лекций в рамках проекта «Образование без границ», в которых приняли участие несколько университетов Бишкека. Ведущие специалисты из Казахстана и Кыргызстана читали лекции по актуальным темам международных отношений и глобальным проблемам. Такие лекции помогут не только студентам, но и преподавателям, в глубоком понимании тех процессов, которые происходят в мире и специфики своих профессий. Таким образом, качество преподавания с использованием не только инновационных технологий, но и мультиязычность, мобильность, саморазвитие, постоянный поиск новых методов преподавания помогут будущему специалисту быть конкурентоспособным на рынке труда.

РЕЗЮМЕ

В статье делается попытка анализа проблем и перспектив выбора профессий, также рассматриваются вопросы взаимосвязи развития науки и техники, их влияние на выбор профессии молодыми людьми.

Ключевые слова: профессия, Форсайт, компетенция, наука и техника, навыки, мультиязычность, конкуренция, дорожная карта.

SUMMARY

The article attempts to analyze the problems and prospects of choosing professions, examines the relationship between the development of science and technology and how they affect the choice of profession by young people.

Keywords: profession, Foresight, competence, science and technology, skills, multilingualism, competition, road map.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Крюков С. В. Форсайт: от прогноза к формированию будущего. *TERRA ECONOMICUS*, 2010, Том 8, /3, часть 2, с. 3.
2. Атлас новых профессий. Москва. 2014. URL: <http://www.skolkovo/>
3. Там же, с. 4.
4. Там же, сс. 135-139.

5. Там же, с. 6.

6. Ткачева Н. Т. Индийская ИТ революция и индустрия аутсорсинга. *Массмедия зарубежных стран*. Выпуск 4. 2009. С. 31. Электронный журнал «Медиаскоп». URL: <https://www.cyberlinka.ru>.

УДК 94: 78.07 (477.6) “1953/1964”

Стуканова Ю. Р.

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПОЗИТОРІВ ДОНБАСУ в 1950-ті – СЕРЕДИНІ 1960-х РОКІВ

Історія вивчення музичної культури Донбасу в ХХ ст. є актуальною в контексті формування сучасної інтелектуально-культурної традиції України. При цьому діяльність регіональних музичних шкіл, формальних об'єднань, окремих композиторів регіону може визначати тенденції розвитку музичної культури як у загальноукраїнському, так і загальноєвропейському масштабі. Окремий інтерес становить розвиток музичної культури Донецького регіону доби «відлиги», оскільки пошуки нових засобів композиції пов'язувалися в цей час з ідеологічними, національно-культурними процесами в УРСР загалом та регіоні зокрема.

У пропонованій розвідці розглянуто діяльність композиторів Донбасу в 1950-ті – середині 1960-х рр., тобто у період так званої «відлиги». Авторка прагнула простежити організаційне оформлення діяльності композиторів (утворення самодіяльної і формування професійної творчих спілок композиторів, зародження композиторської школи в регіоні), проаналізувати кількісні показники, висвітлити шляхи виходу творчості професійних та самодіяльних композиторів на рівень публічності, з'ясувати характер їхньої взаємодії. Ця проблема є недостатньо вивченою. Історіографія питання включає роботи мистецтвознавців, присвячені розвитку окремих жанрів композиторського мистецтва або укладені за принципом персоналій, які надають цікавий фактичний матеріал, висновки музикознавчого характеру (роботи Т. Кіреєвої, С. Саварі, В. Глівінського, І. Гамової та ін.) [1]. Окремі аспекти питання були розкриті авторкою у наукових працях [2].

Під термінами «Донбас», «Донецький регіон» розуміється територія сучасної Донецької і Луганської областей. Слід зауважити, що у період, який розглядається, відбулися зміни у назвах обласних центрів регіону: до 1959 р. м. Луганськ мало назву Ворошиловград, м. Донецьк до 1961 р. – Сталіно.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва, Державного архіву Донецької області [3]). Цікаві фактичні дані надають відомості періодичної преси, здебільшого місцевої (Донецької і Луганської областей) за 1950-і – 60-і рр. («Ворошиловградская правда» («Луганская правда»), «За огнеупоры», «Комсомолец Донбасса», «Прапор перемоги», «Советская музыка»), довідкові видання, а також матеріали інтерв'ю (було взяте авторкою у колишнього члена

Об'єднання самодіяльних композиторів Донбасу Є. М. Стуканова [4]). У ході написання роботи були застосовані методологічні засади усної історії.

Торкаючись питання організаційного становлення мистецьких інститутів Донбасу, слід зауважити, що системний, цілеспрямований їх розвиток на рівні державної політики розпочався в радянський період. Організація відділень творчих Спілок письменників, художників, театральних діячів тощо продовжувалась ще й в 1950–60-ті роки [5]. Поряд із вказаними галузями, оформлення творчої спілки композиторів відбувалося найповільнішими темпами. Так, обласне відділення Спілки композиторів УРСР було утворене в Донбасі лише 1969 р. До того часу в регіоні діяли уповноважені СКУ республіки. Слід відзначити, що це відповідало загальноукраїнським тенденціям: на середину 1960-х рр. філії СКУ існували тільки в чотирьох українських містах – Києві, Львові, Одесі та Харкові [6].

При цьому, варто додати, що мала місце певна організаційна диспропорція в розрізі двох областей Донбасу на користь Донецчини: в регіоні станом на 1953 р. працювали два члени Спілки композиторів УРСР – З. Й. Дунаєвський та С. В. Ратнер [7], і діяльність обох була пов'язана із м. Сталіно, так що Луганщина взагалі не мала жодного офіційного представника СКУ (він з'явився тільки в 2-й половині 60-х рр. [8]). Подібна тенденція до організаційної та інституційної диспропорції була властива не лише композиторській, а й літературній і театральній справі краю [9].

Якщо приділити увагу кількісним показникам композиторської спілки, то можна побачити, що на фоні даних по філіях композиторської організації Української РСР показники Донецького регіону постають як статистична похибка: станом на 1954 р. Київська філія об'єднувала 68 членів СКУ, Харківська – 19, Львівська та Одеська – по 10, в 1964 р. відділення Києва налічувало 85 членів СКУ, Харкова – 30, Львова – 15, Одеси – 12 [10], тоді як в Донбасі з 1954 р. і впродовж наступних років офіційним представником СКУ залишився тільки Самуїл Ратнер.

Діяльність згаданого вище композитора Зіновія Дунаєвського, рідного брата одного з творців радянської оперети Ісака Дунаєвського, була пов'язана, із певними перервами, з м. Сталіно з 1930-х рр., коли він виступив як організатор та музичний керівник Шахтарського ансамблю пісні і танцю Донбасу. Він був автором низки естрадних пісень, зокрема музики до відомої пісні «Шахтарський вальс» [11].

Обидва уповноважені СКУ в Донбасі не були його уродженцями (З. Дунаєвський народився на Полтавщині, С. Ратнер – в Білорусі) [12]. На той час в регіоні ще не існувало освітньої бази для підготовки професійних композиторів, що є однією з причин призначення фахівців із інших регіонів. Дослідники стверджують, що саме С. Ратнер, композитор, диригент, піаніст, педагог-теоретик, відіграв особливу роль у професійному становленні композиторської школи Донбасу (переїхав у регіон після закінчення війни). Він здобув освіту на композиторському відділенні Ленінградського музичного технікуму, техніку диригентства засвоїв у Ленінградській консерваторії, де

відвідував заняття професорів І. Мусіна, А. Житомирського, М. Штейнберга, Б. Асаф'єва, І. Соллертинського [13].

Серед донецьких майстрів окресленого періоду слід назвати також уродженця Луганщини, молодого композитора Альберта Водовозова (в подальшому – голова правління Донецької організації Спілки композиторів УРСР), випускника Київської консерваторії, з ім'ям якого в пізніший період пов'язане утворення композиторського відділення при Донецькому музичному училищі (відвідував заняття Н. Вілинського, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, спілкувався в студентські роки з А. Штогаренком, К. Данькевичем, Г. Майбороною, Г. Жуковським) [14].

Музикознавець Т. Кіреєва вказує, що музично-художні принципи творчості донецьких композиторів являли собою складну систему культурних взаємозв'язків вітчизняних традицій та впливу західноєвропейських тенденцій, останні, однак, не стали визначальними [15]. Дослідники музичної спадщини краю свідчать про наслідування таких видатних українських майстрів, як Б. Лятошинський, що, зокрема, визначило зростання з середини ХХ ст. ролі поліфонії та інтенсивний розвиток жанру симфонії [16].

У композиторській творчості України мав місце певний вплив музичного авангарду 50–60-х років, особливо в його польському різновиді. Композитори В. Сильвестров, Л. Грабовський, В. Годзяцький, В. Загрцев робили спроби оволодіти новою технікою композиторського письма (додекафонною, серіально-пуантилістичною тощо). Розвідки щодо впливу модерністських течій на цьому етапі ведуться музикознавцями головним чином на загальноукраїнському рівні, тому наразі наявність цих елементів у творчості донецьких композиторів залишається не з'ясованою. Вивчені джерела (зокрема, звітні документи початку 1960-х рр., коли відновилися неоконсервативні заходи) не надають фактів, які б вказували, що в музичному житті Донбасу мали місце прояви західної модерної мистецької течії.

Професійні композитори і музиканти писали в симфонічному жанрі (симфонії, кантати), музично-драматичному (балет, опера), камерні твори (романси, пісні) [17]. Найбільш значні за формою з написаних ними творів мали, в першу чергу, прив'язку до індустріального регіону (в ідеологічному вимірі; поема «Прометей» (1956) А. Водовозова; ораторії на вірші донецьких поетів «Донбас трудовий» (1959) С. Ратнера), а також до тих подій української історії та культури, що відзначалися на державному рівні (симфонія, присвячена 300-річчю «возз'єднання» України з Росією, ораторія «Думи Тараса» (1964) С. Ратнера тощо).

Згаданий вище композитор А. Водовозов переважно творив у жанрі камерної музики, хорової, займався обробкою народних пісень [18]. Саме камерна музика на противагу «скомпрометованому офіційними гаслами симфонізму» надавала кращої можливості для реалізації таких характеристик, як особистісність, людяність, суб'єктивність [19].

Паралельно з професійною течією, в м. Сталіне оформилася самодіяльна течія композиторського мистецтва регіону. Наприкінці 1940-х рр. було створене Об'єднання самодіяльних композиторів. Воно діяло в рамках Будинку

народної творчості як одна з його секцій [20]. Згодом, 1956 р., був створений Статут Об'єднання [21].

В цілому, чисельність композиторів Донбасу в період, що вивчається, визначити складно. Згідно поточних заміток у пресі, Об'єднання самодіяльних композиторів регіону 1953 р. налічувало 34 особи, а 1956 р. – вже 80 членів [22]. Разом із тим, не є з'ясованим, чи включала ця статистика професіональних музичних працівників, по-перше, та композиторів Луганщини взагалі, по-друге.

Склад композиторів краю за родом заняття можна поділити на чотири групи: професійні композитори; професійні музиканти; аматори з музичною освітою певного рівня (самоосвітою); любителі без музичної освіти (не вміли грати на жодному музичному інструменті, підбирали мелодії на слух, слабо володіли нотною грамотою або не володіли зовсім [23]). Член Об'єднання К. Юзанов свідчив в 1956 р., що часто добрий твір втрачав своє значення через невміння подати слухачам [24].

Представники перших двох груп працювали в музичних закладах Донбасу (так, С. Ратнер – завідувачим музичного лекторію та концертмейстером, Г. Архангельський – викладачем Луганського музичного училища, Трофименко – диригентом симфонічного оркестру Ворошиловградської філармонії [25]). До другої і третьої групи належали, як правило, керівники художньої самодіяльності [26]. До третьої і четвертої – її учасники.

Головним чином, самодіяльні композитори працювали у пісенно-вокальному жанрі (пісні, романси), оскільки для складніших творів у них часто не вистачало теоретичної підготовки (певна частина членів об'єднання практично не володіла нотною грамотою, вони підбирали свої твори на слух, зокрема, на баяні [27]). Однак частиною композиторів розроблялися й інші жанри, зокрема, – інструментальна музика (донецчанин Є. Стуканов, історик-архівіст за фахом, що мав у своєму доробку твори для скрипки з оркестром [28], луганчанин Г. Хітайлов) [29].

Реалії тоталітарної системи зумовили те, що часом лави самодіяльних композиторів поповнювали ті, хто за певними життєвими обставинами не мав можливості здобути професійну музичну освіту. Наприклад, композитора В. Бордуна не було прийнято в музичне училище м. Артемівська (з 2016 р. – м. Бахмут), а пізніше в Сталінський інститут та Полтавську консерваторію: на заваді стало клеймо «сина ворога народу» (батько був розстріляний у 1937 р.) [30].

Існувало декілька шляхів виходу музичних творів композиторів Донбасу на публіку: по-перше, обласні філармонії вносили до плану музичних лекторіїв окремі програми, присвячені творчості місцевих композиторів (виконувались у залах філармоній, районних центрах, на шахтах, в цехах краю); по-друге, місцеві театри залучали їх до написання музики до спектаклів [31]. Керівники художньої самодіяльності пропагували свої пісні, включаючи їх до концертних програм своїх підлеглих. Так, пісні С. Крапиви, А. Віленця, А. Бірюшова, очільника Чистяківського ансамблю при шахті «Червона зірка» Г. Пономаренка

(«Донбасс-Кузбасс»), П. Дмитрієва-Кабанова («Марш шахтеров»), В. Туркіна та інших увійшли до репертуару самодіяльних і професійних колективів [32].

Популяризація музичних творів членів Об'єднання з боку його оргбюро переважно обмежувалась видавничою діяльністю. Так, Будинок народної творчості видавав збірки пісень в 1950-ті рр. («Цвіте Донбас» тощо) [33]. За спогадами Є. Стуканова, а також згідно окремих заміток у пресі 1950-х рр., багато творів, що отримали гарну оцінку, роками лежали в папках [34]. Відповідно, популяризація творів була справою власної ініціативи композитора.

Інколи пісні місцевих композиторів виконувались по радіо, на телебаченні [35]. До змісту обласних газет входили спеціальні рубрики (наприклад, «В помощь кружкам художественной самодеятельности»), які публікували пісні донецьких композиторів [36]. Однак недоліком було те, що надавалася лише мелодія, без акомпанементу. Керівники самодіяльності не одержували повного уявлення про неї і не завжди мали змогу виконати таку пісню [37].

Цікавим питанням є характер взаємодії професійних і непрофесійних композиторів. Наявні матеріали дозволяють отримати певне уявлення про це. Так, на базі Будинку народної творчості з самодіяльними композиторами працював як позаштатний консультант Самуїл Ратнер [38]. Проте, як свідчить самодіяльний композитор Євген Стуканов (був членом об'єднання в 1962–1965 рр.), він бував на зібраннях Об'єднання порівняно рідко. Іноді також могли завітати професійні композитори (А. Водовозов), музиканти (Д. Шейнін). Однак, є підстави зробити припущення, що професійні композитори та музиканти часом ставилися до непрофесійних дещо зверхньо. Принаймні, саме таке враження склалося в Є. Стуканова на основі власного досвіду спілкування [39].

Прагнучи створити офіційно визнані державою (що рівнозначно – виконувані, хоча й головно на рівні самодіяльності) пісні, непрофесійні композитори зверталися до місцевої тематики. Для цього необхідно було налагоджувати творчі контакти з донецькими поетами.

Подібні контакти не були в системі. Зокрема, під час зібрання працівників мистецтв м. Сталіно та області від 10 лютого 1953 р. уповноважений СКУ З. Дунаєвський порушив проблему відсутності творчого зв'язку між донецькими поетами і композиторами, як повідомляє розміщений у місцевій пресі звіт, що висвітлював названий захід [40]. (Саме зібрання було присвячене п'ятій річниці з дня постанови ЦК ВКП(б) «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі», і в дусі часу З. Дунаєвський висловив критичні зауваження на адресу «композитора С. Крапиви, який у гонитві за популярністю в своїй творчості іде на повіді відсталих смаків...» [41]).

Тим не менш, співпраця місцевих композиторів і поетів мала місце в краї. Так, композитори К. Юзанов і В. Туркін співпрацювали з поетами В. Шутовим (пісня «Сторонка заводская»), І. Кривдою («Пісня дружби») та ін. [42].

Таким чином, в 1950-ті – середині 1960-х рр. діяльність композиторів Донбасу передусім була пов'язана з іменами професійних діячів, таких, як Зіновій Дунаєвський і Самуїл Ратнер, а також розгорталася на рівні самодіяльного об'єднання, що складалося з непрофесійних композиторів (на середину 1950-х рр., до 80-ти осіб), чий рівень музичної освіти був дуже неоднорідним. Професійні автори писали в симфонічному жанрі (симфонії, кантати), музично-драматичному (балет, опера), камерні твори (романси, пісні), тоді як самодіяльні – творили здебільшого у пісенно-вокальному жанрі через брак теоретичної підготовки. Професійні композитори часом перетиналися в соціальному просторі з самодіяльними, іноді надавали їм консультативну допомогу, заохочували до творчої співпраці з місцевими поетами.

Впродовж 1960-х рр. відбувалося поступове входження представників молодого покоління до лав професійних композиторів регіону, починаючи з імені Альберта Водовозова, що завершилося у подальший період (1969 р.) утворенням Донецького відділення Спілки композиторів УРСР. Діяльність композиторів несла відбиток державного втручання, внаслідок чого їхня творчість, особливо тих, що прагнули увійти до репертуару професійних та самодіяльних колективів, характеризувалася типовою тематичною вузькістю: теми праці, війни, Донбасу, партії. Однак, вплив відлиги дещо зменшив владний контроль. У цілому, можна стверджувати, що діяльність композиторів Донецького регіону в окреслений період мала певний вплив на музичне життя краю. Здебільшого, їхня творчість радше аудіально декорувала дозвілля мешканців регіону, однак окремі зразки естрадної пісні стали популярними в Україні та Радянському Союзі загалом.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена проблемі діяльності композиторів Донбасу в 1950-ті – середині 1960-х рр. Доводиться, що в окреслені роки їхня діяльність передусім була пов'язана з іменами професійних діячів (З. Дунаєвський, С. Ратнер), а також розгорталася на рівні самодіяльного об'єднання, у лавах якого рівень музичної освіти був дуже неоднорідним. Професійні автори писали в симфонічному жанрі, музично-драматичному, камерні твори, тоді як самодіяльні – творили здебільшого в пісенно-вокальному жанрі. Діяльність композиторів несла відбиток державного втручання, внаслідок чого їхня творчість характеризувалася типовою тематичною вузькістю (теми праці, війни, Донбасу, партії), однак, вплив відлиги дещо зменшив владний контроль.

Ключові слова: композитори Донбасу, професійні композитори, самодіяльні композитори, «відлига».

SUMMARY

The article is devoted to the problem of Donbas composers' activity in the 1950s - mid-1960s. It is proved that their activity is associated with the names of such professionals as Z. Dunaevsky, S. Ratner, and was unfolded at the level of an amateur association, where the level of music education was very heterogeneous. Professional authors wrote in the symphonic genre, music and drama, chamber works, while

amateurs wrote mostly in the song and vocal genre. The activity of composers had the imprint of state intervention and was characterized by a typical thematic narrowness (themes of labor, war, Donbas, party). However, the impact of the Thaw somewhat reduced the control of the authorities.

Keywords: Donbas composers, professional composers, amateur composers, the Thaw.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гамова І. В. Про поліфонію в творах донецьких композиторів. *Музичне мистецтво Донбасу: вчора, сьогодні, завтра*: [Зб. ст.] / Донецька держ. консерваторія ім. С. С. Прокоф'єва. К. – Донецьк, 2001. С. 103–114; Гливинский В. В. Симфоническая музыка композиторов Донбасса. *Актуальные проблемы современной украинской музыки*: матер. Донецкой обл. науч.-практ. конф./ Донецкое обл. отд. Муз. общества УССР, Донецкий гос. муз.-пед. ин-т им. С. С. Прокофьева, ред.-сост. : О. И. Журавлева, Т. Л. Моргунова. Донецк: Б.и., 1990. С. 22–25; Кіреєва Т. І. Донбас: культура і мистецтво: Дослідження. Донецьк: Донеччина, 1999. 304 с.; Киреева Т. И., Савари С. В. Композиторы Донбасса / Очерки жизни и творчества / 2-я ред. К.: Мин-во культуры Украины, 1994. 256 с.
2. Стуканова Ю. Р. Донецьке (Сталінське) об'єднання самодіяльних композиторів в 1950-ті – на початку 1960-х років. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25-27 квітня 2006 р.) / Редкол.: відп. ред. І. І Тимошенко. та ін. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. С. 132–135; Її ж. Культурна еліта Донбасу в 1953–1964 роках : Дис ... канд. наук: 07.00.01 / Стуканова Юлія Ростиславівна. Донецьк, 2010. 180 с. С. 75–77; Її ж. Музичне життя Донбасу в період відлиги (1953-1964 роки). *Нові сторінки історії Донбасу*: Збірник статей. Кн. 17/18 / Гол. ред. та упоряд. З. Г. Лихолобова. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 290–303. С. 292, 295–296, 298.
3. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України). Ф. 661. Спілка композиторів України (оп. 1, спр. 215, 473, 548); Державний архів Донецької області (далі – Держархів Донецької обл.). Ф. Р–6417. Донецький Державний російський театр опери і балету. м. Донецьк. 1942–1973 рр. (оп. 1, спр. 51).
4. Розповідь Є. М. Стуканова, члена Об'єднання самодіяльних композиторів в 1962–1965 рр. (Адреса: 83055, м. Донецьк, проспект Театральний, 11/21). Запис автора. 19.03.2006 р.; Спілка композиторів УРСР: Довідник / Уклад. А. Муха, Н. Сидоренко. К.: Музична Україна, 1968. 276 с.; Українська музична енциклопедія. Т. 1: [А – Д] / Гол. редкол. Г. Скрипник; Національна Академія Наук України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. К.: ІМФЕ НАНУ, 2006. 680 с. Українська Радянська

- енциклопедія:Українська Радянська Соціалістична Республіка / АН УРСР; гол. ред. М. П. Бажан. К.: Наук. видавництво «Українська Радянська енциклопедія», 1965. 808 с.
5. Стуканова Ю. Р. Організаційне оформлення творчих установ у Донецькому регіоні в 1950-1960-ті рр. *Форум краєзнавців Донеччини. Доповіді учасників / за ред. Н. Р. Темірової. Вінниця–Слов'янськ: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 220 с. С. 151–156.*
 6. Данькевич К. Ф. Спілка композиторів України. *Українська Радянська енциклопедія:Українська Радянська Соціалістична Республіка... С. 251; Киреева Т. И., Савари С. В. Вказ. праця. С. 8.*
 7. Киреева Т. И. Савари С. В. Вказ. праця. С. 8; К новому підйому музикального мистецтва. Собрание работников искусств гор. Сталино и Сталинской области. *Комсомолец Донбасса. 1953. 11 февраля.*
 8. Спілка композиторів УРСР: Довідник... 276 с. С. 161.
 9. Стуканова Ю. Р. Організаційне оформлення творчих установ у Донецькому регіоні в 1950-1960-ті рр. ...
 10. ЦДАМЛМ України. Ф. 661, оп. 1, спр. 215, арк. 1–14; спр. 548, арк. 1–8.
 11. Дунаєвський Зіновій Йосипович. *Українська музична енциклопедія. Т. 1. ... С. 673.* URL: https://musicinukrainian.files.wordpress.com/2020/11/ukrainska_muzychna_entsyklopediia_tom_1.pdf.
 12. ЦДАМЛМ України. Ф. 661, оп. 1, спр. 215, арк. 13–14.
 13. Киреева Т. И., Савари С. В. Вказ. праця. С. 7–9.
 14. Там само. С. 17.
 15. Кіреєва Т. І. Донбас: культура і мистецтво: Дослідження. ... С. 131.
 16. Гамова І. В. Вказ. праця. С. 103; Гливинский В. В. Вказ. праця. С. 9; Стяжкина Е. В. Культурные процессы в Донбассе в 1960 – нач 90-х гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Стяжкина Елена Викторовна. Донецк, 1996. 208 с. С. 130.
 17. Гливинский В. В. Вказана праця. С. 9; Киреева Т. И. Савари С. В. Вказ. праця. С. 16; Кіреєва Т. І. Донбас: культура і мистецтво ... С. 130; Держархів Донецької обл., ф. р–6417, оп. 1, спр. 51, арк. 43; Концерт ворошиловградских композиторов. *Ворошиловградская правда. 1955. 26 марта*; Ивенский И. Заметки о филармонии. *Ворошиловградская правда. 1953. 1 сентября*; Глущенко Е. Удачная проба. *Ворошиловградская правда. 1957. 17 марта.*
 18. Киреева Т. И., Савари С. В. Вказ. праця. С. 18–19.
 19. Дика Н. О. Камерно-інструментальний ансамбль в Україні. Творчість і виконавство (1960 – 1980 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвозн. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». К., 2001. 17 с. С. 15.
 20. К новому підйому музикального мистецтва...
 21. Юзанов К. Почему нет хороших песен? *Комсомолец Донбасса. 1956. 4 июля.*

22. К новому подъему музыкального искусства...; Юзанов К. Почему нет хороших песен? ...
23. Розповідь Є. М. Стуканова...
24. Цыпин Г. Музыкальный Донбасс. *Советская музыка*. 1962. № 10. С. 61–66. С. 65; Юзанов К. Почему нет хороших песен? ...
25. ЦДАМЛМ України. Ф. 661, оп. 1, спр. 215, арк. 14; Киреева Т. И., Савари С. В. Вказ. праця. С. 16; Концерт ворошиловградских композиторов...; Ивенский И. Вказ. праця.
26. Комсомолец Донбасса. 1954. 26 мая; Цыпин Г. Вказ. праця.
27. Розповідь Є. М. Стуканова...
28. Там само.
29. Там само; О счастье народа песня звучит... На областном смотре художественной самодеятельности. *Луганская правда*. 1962. 19 мая.
30. Будз І. Самодіяльному композитору – 77. *За огнеупоры*. 1998. 7 февраля; Будз І. З піснею через усе життя. *За огнеупоры*. 2001. 13 января.
31. Лесник Г. Концертный сезон в Донбассе. *Комсомолец Донбасса*. 1956. 3 июня; Концерт ворошиловградских композиторов...; Васильев С. Музыку – в маси. *Прапор перемоги*. 1958. 5 жовтня.
32. Донецкая молодежь – на республиканском смотре. *Комсомолец Донбасса*. 1954. 3 февраля; *Комсомолец Донбасса*. 1954. 26 мая; Ляхов В. Песня над копрами. *Комсомолец Донбасса*. 1954. 21 декабря; Хабинский М. Шахтерский ансамбль. *Комсомолец Донбасса*. 1954. 16 апреля; Цыпин Г. Вказ. праця; Юзанов К. Почему нет хороших песен?...
33. К новому подъему музыкального искусства...; Юзанов К. Почему нет хороших песен? ...
34. Розповідь Є. М. Стуканова...; Юзанов К. Почему нет хороших песен?...
35. Розповідь Є. М. Стуканова...
36. *Комсомолец Донбасса*. 1954. 10 марта.
37. Юзанов К. Почему нет хороших песен? ...
38. К новому подъему музыкального искусства...; Розповідь Є. М. Стуканова...; Цыпин Г. Вказ. праця. С. 65.
39. Розповідь Є. М. Стуканова...
40. К новому подъему музыкального искусства...
41. Там само.
42. Юзанов К. Почему нет хороших песен? ...; *Комсомолец Донбасса*. 1954. 26 мая; *Комсомолец Донбасса*. 1955. 1 июля; Создадим хорошие песни о донецком крае / Открытое письмо донецких композиторов донецким поэтам. *Комсомолец Донбасса*. 1953. 20 февраля.

ІСТОРІЯ ЯК ЗАСІБ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

УДК 94(477) ” 654” +316

Докашенко В. М., Докашенко Г. П., Концур В. В.
«КАРАНТИН-2020» ОЧИМА МЕШКАНЦІВ ДОНЕЧЧИНИ

Матеріали для цієї наукової розвідки підготовлено в рамках реалізації проекту «Академічна протидія гібридним загрозам» програми Еразмус+, мета якого – визначити основні механізми інструменталізації історії в сучасних умовах гібридних загроз та протистоянь. В епіцентрі одного з таких протистоянь опинилися мешканці сходу України, зокрема Донецької області. Проект отримав додаткову актуалізацію у зв'язку з проведенням практично в усьому світі заходів з протидії поширенню коронавірусної інфекції COVID-19.

Методологічним підґрунтям визначено положення «Школи Анналів» (Л. Февр, М.Блок, Ф. Бродель та ін.), зокрема, з огляду на тему нашої розвідки, – історія ментальностей та історія повсякденності, мікроісторії [1], як основа для опису рівня існування більшої кількості населення регіону по обидві сторони лінії розмежування.

Вітчизняна історіографія за останні роки також накопичила значний досвід вивчення та аналізу самих подій на сході України з 2014 р. по сьогоднішній день, їх історичних передумов та наявних уроків [2].

Основою для характеристики стало проведене авторами анкетування «Карантин очима пересічного громадянина» [3] влітку 2020 р. серед населення тимчасово окупованих територій та на території, підконтрольній українському уряду. Показовим буде порівняльний аналіз, який подано у візуалізованому вигляді в додатках.

Отже, результати подано на двох зрізах – серед мешканців непідконтрольної частини Донеччини (автори несуть відповідальність за збереження особистих даних його учасників, тобто фактично за їхню безпеку, а тому не можуть надавати будь-якої інформації щодо них) та мешканців підконтрольної частини Донецької області (кількість опитаних – 188 осіб, опитування проводилося онлайн на платформі GOGLE). Вікова характеристика виглядає так: більша частина опитаних – це молодіжна аудиторія до 21 року (44,1%), однакову кількість представників (по 26,2%) мають вікові групи від 22 до 35 років та від 35 до 60 років, старша вікова група – понад 60 років не досягла й 4%. Чисельну перевагу серед опитуваних осіб молодого й середнього віку вважаємо позитивним фактом, адже саме цьому поколінню випадає складне завдання вирішувати східноукраїнську проблему. Запитання анкети були однаковими. Результати анкетування надають можливість зробити низку цікавих проміжних та остаточних висновків (див.додатки):

- частина запитань отримали однакові відповіді (коливання не більше 5%), і це були запитання переважно ментального спрямування: всі відповіді на запитання «Чи можна пандемію коронавірусу вважати черговою гібридною загрозою?» (запитання 1), позитивна відповідь на запитання підтримки оголошення карантину (запитання 2), відповіді про однозначну ефективність та недостатню ефективність протиепідемічних заходів влади (запитання 4), про непідтримання більшістю населення здійснення карантинних заходів

(запитання 6), про вимушеність дотримання певних обмежень особистого простору, зокрема свободи пересування під час карантину (запитання 9), відповідь «Не подобалося, але вимушений був/ла терпіти»);

- частина запитань отримала відповіді, де рівень коливання в межах від 5% до 9%: відповіді на запитання про роль місцевої та центральної влади в проведенні карантинних заходів (запитання 2), оцінки щодо дії владних структур в умовах карантину практично з усіма варіантами відповідей (запитання 5), оцінки основної мети проведення карантинних заходів для збереження людських життів та накопичення досвіду дій у надзвичайних ситуаціях (запитання 10);

- певну зацікавленість викликали у нас відповіді з показником розбіжностей 10% та вище: більший відсоток опитуваних з невідконтрольній Україні території негативно поставилися до проголошення карантину (запитання 2) та вважають протиепідемічні заходи влади зовсім неефективними (запитання 4); вважають, що більшість населення підтримала здійснення карантинних заходів (запитання 6), майже в два рази перевищує позитивна відповідь цієї частини населення на запитання про високий ступінь дотримання населенням заходів безпеки під час карантину і, відповідно, менша частина відповіла про відверте ігнорування населенням цих заходів (запитання 7); категорично не сприйняли обмежень особистого простору 20% опитаних на невідконтрольній території і 5,9% на відконтрольній території (запитання 9). Остання відповідь, на перший погляд, не відповідає відомим нам характеристикам ситуації, адже невідконтрольна територія є регіоном із постійними обмеженнями особистого простору, однак, у порівнянні з іншими відповідями, ми схильні оцінити цю відповідь як своєрідний протест проти цих обмежень, якщо не в реальному житті (це небезпечно), то хоча б у відповіді на анонімне анкетування;

- значні розбіжності виникли практично у всіх відповідях, що стосувалися оцінки дій владних структур (запитання 5) та джерела отримання інформації щодо коронавірусу (запитання 8). Так, дії владних структур оцінили як занадто жорсткі 10% респондентів на невідконтрольній території і 18,1 на відконтрольній, дії владних структур як занадто м'які оцінили відповідно 15% та 25%; 65% опитаних на невідконтрольній території визначили відповідність владних дій ситуації, і 52,7% так само оцінили ситуацію на відконтрольній території. Визначаючи канали отримання інформації, 25% респондентів невідконтрольної території визначили такими офіційні джерела, а на відконтрольній території цими джерелами скористалися 39,4%, інформацією соціальних мереж послуговуються відповідно 25% на невідконтрольній території і 34,6% на відконтрольній, інформацією від сусідів, родичів, знайомих користуються 5% на невідконтрольній і фактично не користуються (0,1%) на відконтрольній. Саме сумніви у вищенаведених каналах інформації дали результат 45% опитуваних на невідконтрольній території, які користуються усіма цими джерелами в бажанні отримати правдиву інформацію;

- доволі очікуваним став результат однієї з відповідей на запитання 10 про основну мету проведення карантинних заходів, коли 30% опитаних на невідконтрольній території визначили її як засіб обмеження демократичних

свобод в суспільстві й прагнення посилити контроль над ним. Аналогічну відповідь на підконтрольній території надали 13,8% опитаних;

- звертає увагу достатня велика кількість відповідей типу «важко відповісти». Так, на питання 1 таку відповідь дали 45% на непідконтрольній території і 43,1% на підконтрольній, і ми бачимо одне пояснення в цій ситуації – нерозуміння поняття «гібридні загрози», складність відповіді на визначення пандемії її проявом. Автори є учасниками проекту програми Еразмус+ «Академічна протидія гібридним загрозам», і така відповідь стала для нас наочною демонстрацією важливості цього проекту для розповсюдження знань про гібридні загрози та засоби протидії ним. Зацікавила нас також невизначеність певної кількості населення з відповіддю на запитання підтримки проголошення карантину, яка складає 10% на непідконтрольній території і 20,7% (!) на підконтрольній території. Це чудова інформація для роздумів як для державних структур, так і для громадськості і засобів масової інформації. Необхідність таких роздумів підкреслює і наступний варіант аналогічної відповіді («важко відповісти») на запитання про ефективність протиепідемічних заходів, що здійснювали владні структури – 5% на непідконтрольній території і 14,9 (!) на підконтрольній. У цій відповіді, на нашу думку, мала місце позиція «ми не знаємо, щоб було без цих заходів», адже за відсутності дій влади кількість захворювань на COVID-19 була б значно більшою (незрівнянно більшою), ніж їх реальна цифра на сьогодні; подекуди випадковою нам здається «важка відповідь» на питання щодо сприйняття населенням карантинних заходів (запитання б), де ми отримали 5% таких відповідей від непідконтрольної території та 20,2% – від підконтрольної. Причин такого стану речей, на наш погляд, щонайменше дві – відсутність у респондентів інформації щодо реакції більшості населення, у зв'язку з певним обмеженням спілкування, хоча одразу є й контраргумент – соціальні мережі, які не обмежувались нічим і ніким; причина друга – відсутність розуміння характеру сприйняття/несприйняття населенням карантинних заходів. Тож, це скоріше запитання до авторів анкети про некоректність постановки запитання та запропонованих відповідей;

- наявні серед відповідей і власні варіанти респондентів з обох сторін фронтиру, які багато в чому співпадають, наприклад, дії владних структур в умовах карантину визначено як непрофесійні, дотримуватися заходів безпеки під час карантину населення спонукали штрафи, закиди на некомфортність перебування в медичних масках і, важлива теза про те, що «обмеження були незаконними, без вжитку соціальних гарантій з боку держави», а «основний тягар карантинних заходів покладено на простих людей». Цікавою і перспективною видається нам пропозиція щодо необхідності максимального врахування регіонального контексту під час визначення рівня та обсягу протиепідемічних заходів.

Підсумок – значна єдність поглядів респондентів із обох територій, переважно в питаннях, які ми певним чином умовно визначили як ментальні – ставлення до оголошення карантину, поведінка під час карантину, ставлення до влади. Це показник близькості ментальної і достатньо безпроблемної (тільки в цій царині) можливості знову бути разом, здійснити реінтеграцію на ментальному рівні. Питання політико-ідеологічного спрямування (умовна назва

авторів) про мету введення карантину, джерела інформації про неї, необхідність певних обмежень у карантинний період надавали більше варіацій у відповідях, що робить більш реалістичним висновок про політичні та ідеологічні проблеми реінтеграції, про свідоме, перш за все з боку сепаратистів та їх кураторів, бажання надати цьому розмежування тривалого, а може і незворотного характеру. Результати опитування підтверджують думку історикині Лариси Якубової, що «переважна більшість мешканців геополітичної сірої зони, штучно створеної на теренах України,...не можуть нічого змінити у кремлівському сценарії, що відводить їм роль буферної зони поміж українським світом і «руським миром»» [4].

РЕЗЮМЕ

Автори акцентують увагу на характеристиці ситуації на сході України в умовах пандемії COVID-19. Аналіз проведено на рівні повсякденного життя простих громадян, яке характеризується складним співіснуванням таких факторів, як нехтування правилами безпеки, дискомфортом щодо обмеження мобільності, недовірою до уряду тощо. Основою для проведення такого аналізу стало анкетування мешканців Донеччини, проведене влітку 2020 р.

Ключові слова: схід України, ментальність, пандемія, гібридні загрози.

SUMMARY

The authors focus on the characteristics of the situation in eastern Ukraine in the context of the COVID-19 pandemic. The analysis was conducted at the level of everyday life of ordinary citizens characterized by a complex coexistence of such factors as neglect of safety rules, discomfort with restrictions on mobility, distrust of the government and so on. The basis for the analysis is the survey of Donetsk region residents conducted in the summer of 2020.

Keywords: east of Ukraine, mentality, pandemic, hybrid threats.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

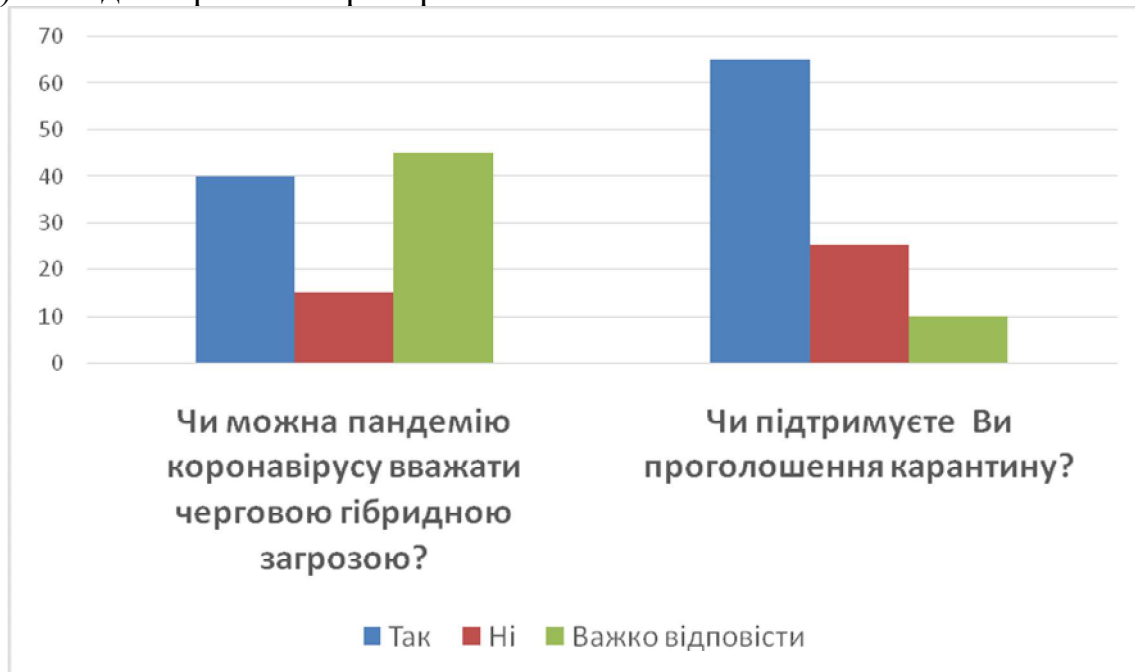
1. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. Москва : Наука, 1974. URL: https://imwerden.de/pdf/blok_mark_apologoya_istorii_1973.pdf; Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV – XVIII вв.: В 3 т. Москва, 1986–1992. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/brodel/brodel.pdf>; Февр Л. Бои за историю / Люсьен Февр ; [пер. с фр. А. А. Бобовича и др.]. Москва : Наука, 1991. URL. <https://www.twirpx.com/file/763353/>.
2. Наводимо роботи лише останніх років: Додонова В.І., Додонов Р.О. Монологи про Донбас. Київ, 2018; Лазарович М. Російсько-українська війна (2015-2017 роки): короткий нарис. Івано-Франківськ, 2018; Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ, 2019; Світова гібридна війна: український фронт/ За ред. В.Горбуліна. Харків, 2017; Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ, 2018; Якубова Л.Евразійський розлам.Україна в добу гібридних викликів. Київ, 2020 та ін.

3. Опитування громадської думки. Посібник для журналістів. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані / Упорядник І. Бекешкіна. Київ : Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2020.
4. Якубова Л.Евразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. Київ, 2020. С.295.

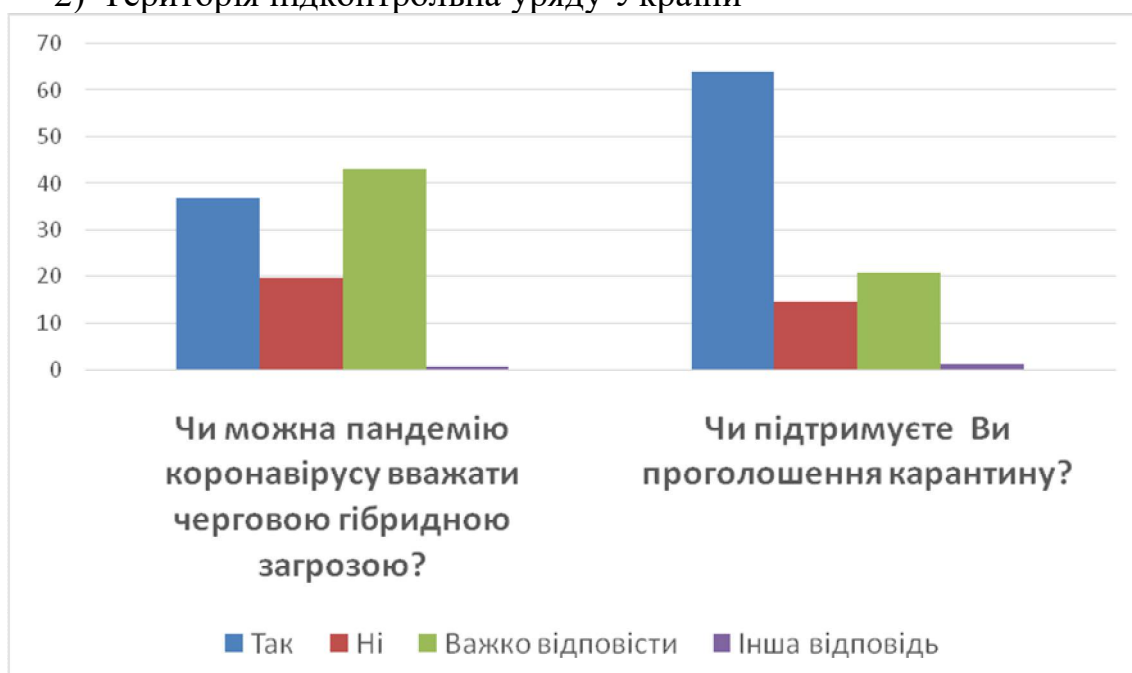
Додатки

Питання I та II

1) Непідконтрольна територія

2) Територія підконтрольна уряду України

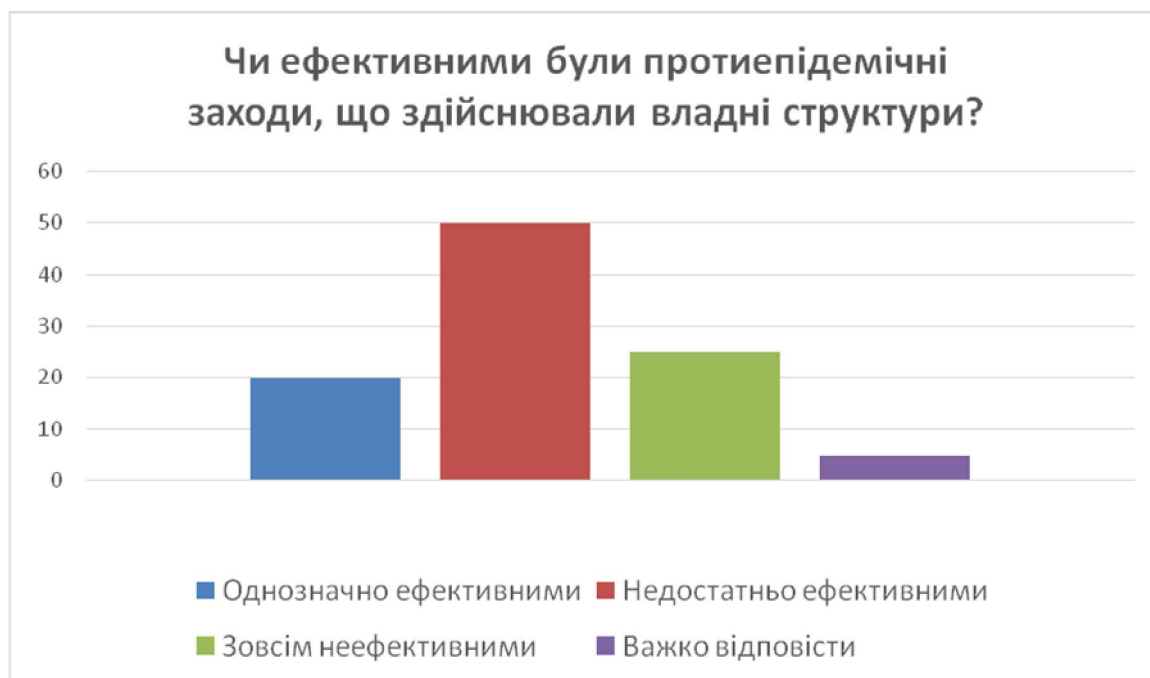
1) Непідконтрольна територія

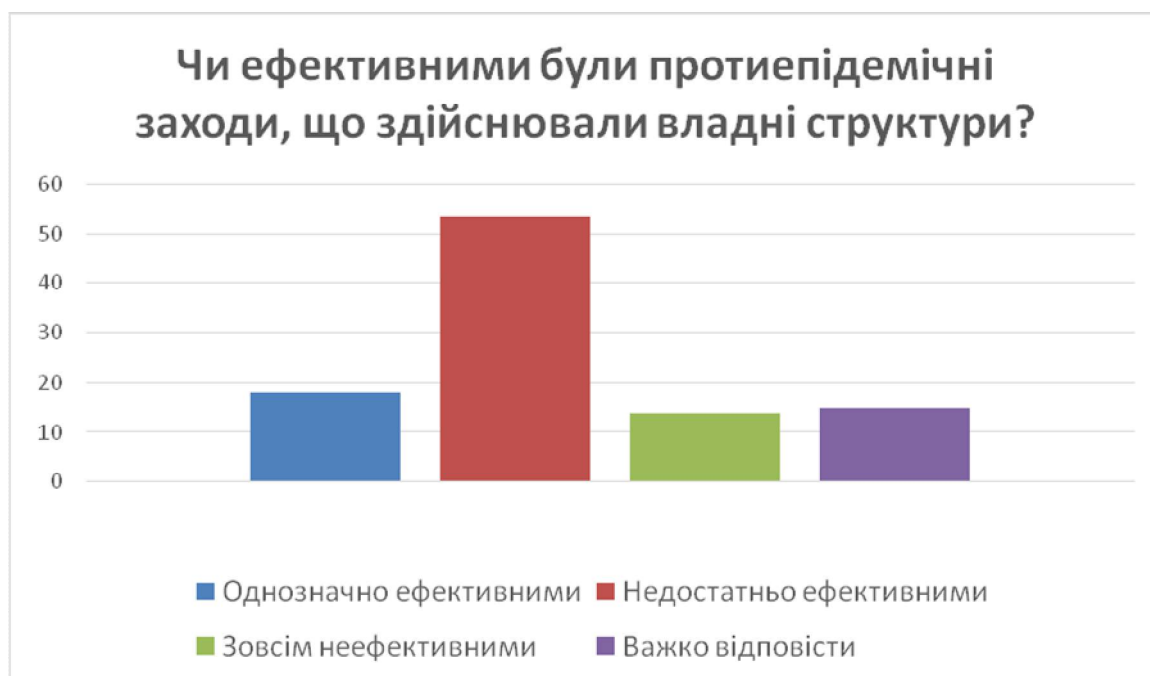
2) Територія підконтрольна уряду України

1) Непідконтрольна територія

2) Територія підконтрольна уряду України

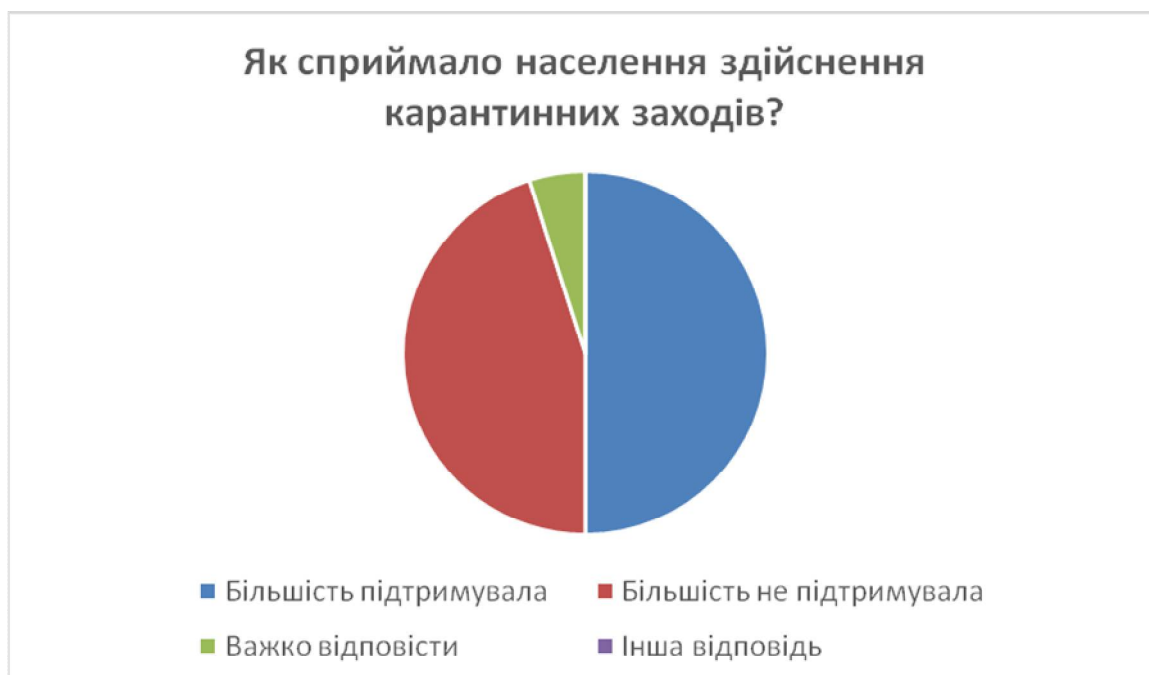
1) Непідконтрольна територія

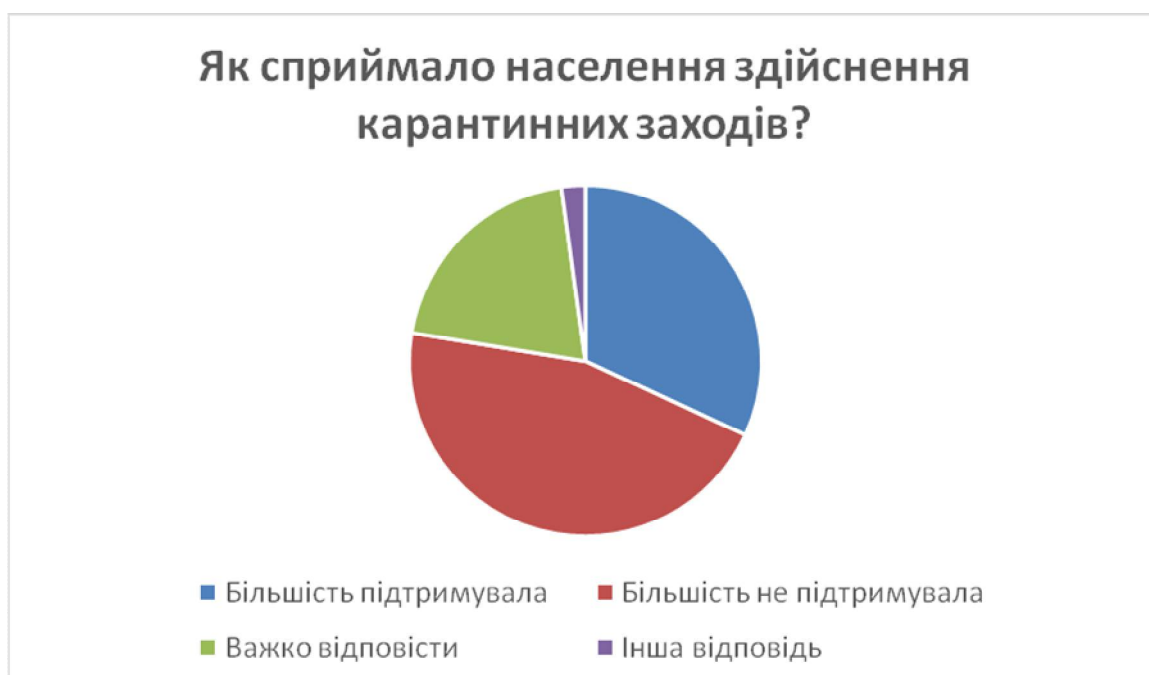
2) Територія підконтрольна уряду України

1) Непідконтрольна територія

2) Територія підконтрольна уряду України

1) Непідконтрольна територія

2) Територія підконтрольна уряду України

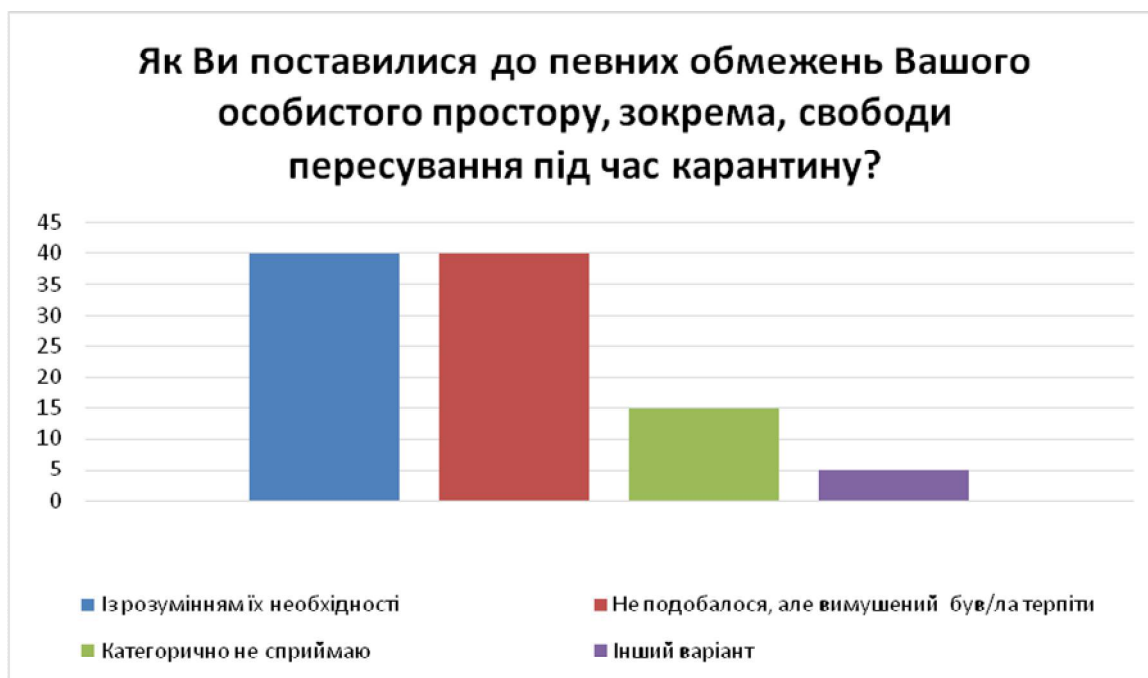
1) Непідконтрольна територія

2) Територія підконтрольна уряду України

1) Непідконтрольна територія

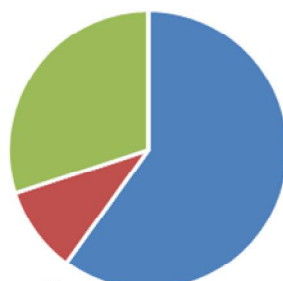

2) Територія підконтрольна уряду України

1) Непідконтрольна територія

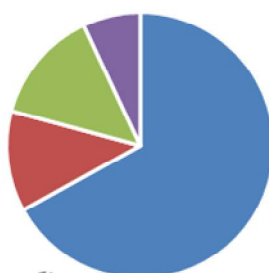
Якою, з вашої точки зору, є основна мета проведення карантинних заходів?

- Зберегти якомога більшу частину людських життів
- Накопичити новий досвід дій в надзвичайних ситуаціях
- Обмежити демократичні свободи в суспільстві й посилити контроль над ним
- Важко відповісти або інший варіант

2) Територія підконтрольна уряду України

Якою, з вашої точки зору, є основна мета проведення карантинних заходів?

- Зберегти якомога більшу частину людських життів
- Накопичити новий досвід дій в надзвичайних ситуаціях
- Обмежити демократичні свободи в суспільстві й посилити контроль над ним
- Важко відповісти або інший варіант

К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПАКТА МОЛОТОВА-РИББЕНТРОПА

В августе 2020 года исполнился 81 год со дня подписания знаменитого Договора о ненападении, вошедшего в историю международных отношений под названием Пакт Молотова-Риббентропа (соответственно фамилиям народного комиссара по иностранным делам СССР и министра иностранных дел Германии).

С самого начала вопрос о подписании данного соглашения вызывает пристальный интерес историков и международных дипломатов. События межвоенной дипломатии (так обозначен период между двумя мировыми войнами) были и продолжают оставаться предметом изучения в исторической и историографической науках. До начала 90-х в российской (советской) исторической науке преобладала единственная точка зрения историков, которая объясняла причины подписания Пакта соответственно идеологическому диктату СССР. В 1948 году была составлена историческая справка под названием «Фальсификаторы истории». В данном документе была рассмотрена дипломатическая деятельность Советского Союза по созданию системы коллективной безопасности в Европе и названы причины ее неудачи. Так, одной и главной причиной срыва создания подобной системы безопасности в Европе была определена политика «умиротворения» нацистской Германии во главе с Гитлером, проводившаяся Великобританией и Францией, которая также была нацелена на столкновение Германии с Советским Союзом. В указанной исторической справке отмечалось, что Германия, нацеленная на возможное устранение возможности угрозы войны на два фронта, пыталась исключить из потенциальной антигитлеровской коалиции именно Советский Союз [1, с.137]. К этому времени явно обозначились два очага международной напряженности, один в Европе, другой на Дальнем Востоке, где Япония начала агрессию против Китая, поэтому резко возросла угроза ведения военных действий на двух направлениях. Германия активно проводила политику вынуждения СССР пойти на подписание двустороннего Договора о ненападении, однако Советский Союз медлил. Затянувшиеся переговоры СССР с Англией и Францией, тем временем подталкивали Советский Союз к советско-германскому сближению. Таким образом, в указанный период межвоенной дипломатии Советский Союз оказывался в дипломатической изоляции. Именно данный фактор подтолкнул его принять предложенный Германией договор о ненападении. В исторической справке отмечалось, что этот шаг был вынужденным, но единственно возможным, способным обеспечить безопасность СССР [2, с. 36-67].

За последние десятилетия в современной историографии России и Германии обозначился новый подход к оценке значения Пакта Молотова-Риббентропа. Это объясняется несколькими факторами. Во-первых, отсутствием советского идеологического одностороннего подхода, во-вторых,

введением в научный оборот новых дипломатических документов исследуемого периода, в-третьих, желанием авторов дать морально-нравственную оценку данному соглашению. Что касается позиции немецких историографов, то здесь необходимо отметить отсутствие кардинально противоречащих друг другу мнений и оценок.

Начиная с конца 80-х годов в российской исторической науке уже были сделаны попытки альтернативного взгляда на события межвоенного периода, приведшие к началу Второй мировой войны.

Российские историографы выделяют два фактора дипломатии 30-х годов XX столетия. Это заключение двустороннего советско-германского договора о ненападении и трехсторонние переговоры между Великобританией, Францией и СССР.

Разрыв Германией Мюнхенского соглашения и последующие оккупации Чехии, Клайпеды, последующая оккупация Албании (Италией) обратили внимание Франции и Великобритании на необходимость уточнения позиции СССР как возможного сдерживающего фактора германской экспансии М.Л. Коробочкин указывает, что отход от Мюнхенского соглашения в политике Германии начался еще осенью 1938 года, а действия Германии весной 1939 года потребовали от Англии поисков союзников для сдерживания германской экспансии, но не для войны с ней [3, с.72-74].

Уже в 80-х годах в российской научной литературе стали высказываться альтернативные взгляды на события межвоенного периода, что послужило серьезным фактором для разделения взглядов многих историков по вопросу оценки тех или иных событий. И все же в официальной историографии вопроса господствовала точка зрения о том, что переговоры будущих союзников во Второй мировой войне ставили целью отвести от своих стран угрозу войны; предотвратить возможное советско-германское сближение; демонстрируя сближение с СССР, достичь соглашения с Германией; втянуть Советский Союз в будущую войну и направить германскую агрессию на Восток. В этих трудах подчеркивается, что Англия и Франция, стремясь сохранить видимость переговоров, в то же время не желали равноправного союза с СССР. К примеру, исследователь М.И. Панкратова указывает, что Советский Союз был заинтересован в изменении статус-кво в Восточной Европе, поскольку его западные соседи могли, по мнению автора, сговориться с Германией на антисоветской основе [4, с.28-39]. Прибылов В.И. и другие считают, что советское руководство ставило перед своей дипломатией три основные задачи: предотвратить или оттянуть войну и сорвать возможный единый антисоветский фронт [5, с.32-44].

Таким образом, можно признать, что до начала 90-х годов в российской историографии заключения советско-германского договора о ненападении оставалась господствующей официальной точкой зрения. В конце 80-х-начале 90-х годов впервые в научной литературе появляется проблема альтернативной оценки событий, приведших к причинам данного двойственного соглашения. В условиях вновь начавшейся и все более усиливавшейся критики И.В. Сталина сторонники официальной версии были вынуждены вносить в нее некоторые

коррективы. Историки и специалисты в области международных отношений и внешней политики признали как факт влияние Сталина на выработку внешнеполитической стратегии страны. Историки начинают уделять значительное место критике внутренней и внешней политики руководителя СССР. Признается руководящая роль Сталина в подписании Пакта о ненападении.

В ходе начавшейся дискуссии встал, естественным образом, вопрос о возможных альтернативах Пакту. В целом официальная историография настаивала до этого на безальтернативном для СССР варианте пакта о ненападении. Критики этой точки зрения пытались предложить ряд альтернатив, но не смогли преодолеть их определенную умозрительность. Эти авторы осуждают Сталина за его решение пойти на пакт, считая это просчетом. Но исходя из ими же указываемых целей, которые преследовало советское руководство, это был вовсе не просчет, а единственно желанный результат, что делает необходимым исследование способов его достижения. Начало рассмотрению этого вопроса положил С.А. Горлов, который попытался показать советско-германский диалог на основе сопоставления опубликованных советских и германских дипломатических документов [6, с.13-34].

Необходимо отметить, что сторонники этих двух точек зрения противоположно оценивают цели Сталина при заключении пакта. Официальная историография видит лишь одну главную цель – обеспечить безопасность СССР в условиях начавшегося международного кризиса в Европе, возникшего после сложившегося очага международной напряженности. Ее критики отмечают, что целью советского руководства являлось столкновение Германии с англо-французским блоком и расширение господства «социализма».

Вопрос заинтересованности Германии в заключении пакта излагается в историографии противоречиво. Ряд авторов считает, что Германия не очень стремилась к соглашению с СССР, так как могла выбрать между договоренностью с ним или с Англией. Другие авторы, наоборот, полагают, что Германия летом 1939 года находилась в очень сложном положении и была заинтересована в пакте сильнее, чем Советский Союз, поскольку это было одним из этапов внешнеполитической изоляции Польши в предстоящей войне. Именно поэтому Германия и была инициатором пакта.

Считаем важным также отметить вопрос о развернувшемся споре о наличии секретного дополнительного протокола к пакту о ненападении. Некоторые сторонники официальной версии предпочитают умалчивать о нем. Часть авторов считает, что протокол был естественным продолжением пакта, в котором и содержался весь его смысл, заключающийся в ограждении части Восточной Европы от германской оккупации. Он, как полагает В.Я. Сиполс, отразил взаимные интересы Германии, заинтересованной в оккупации Польши до «линии 4-х рек», и СССР, стремящегося остановить вермахт дальше от своих границ и рассчитывающего на присоединение Западной Украины и Западной Белоруссии [7, с. 230-237]. Теперь, когда подлинники секретных протоколов опубликованы, официальная историография вынуждена признать, что он

предрешил судьбу третьих стран и свидетельствует о сотрудничестве СССР с Германией в переделе Восточной Европы [8, с. 230-237].

На сегодняшний день дискуссия о причинах подписания Пакта Молотова-Риббентропа не закончена, существует еще много вопросов, требующих своего исследования и окончательной оценки, корректив в историографическом изучении данной проблемы. Что касается морально-Онравственной оценки Пакта Молотова-Риббентропа, то это, на наш взгляд, является темой специального изучения и расследования.

В 2011 году в Москве был опубликован сборник документов о советско-германских отношениях периода 1939-1940 гг. [9, с. 383]. Дипломатические документы, включенные в сборник, напечатаны без сокращений. На русском языке сборник впервые был опубликован в США в 1983 г. Второе издание вышло в свет в 1989 г. В Вильнюсе (на полулегальных условиях). Именно это издание стало решающим аргументом для Верховных Советов трех республик Балтии поставить вопрос о выходе и состава СССР Латвии, Литвы и Эстонии в связи с оккупацией в соответствии с заключенным Пактом 1939 года. Редактор издания Ю.Г. Фельштинский подчеркивает, что распад СССР начался с публикации в Вильнюсе этого сборника.

РЕЗЮМЕ

В статье предпринята попытка рассмотреть становление и развитие современной историографии в российской и немецкой исторической науке относительно заключения двустороннего советско-германского пакта о ненападении, вошедшего в историю международных отношений под названием пакта Молотова-Риббентропа. Как известно, в советской историографии проблема освещалась односторонне, что было обусловлено идеологическим диктатом. В современной исторической науке России этот Договор рассматривается с разных сторон с учетом особенностей исторического периода накануне Второй мировой войны, а также новых подходов к проблеме заключения этого договора. Позиция немецких историографов сводится к определению экспансионистской внешней политики Советского Союза.

Ключевые слова: договор, ненападение, экспансионизм, преследование, иностранные дела, секретный протокол, дипломатия, переговоры.

SUMMARY

The article attempts to consider the formation and development of modern historiography in Russian and German historical science for the establishment of bilateral Soviet-German Non-Aggression Pact, which went down in the history of international relations under the name of the Molotov-Ribbentrop Pact. As it is known, in Soviet historiography, the issue was exposed only unilaterally, which was due to the ideological dictates. In the modern historical science of Russia, this Treaty is regarded from different perspectives, taking into account the peculiarities of the historical period on the eve of World War II, as well as the new approaches to the problem of conclusion of this agreement. The position of German historiographers

comes down more to the definition of the expansionary of the foreign affairs of the Soviet Union.

Keywords: treaty, non-aggression, expansionism, harassment, foreign affairs, secret protocol, diplomacy, negotiation.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Волконогов Д.А. Триумф и трагедия. Москва. 1989. Т. 2. Кн. 1. С. 137.
2. Фальсификаторы истории. Историческая справка. М., 1948. С. 36–67.
3. Коробочкин М.Л. *Документы кабинета министров Великобритании об англо-франко-советских переговорах 1939 г.* / Предвоенный кризис 1939 года в документах. Москва. 1992. С. 72–74;
4. Панкратова М.И. Англо-франко-советские переговоры 1939 г. *Международная жизнь*. 1989. № 8. С. 28–39.
5. Прибылов В.И. Тринадцать дней в августе 1939 г. *Военно-исторический журнал*. 1989. № 8. С. 32–44.
6. Горлов С.А. Советско-германский диалог накануне пакта Молотова-Риббентропа. *Новая и новейшая история*. 1993. № 4. С. 13–34.
7. Сиполс В.Я. 1939 год. Уроки истории. Москва. 1990. С. 298–299.
8. Бушуева Т.С. «Проклиная – попробуйте понять». *Новый мир*. 1994. № 12. С. 230–237.
9. СССР-Германия. 1939–1941. Секретные документы / Под ред. Ю.Г. Фельшинского. Москва. 2011. 384 с.

УДК 94:316.343.652(477.6)

Кузіна К. В.

«БУРЖУАЗНІ СПЕЦІАЛІСТИ»: ІНЖЕНЕРИ ДОНБАСУ В УМОВАХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.

Втілення у життя більшовицького гасла «Фабрики – робочим!» мало б означати передачу управління виробництвом трударям. Залишивши осторонь питання про справжність намірів більшовиків, можна констатувати, що це гасло йшло усупереч стратегічному завданню – відбудові промислового комплексу, яке вимагало залучення досвідчених фахівців. Процес заміни імперської управлінської еліти на нову радянську не був однозначним та лінійним, як це може видатися на перший погляд.

Проблематика, пов'язана з інженерами промислових регіонів України, належить до досить опрацьованих в історичній науці. Зокрема, у роботах Світлани Гнітько [1] та Олександра Струченкова [2] актуалізовані питання кількісного та якісного складу інженерно-технічної інтелігенції Донбасу, а також репресій, ініційованих більшовицькою владою проти фахівців. Таке явище, як «спецоїдство» було проаналізовано в роботах Оксани Міхеєвої [3] та Володимира Нікольського [4]. Погляд західних дослідників [5; 6; 7] фокусується на проблемах, що лежать у площині стосунків «технічна

інтелігенція – влада». Попри це, залишається чимало лакун, які потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі соціального портрету інженера початку 1920-х рр. Зокрема, буде зроблена спроба з'ясувати: як фахівці імперської доби адаптувались до нової радянської дійсності; як змінювалось ставлення більшовицької влади до них; якими були стосунки між «старими» та «молодими» спеціалістами. Для вивчення інженерів, як професійної групи, був використаний метод просопографічного аналізу. Цей метод дозволив фіксувати життєві стратегії, світоглядні пріоритети, контакти технічних фахівців із представниками влади та іншими соціальними групами.

Нова влада відчувала потребу в високоосвічених спеціалістах, які мали досвід роботи в конкретній галузі. Фахівці з когорти «імперських» представляли цінність виключно як носії знань та досвіду, якими прагнула скористатись радянська влада. У роботі «Чи втримають більшовики державну владу?» (вересень 1917 р.), Володимир Ленін писав, що після взяття влади, пролетаріат поставить собі на службу економістів, інженерів та інших спеціалістів, але обов'язково встановивши над ними контроль робітничих органів [8]. Водночас, він підкреслював необхідність навчання робітників у «буржуазних спеціалістів».

Ця теза прозвучала в програмі РКП(б), що була схвалена на VIII з'їзді партії в березні 1918 р.: *«З одного боку, не давати найменших політичних поступок буржуазній верхівці та нещадно придушувати всі її контрреволюційні зазіхання. З іншого, нещадно боротися з нібито радикальною, а насправді – невіглаською зрозумілістю, що трудящі спроможні подолати капіталізм і буржуазний лад, не навчаючись у буржуазних спеціалістів, не використовуючи їх, не проходячи довгої школи поруч з ними»* [9].

Втім, у партійних колах точилась дискусія між прихильниками поміркованих заходів та прибічниками жорсткої лінії по відношенню до фахівців. Вже після згаданого з'їзду партії в газеті «Правда» була надрукована стаття «Про спеціалістів» під авторством Олександра Шляпнікова, у якій йшлося про те, що *«робочі та селяни будуть ображені, коли побачать, що їх витіснили буржуазні спеціалісти, і це може посилити невдоволення трудящих до радянської влади»*. Відома партійка Олександра Коллонтай заявляла: *«робітник відчуває на кожному кроці, що спеці виштовхують сірого робітника... А партія замість того, щоб осадити цей ворожий робітничому класові та комунізму елемент, потакає йому»*. Іван Скворцов-Степанов у статті із промовистою назвою «Що таке спец і як його роблять» наполягав, що пролетарська диктатура провалиться, якщо *«ці спеці не будуть своїми спецами, такими, які своїм завданням бачать закріплення та розвиток диктатури пролетаріату»* [10]. Найрадикальніші заходи запропонував Микола Бухарін у 1920 р., які передбачали ліквідацію певних соціальних груп [11], серед них – підприємці, організатори та директори трестів і синдикатів, інженери, винахідники, які були пов'язані із капіталістичним світом.

У той же час очільник каральної більшовицької інституції ВЧК Фелікс Дзержинський, від волі якого залежала страта чи помилювання мільйонів людей на захоплених більшовиками територіях, дотримувався зовсім іншої точки зору. Так, у наказі «Про арешти заручників та буржуазних спеціалістів» від 17 грудня 1920 р. зазначалося: *«Ми маємо ще мало своїх спеціалістів. Доводиться винаймати буржуазну голову і примушувати її працювати на радянську владу. Тому до арешту спеціалістів треба вдаватися лише у тих випадках, коли встановлено, що його робота спрямована на повалення радянської влади... Необхідно брати до уваги доцільність, коли він [спеціаліст] більше користь принесе – заарештований чи на радянській роботі»* [12]. Крім того, Дзержинський надавав вагоме політичне значення тому факту, що «старі» інженери співпрацюють із «новою» владою. Однак, ці фахівці перебували під пильним наглядом більшовицьких спецслужб. Перший чекіст країни наказав збирати матеріали на інженерів, які прибули із-за кордону [13].

Отже, прагматичний інтерес на початку 1920-х рр. взяв гору над ідеологічними упередженнями. Співпраця з дореволюційними фахівцями «в інтересах розвитку продуктивних сил країни» проголошувалася правильною лінією. В 1921 р. ЦК КП(б)У відзначав, що «у період розмежування спеців, які стоять на роздоріжжі, не лише засоби примусу та переконання можуть давати успішні результати, але і пряма купівля знань і сил того чи іншого працівника» [14].

Постає питання, чому інженери погодилися на співпрацю з більшовиками. Серед дослідників існують різні точки зору з цього приводу. Так, Кендал Бейлс вважає, що більшість спеціалістів страждали, мовчали та врешті-решт дійшли висновку, що зможуть жити і працювати з більшовиками [15]. Сюзанна Шаттенберг робить припущення, що мрії про високоіндустріалізоване суспільство, можливість втілення їх у життя, преклоніння перед технікою – все це підштовхувало інженерів до співробітництва із новою владою [16]. Втім, причини видаються більш прозаїчними. До співпраці з більшовицьким урядом фахівців підштовхували різні життєві обставини. У повідомленнях по Донецькій губернії зазначалась, що такою причиною була «сумна необхідність». У переважній більшості випадків це означало роботу заради заробітку, необхідність забезпечити своє існування та родини. Через потребу у кваліфікованих кадрах радянська влада була готова зробити поступки у забезпеченні умов життя та заробітної плати спеціалістів. Цей метод залучення фахівців Ленін назвав «буржуазним». І хоча інженери отримували менше 20% від заробітної платні, яку вони мали за імперські часи, вони користувались цілою низкою привілеїв та пільг. Так, наприклад, на одній із Щербинівських шахт інженери та їхні родини мешкали в будинках до 8 кімнат з комунальними вигодами, мали прислугу та водія. Звичайно, це викликало заздрощі та обурення з боку шахтарів [17].

Соціальний портрет інженера Донбасу початку 1920-х рр. можна відтворити за матеріалами анкетування, проведеного навесні 1921 р., результати якого були опубліковані Жилкіним у журналі «Господарство Донбасу» у тому ж році [18]. Опитування проводилось серед інженерів (220

осіб) і штейгерів*¹⁰ (711) дев'яти районів Донбасу (Алмазний, Бахмутський, Гришинський, Должансько-Калитвенський, Єнакіївський, Олександро-Грушевський, Криндачівський, Семейкінський, Юзівський). Коло питань дозволяє скласти уявлення про вік, сімейний стан, освіту, стаж роботи, наукові інтереси, стажування за кордоном.

Середній вік переважної більшості інженерів Донбасу (2/3 серед опитаних) коливався від 30 до 40 років; біля 25% – понад 40 років. Молодих інженерів до 30 років було небагато, за виключенням Бахмутського та Алмазного районів (20%).

Родини інженерів не були такими численними, як приміром, у містян (5 осіб) або селян (6 та більше осіб). Їхні сім'ї склалися у середньому з 4 осіб, а подекуди й ще менше. Так, у Гришинському та Бахмутському районах інженерські родини із трьох осіб були доволі поширеними. Серед опитаних інженерів 20% взагалі залишалися одинаками. У той же час, сім'ї середнього технічного персоналу – штейгерів – були численнішими. 10% штейгерів мали родини понад 7 осіб.

Серед всього загалу інженерів – 1/4 народилися в Україні, відповідно 3/4 – приїхали працювати на Донбас з інших районів колишньої Російської імперії, або були уродженцями інших країн. Ситуація серед штейгерів була дещо іншою – половина з них народилась в Україні (Катеринославська – 32%, Херсонська – 9% та інші губернії). Як правило, місце навчання залежало від місця народження. 63% інженерів Донбасу освіту отримали у Петербурзьких інститутах – гірничому та технічному або за кордоном. 37% спеціалістів навчалися в Україні – здебільшого у Катеринославському гірничому інституті. Серед опитаних інженерів виявилось кілька осіб, які не завершили навчання через «матеріальні та політичні умови», а серед штейгерів таких було 10%.

«Гірнична справа» – саме цю спеціальність мали 3/4 технічного персоналу. Але також були фахівці з «металургії», «використання електрики», «механізації» та спеціалісти по торфу та нафті.

Знання іноземних мов було поширеним серед фахівців, які здобували освіту до революції. Так, в середньому 48,6% інженерів та 8% штейгерів володіли іноземними мовами, серед них – німецька, французька, англійська, польська. Деякі інженери стажувались за кордоном, але подібні відрядження відбувались до початку Першої світової війни і тривали від кількох місяців до року. Подорожі найчастіше здійснювались до Німеччини, Бельгії, а також Швейцарії, Франції, Австрії, Італії. Інколи траплялися відрядження до таких далеких та екзотичних країн, як Конго та Південна Родезія.

Більше половини інженерів розпочали свою кар'єру ще до буремних подій 1917 р. Приміром, 62% почали працювати у період 1906–1916 рр., а дехто (18% опитаних) – ще раніше. Аналогічні тенденції спостерігалися серед

*Штейгер – гірничий майстер, десятник, який безпосередньо керував рудником чи шахтою. На початку 1920-х рр. на Донбасі ця посада прирівнювалась до техника. Надалі термін «штейгер» зникає із ужитку, розчинившись у загальному визначенні «інженерно-технічні працівники».

штейгерів. Було чимало осіб, стаж яких становив від 5 до 15 років, причому 9% з опитаних працювали понад 25 років.

Місце роботи інженери та штейгери змінювали доволі часто. Виявилося, що на момент анкетування 74% інженерів працювали за своїм останнім місцем роботи нещодавно – не більше одного року; ще 11% – від 3 до 5 років і 13% – від 5 до 15 років. Лише 2% інженерів пропрацювали на одному підприємстві понад 15 років. Результати анкетування показали, що штейгери та техніки «приживались» на виробництві дещо краще за інженерів, бо трохи більше половини з них (51%) не змінювали місце роботи упродовж трьох років. 24% опитаних штейгерів пропрацювало на одному підприємстві від 5 до 15. До частої зміни роботи фахівців спонукали різні причини: «за власним бажанням», за якою приховувалася ціла низка життєвих обставин, прагнення покращити своє матеріальне становище, службове підвищення, звільнення у зв'язку із скороченням штату працівників, а у деяких випадках – «політичні умови».

Незадоволення своїм останнім місцем роботи висловили 29% інженерів та 33% штейгерів. Деякі анкети містили побажання інженерів щодо змісту роботи [19]:

«Інж. Ф. висловив палке бажання здійснити нарешті закордонне відрядження (він був у відрядженні у 1914 р. у Німеччині) для завершення розпочатих наукових робіт по тепловим котлам і теплотехніці;

Інж. М., помічник завідувача рудником, пише, що нинішня його робота для нього мало приваблива. Йому б хотілось би мати більше свободи для ініціативи та енергії. Особливо йому б хотілось мати закордонне відрядження;

Інж. Д., колишній асистент по кафедрі гірничо-заводської механіки, хотів би отримати можливість зайнятись виключно педагогічною діяльністю;

Інж. Ш. хотів би займатись геологічними розвідками, але він керує рудником;

Інж. Р., головний інженер куца, хотів би розвідувати геологічно мало досліджені частини Донбасу, а також нещодавно відкриті кам'яновугільні формації у Криму;

Інж. Е., Головтехкерівник, хотів би приносити користь як викладач технічних предметів у середніх навчальних закладах;

Інж. А., завідувач виробничим відділом Райкому, бажав би займатися геологічними та розвідувальними роботами у районі р. Дона та р. Дінця;

Інж. Б прагне вивчати питання водопостачання, каналізації, а наразі він виконує обов'язки Райтехрука;

Інж. К. хотів би залишити службу та зайнятися науково-технічною діяльністю, але зараз він завідує рудником».

Звертає на себе увагу той факт, що серед інженерів, які обіймали адміністративні посади, було багато тих, хто прагнув зайнятися практичною діяльністю, що була пов'язана із їхнім безпосереднім фахом. Із 202 інженерів 30 були залучені на керівні посади. Інженери завідували дивізіями, керували

рудниками, шахтами, мали у своєму підпорядкуванні різні відділи (котельне господарство, будівельний, технічний та ін. відділи). Серед штейгерів 256 осіб керували шахтами, а також технічними, електричними, будівельними відділами. Вони виконували дуже різні обов'язки, хтось – всупереч власним інтересам, хтось – навіть за відсутності відповідних знань.

Серед працівників у гірничій справі, яка вимагала висококваліфікованих спеціалістів, були самоуки із багаторічним практичним досвідом, як наприклад, самоук, який керував двома шахтами на Донеччині. На Донбасі під час анкетування в 1921 р. було виявлено 79 осіб, які почали свою службу з найнижчих посад, а згодом були призначені на керівні посади. Для кар'єрного сходження їм знадобилось від 4 до 8 років (у середньому 6).

Таким чином, це анкетування засвідчує, що на початку 1920-х рр. на Донбасі працювали інженери та техніки, які розпочали свою діяльність ще до революції. Свої знання та досвід, вони здобули в імперську добу, відтепер нова влада прагнула їх використати. Якщо більшовицькі висуванці посідали вищі партійні посади, то в руках старих спеціалістів були питання виробництва, планування, фінансової та торгівельної політики. Потреба у фахівцях змушувала радянську владу співпрацювати з аполітичною інтелігенцією, не висуваючи до неї політичних вимог. Питання класового походження чи партійної належності спеціаліста відходили на другий план. У постанові ЦК РКП(б) «Про роботу спеціалістів» (вересень 1925 р.) зазначалось, що при оцінці спеціалістів необхідно брати до уваги їхній виробничий стаж, особливо радянський, заслуги у відповідній галузі, і не допускати ставлення до спеціалістів на основі їхнього класового походження [20].

Стару технічну інтелігенцію оточувала атмосфера ворожості та конфліктів, джерелом яких ставали стосунки із «новим авангардним класом» – пролетаріатом. Вороже ставлення до фахівців «старої школи» або безпартійних (що доволі часто збігалось) визначалося у термінах «спецоїдство», «спецоманія». У листопаді 1924 р. Донецький губком КП(б)У та губерньська рада профспілок оприлюднили відкритий лист «Про ставлення до спеціалістів» [21]. Як завжди, відзначивши успіхи у «правильній лінії ставлення до спеціалістів, залучення їх до роботи та зближенні спеціалістів із робітниками», були визначені «ненормальності», під якими розуміли «протиспецівські настрої як серед відсталих прошарків робітників, так і серед недостатньо стриманих членів партії», випадки конфліктів. Фахівці, які для багатьох робітників уособлювали старі порядки, терпіли образи та знущання від пролетарів та місцевих партійних функціонерів. Мали місце напади і вбивства керуючих підприємствами та інженерів. Так, у 1922 р. було вбито директора Довжансько-Ровенецької шахти № 1 Попов. У 1924 р. на шахті поблизу Артемівська робітник-комуніст застрелив інженера за те, що той примусив його працювати до кінця зміни [22]. Ці випадки набували широко розголосу у робітничому середовищі. Робітники вітали подібні злочини і закликали виправдати вбивць. Спецоїдство було притаманне не тільки для Донбасу. Воно було поширено в інших промислових регіонах радянських республік, наприклад, на Кузбасі чи Уралі.

Спеціалісти не були однорідною соціальною групою. Відповідно, в їхньому середовищі не було однієї позиції по відношенню до влади. Вони по-різному окреслювали свою позицію та по-різному використовували можливості, створені новими суспільно-політичними реаліями. Вопублікованому Оксаною Міхеєвою «Політичному листі про зміну питання щодо спеціалістів» [23] (1923 р.) мова йде про існування трьох груп: 1) старі верхи; 2) середній прошарок; 3) молодий прошарок. Перші дві групи були так звані «дореволюційні спеці». Але якщо перші до співпраці із радянською владою були схильні найменше, то другі, навпаки, вважали більшовиків «відбудовниками російської державності», а всі недоробки та помилки – «продукт старого режиму» (так звані «зміновіхівці»). Новими політичними умовами скористався молодий прошарок. Ці спеціалісти нещодавно завершили навчання і були призначені на посади інженерів. Свою позицію вони позначали як найбільш наближену до радянської влади. Співвідношення цих груп спеціалістів визначалось як 1:2:3.

Між трьома групами існували антагоністичні стосунки, чим і прагнула скористатись місцева партійна влада. На одному із заводів тресту «Коксбензолу» у 1924–1926 рр. відбувалось доволі серйозне протистояння «старих» та «молодих». Спеціалісти ділились на групи «петроградські інженери», «ленінградські інженери». Ця боротьба мала прихований характер [24]. Посилюючи ворожнечу між «спецами», залучаючи до партійного, господарського, профспілкового апарату «надійних» фахівців, Донецький губком КП(б)У планував позбавити впливу «реакційні прошарки спеців». Але випадки порозуміння між старими кадрами та молоддю мали місце. На нараді керуючими трестами у 1928 р. Лазар Каганович наполягав, що таке порозуміння є «небезпечним». Так, по Макіївському заводу була ухвалена резолюція про призначення керівником одного із заводів комуніста. Старі фахівці провели альтернативні збори і ухвалили «контр-резолюцію», яка вимагала усунути його. Небезпека для влади полягала в тому, що молодь підтримала старих спеціалістів. Поділяй та володарюй – до цього зводились поради Кагановича адміністрації щодо спеціалістів на виробництві [25].

Кінець 1920-х рр. для «старих» фахівців позначився початком розгрому – це так звана Шахтинська справа, за якою до відповідальності було притягнуто 53 інженери Донбасу. У березні 1928 р. у газеті «Правда» була опублікована стаття про розкриття у м. Шахти контрреволюційної економічної змови інженерів, які нібито своїми злочинними діями (систематичне псування устаткування або його неефективне використання, умисне влаштування пожеж, затоплення шахт тощо) завдали державі значних збитків. Шахтинська справа, сфабрикована Сталіним та його оточенням, багатьма дослідниками оцінюється як перший крок на шляху знищення старої інтелігенції та її структур. Шейла Фіцпатрик [26] вказує на те, що Шахтинська справа передвіщала переворот, який здійснив Сталін. Дії проти інженерів не обговорювались у Політбюро, а були самостійною акцією Сталіна та Молотова. За кілька місяців цього судового процесу (з березня по липень 1928 р.) 11 були засуджені до смертної страти, 38 – до тюремного ув'язнення строком до 10 років і лише 4 –

виправдано. Шахтинська справа стала атакою на спеціалістів дореволюційної школи. Символічне значення мав той факт, що після Шахтинського судового процесу з'явилась заборона на інженерну форми, яка була запроваджена ще у ХІХ ст., – картуз та довга шинель із двома рядами гудзиків. Стверджувалась думка, що справжній інженер має вирізнятися своїми корисними справами, а не формою.

Якщо наприкінці 1920-х рр. старі фахівці становили 35% від загальної кількості спеціалістів, то до 1932 р. їхня частка зменшилась фактично вдвічі – 17% [27]. На цей показник вплинув як природній демографічний процес зміни поколінь, так і репресивна радянська політика по відношенню до «буржуазних спеціалістів».

Таким чином, революційні події на теренах колишньої Російської імперії порушили кадрову спадковість в управлінні промисловістю. Більшовики прагнули замінити дореволюційну буржуазію представниками «робітничо-селянської» спільноти. Але, враховуючи завдання відбудови промислового комплексу, від цієї практики довелося відступити і призначити на управлінські господарські посади безпартійних чи представників непролетарських прошарків. Постало питання про використання буржуазних спеціалістів та їхній перехід на радянську державну службу. Втім, становище «старих» інженерів продовжувало залишатися невизначеним. З одного боку, більшовицька влада декларувала своє лояльне ставлення до «буржуазних спеціалістів». З іншого боку, у робітничому середовищі мало місце «спецоїдство».

РЕЗЮМЕ

У статті досліджується становище так званих «буржуазних спеціалістів» (тобто фахівців у промисловості, які здобули освіту та досвід роботи ще за імперських часів) та їхні відносини з більшовицькими управлінськими структурами у першій половині 1920-х рр. Проблема відбудови промисловості та її подальшого розвитку на Донбасі перебувала у залежності від кадрової політики більшовицького уряду. За умови нестачі кваліфікованих управлінських кадрів та інженерів, більшовики прагнули скористатися досвідом «старих» інженерів, залучаючи їх до апарату управління промисловими об'єктами. Показано, як змінювалася політика більшовиків до спеціалістів упродовж 1920-х рр. Авторка за допомогою методів просопографії здійснила спробу реконструкції соціального портрету «старих» інженерів, які працювали на керівних посадах на заводах і шахтах Донбасу на початку 1920-х років.

Ключові слова: інженери, спеціалісти, «спецоїдство», Донбас, просопографічний аналіз.

SUMMARY

The article studies the standing of the so-called “bourgeois specialists” (ie, industrial specialists who were well-educated and had experience since the imperial period) and their relations with the Bolshevik governing structures in the early 1920s. The problem of industrial reconstruction and its further development in the Donbas

depended on the personnel policy of the Bolshevik government. Due to the lack of qualified managerial personnel and engineers, the Bolsheviks wanted to use the experience of “old” engineers and involved them in the management of industrial facilities. The policy of the Bolsheviks toward specialists had changed by the late 1920s. Using the prosopography techniques, the author reconstructs the social portrait of the “old” engineers who worked in senior positions at factories and mines of the Donbas in the early 1920s.

Keywords: engineers, specialists, “spetseedstvo”, Donbas, prosopographic analysis.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнітько С. «Кадри вирішують все...»: до 70-річчя судових процесів над технічною інтелігенцією. З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 1998. № 1/ 2. С. 80–96.
2. Струченков О. Умови праці інженерно-технічних спеціалістів промисловості Донбасу в добу радянської модернізації (кінець 1920-х – 1930-і роки). *Нові сторінки історії Донбасу*. Кн.13/14. С. 260–274.
3. Міхеєва О. «Спецоїдство» та «спецоманія»: радянська влада та інженерно-технічні фахівці Донбасу на початку 1920-х рр. *Схід*. 2014. № 2. С. 96–101.
4. Нікольський В. НЕП 1920-х років на Донбасі: досвід для сьогодення. *Схід*. 1996. № 5–6.
5. Bailes K. E. *Technology and Society under Lenin and Stalin. Origins of the Soviet Technical Intelligentsia, 1917–1941*. Princeton, N. S., 1978.
6. Fitzpatrick Sh. *Stalin and the Making of a New Elite, 1928–1939*. *Slavic Review*. 1979. № 3.
7. Шаттенберг С. *Инженеры Сталина. Жизнь между техникой и террором в 1930-е годы*. Москва: РОССПЭН, 2011.
8. Ленин В. *Удержат ли большевики государственную власть?* / Ленин В. Полное собрание сочинений. Том 34. Москва: Издательство политической литературы, 1969.
9. *Программа Российской коммунистической партии большевиков / Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Том 2. 1917–1924*. Москва: Политиздат, 1970. С. 92–117.
10. Докладніше про дискусію див.: Федюкин С. *Политика Коммунистической партии в отношении интеллигенции / Великий октябрь и интеллигенция: из истории вовлечения старой интеллигенции в строительство социализма*. Москва: Издательство Наука, 1972. С. 85–87.
11. Ткачова Л. Дореволюційна інтелігенція у радянській тоталітарній системі. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 1994. № 3. С. 51.
12. Ф. Э. Дзержинский – председатель ВЧК–ОГПУ. 1917–1926 / Сост. А. А. Плеханов, А. М. Плеханов. Москва: МФД “Материк”, 2007. С. 148–149.
13. Там само. – С. 612.

14. *Известия ЦК КП(б)У*. 1921. № 1. С. 24.
15. Bailes K. E. *Technology and Society under Lenin and Stalin*. P. 55.
16. Шаттенберг С. *Инженеры Сталина*. С. 74.
17. Куромія Г. *Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки* / пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 208.
18. Жилкин С. *Технический персонал каменноугольной промышленности. Хозяйство Донбасса*. 1921. № 3. С. 4–9.
19. Відповіді інженерів були опубліковані у виданні: «Хозяйство Донбасса» у 3 номері за 1921 р.
20. *Постановление ЦК РКП(б) «Про работу специалистов»* / Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Том 1. 1917–1928. Москва, 1956. С. 552.
21. К вопросу о положении специалиста и об отношении к ним. *Инженерный труд*. 1925. № 4. С. 15.
22. Куромія Г. *Свобода і терор у Донбасі*. С. 209.
23. Міхеєва О. Секретний «Політичний лист про зміну питання щодо спеціалістів (усім окркомам та комуністам-господарникам Донбасу)» (1923). *Україна Модерна*. 2015. Докладніше URL: <http://uamoderna.com/shafka-dok/mikheeva-sekretnyi-politichnyi-list>
24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2717 (Объяснительная записка к материалам по анализу руководящего состава украинской промышленности, технического персонала, использование молодых специалистов, 1928 г.), арк. 79–78.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2731, арк. 32–33.
26. Fitzpatrick Sh. *Stalin and the Making of a New Elite, 1928–1939*. С. 379–380.
27. Гнітько С. *Інженерно-технічна інтелігенція Донбасу в 1920-ті – на початку 1930-х років: автореферат на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук.* – Київ, 1996. С. 17.

УДК 32.019.51:351.862.4:659.3:94(477.62-21Бахмут)

Мелекєсцев К. І.

ІСТОРИЧНИЙ ОБРАЗ МІСТА БАХМУТ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

У 2014 році без оголошення війни Російська Федерація розпочала агресію проти України, яка, враховуючи використані в ній стратегії та тактики, отримала в суспільстві найменування «гібридної війни». У такій війні, за визначенням В. П. Горбуліна, вагоме місце займає гуманітарний чинник, формування певного уявлення про сторони конфлікту у його спостерігачів, інформаційне протистояння [1]. Враховуючи той факт, що український інформаційний простір не є повністю відокремленим від російського, а особливості розвитку мов призводять до істотної міри розуміння українцями

російськомовного контенту, це інформаційне протистояння зачепило чи не кожен подію, явище, процес української сучасності. Вагоме місце в інформаційному протистоянні відведене історії України, її окремі сюжети у ретроспективі стають «підґрунтям» для багатьох політичних процесів. Такі ключові російські наративи були проаналізовані українськими істориками у праці «Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна» [2]. Поважаючи працю попередників, варто зазначити, що багато з «тонких» методів впливу і «вузьких» тем інформаційного протистояння залишаються нерозкритими й дотепер.

Декомунізація України, повернення її містам, селищам, районам, вулицям історичних назв замість тих, що були пов'язані з функціонерами більшовицького режиму, не могла залишитися поза увагою «бійців інформаційного фронту». Представники державних та приватних ЗМІ у Російській Федерації негативно реагували на декомунізацію, пов'язували її з «русофобією», незважаючи на наявність подібних повернень дорадянських назв у власне Росії. Поряд із обговоренням власне процесу декомунізації, інформаційне протистояння зачепило й історію окремих міст, які фігурували в цьому процесі. Не став винятком і Бахмут, який до 2016 р. мав офіційну назву Артемівськ на честь більшовицького діяча Артема, одного з організаторів «Української Народної Республіки Рад» і «Донецько-Криворізької Радянської Республіки» з центром у Харкові. За планом цього діяча, проголошення окремої «ДКР» мало обійти умови Німеччини на Брест-Литовських переговорах, за якими Німецька імперія разом з УНР мала взяти під контроль всю територію України. Подібно до сучасних подій, росіянами створювалась фіктивна республіка зі шматка сходу України не як самоціль, а задля досягнення інших далекоглядних планів щодо українських земель.

Повернення Бахмуту його історичної назви не стало непоміченим у російських ЗМІ. Варто відмітити, що сайти новин, на відміну від телевізійних персон, не надавали власного коментаря щодо події, описували її нейтрально в тексті статті. Проте враховуємо, що в епоху «пост-правди» та схильності багатьох людей читати не основний текст новин, а заголовки, саме останні буде важливо проаналізувати, щоб зрозуміти «настрої» російських ЗМІ щодо події. Розглядаючи результати голосування в міській раді на користь повернення старої назви, російські ЗМІ наводили слова голови Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Павла Жебрівського щодо історичності назви «Бахмут». Проте заголовки свідчили про «перейменування Артемівська». Наприклад, «Газета.РУ» заявила, що «*Артемівськ став Бахмутом*» [3], а «Інтерфакс» повідомив, що місто «*на Україні перейменували в Бахмут*» [4]. Окремо варто відмітити матеріал REGNUM, в якому було додано лапки та позначку «т.н.» попереду посади П. Жебрівського, у титулі статті так само лапки поставили навколо слова «український», а територію Бахмутчини назвали «*українською частиною колишньої Донецької області України*» [5]. Неважко помітити, як репортер завдяки «загально відомим фактам» побудував чудернацький наратив, паралельний вимір, у якому Донецька область кимось

була вже визнана «колишньою». Тактика типова для ЗМІ в інформаційному протистоянні.

Також можна побачити, що єдиного наративу з цієї тематики (як, наприклад, у випадку з перейменуванням Дніпропетровська) в російських ЗМІ не було. Наприклад, місяцем пізніше вищезгаданий «Інтерфакс» повідомив, що «Донецькому Артемівську повернули історичну назву Бахмут» [6], а видання «Lenta.ru» приготувало окремий матеріал щодо перейменування більшовиками історичних назв міст на користь своїх однопартійців [7].

В українських ЗМІ реакція на питання була здебільшого нейтральною чи позитивною. «Негативна» сторона перейменувань стосувалася лише побоювань громадян щодо можливих вимог переоформлення документів у зв'язку з поверненням Бахмуту старої назви. Інтерв'ю «Нового Каналу» продемонструвало різні позиції жителів міста, зокрема й розуміння того, що Бахмут є його давньою історичною назвою, проте, знов-таки, побоювання щодо доцільності «витрати грошей на перейменування» [8].

Під патетичною цитатою у заголовку: «Ми нарешті стали українцями», колекцію інтерв'ю з бахмутчанами підготувало «Радіо Свобода». Серед інтерв'ююваних також спостерігаємо висловлення щодо розуміння того факту, що питання образу Бахмута/Артемівська є питанням інформаційного протистояння: *«Зараз „Артемівськ” кажуть ті, хто проросійськи налаштований. Бахмут – маркер проукраїнської позиції... У 1991 році на перейменування не було соціального запиту. Сьогодні у нас є конфлікт, є війна – з'являється прошарок, який вимагає змін»* [9].

Інша сторона інформаційного протистояння – безпосередні розмови користувачів у соціальних мережах. На відміну від ЗМІ, вони не підпадають під типові стигми та стереотипи населення щодо журналістики, не мають ореолу офіційності. Користувачів мережі Інтернет, які активно беруть участь саме у питаннях політичного дискурсу у соцмережах, часто називають «ботами» чи «тролями». Обидва терміни є помилковими: визначення «ботів» вимагає доведення того, що користувачі не є справжніми людьми, а комп'ютерним інтелектом, який працює за алгоритмом; щодо «тролів», то це поняття означає саме інтернет-жартівники, які намагаються довести жертву до злості, абсурду, відчаю методом провокації – витівки, які мало що мають спільного з діяльністю т.зв. «пригожинських», «кремлеботів», «Лахти». Більш логічним є визначення останніх за типовою моделлю медіа-інфлюенсерів, у якій вони будуть називатися нано- та мікро-інфлюенсерами. На відміну від макро-інфлюенсерів та селебріті, ці «бійці інформаційного фронту» не дуже переймаються за власний образ і манери, через що можуть використовувати деякі тактики «тролів»: жарти, глузування, доведення до абсурду, ненормативна лексика. Парадоксально, проте анонімність тільки додає таким інфлюенсерам довіри, адже вони можуть бути «своїми» для кожного. Їхня готовність спілкуватися зі своїми читачами особливо додає до впливовості таких користувачів.

Щодо питання Бахмута ці анонімні мікро-інфлюенсери здебільшого переймаються деморалізацією: «сиплять сіль на рану». Це можуть бути заяви про те, що *«Артемівськ – російське місто»* із погрозами скорої загибелі [10].

Або своє оригінальне прочитання історії міста, в якому його «заснував Іван IV» і «це історичне російське місто, яке ще донедавна називалося Артемівськом, захоплене військами київських нацистів. Там жорстоко витравлюється все російське і проводиться насильницька українізація» [11].

Ідея про «російськість» міста вбивається в голови людям не лише в мережі Інтернет. Виданий на тимчасово окупованих територіях ОРДО підручник «Страницы истории Донбасса: эпоха Нового времени» за редакцією Галини Чепіги та «на основі навчального посібника «История (история Донбасса от древности до современности): учебное пособие / под общей редакцией проф. Л.Г. Шенко, проф. В.Н. Никольского. Донецк : ДонНУ, 2017»... як доповнення до вивчення курсу «История Отечества» в 8 класі на рівні загальної середньої освіти» має на меті переконати дітей, що мешкають на окупованих територіях і вивчають донецьке краєзнавство, що ця земля є споконвічно російською [12, с. 2]. Слова «Україна» та «українське» у книзі використовуються лише тоді, коли без них обійтися неможливо, адже в Московії казали про переселення українців, Російська імперія будувала Українську лінію, а Гійом Левассер де Боплан назвав свою книгу «Описанием Украины». Українське етнічне населення називається не інакше як «черкасами», їм належить другорядне місце у становленні Бахмута, натомість перевагу надають «русским людям», «русским однодворцам», донським козакам [12, с. 78; 95]. Далі в книзі Бахмут називається «южнорусским городом» [12, с. 83], «одним з перших російських міст» [12, с. 166]. Така категоричність має мало спільного зі знаннями про місто навіть часів Російської імперії, де Бахмут розумівся саме як «найдавніше старожитнє займище малоросійського народу» [13].

Приклад Бахмута показує нам, що кожний сюжет української історії може стати «полем битви» в інформаційному протистоянні. У цьому випадку «бої» відбувалися навколо повернення історичної назви (яка асоціювалася з тим, що відмова від радянської спадщини є відмовою від Росії), а також навколо приналежності міста до української чи російської національної спадщини та історичної пам'яті. Методи інформаційного впливу, використані щодо образу Бахмута не є унікальними та, певно, застосовуються щодо решти донбаського дискурсу, що заслуговує на подальші дослідження.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена розкриттю місця міста Бахмута, його історії, статусності як символу в російських та українських наративах сьогодення інформаційного протистояння, що є частиною «гібридної війни», яку являє собою агресія Російської Федерації проти України. У ході аналізу виявлено три основні напрямки впливу на суспільну думку з теми образу Бахмута: засоби масової інформації; інфлюенсери в соціальних мережах; видання літератури. Основними темами щодо Бахмута в інформаційному протистоянні є відновлення історичної назви міста (відхід від Артемівська радянських часів спричинив різні думки в російських ЗМІ) та статус і символічність заснування й

походження міста в національній міфології (чи то «російське місто», чи «старожитнє займище українського народу»).

Ключові слова: Артемівськ, Бахмут, Донбас, гібридна війна, історія України, інформаційна війна, Російсько-українська війна, Україна.

SUMMARY

The paper outlines the role of the town of Bakhmut, its history and symbolical value in Russian and Ukrainian narratives of the current information warfare which is a part of the “hybrid war” of the Russian Federation’s aggression against Ukraine. The analysis reveals three main venues of influencing people’s opinion on Bakhmut’s image: media, social network, literature. The restoration of the town’s historic name (the renunciation of Soviet-era’s *Artemivsk* caused varied opinions in Russian media) and the symbolism of the town’s origins in national myths (whether it is a “Russian town” or a “Ukrainian ancient land”) are the main topics regarding Bakhmut in the information warfare.

Keywords: Artemivsk, Bakhmut, Donbas, hybrid war, history of Ukraine, information warfare, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Світова гібридна війна: український фронт. 07 лютого 2017 р. *UKRINFORM*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2165780-svitova-gibridna-vijna-ukrainskij-front.html>
2. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ : К.І.С., 2019. 99 с.
3. Артемовск стал Бахмутом. *АО «Газета.Ру»*. 23 вересня 2015 р. URL: https://www.gazeta.ru/social/news/2015/09/23/n_7625441.shtml
4. В «украинском» Донбассе Артемовск переименовали в Бахмут. *REGNUM*. 23 вересня 2015 р. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1977457.html>
5. Город Артемовск на Украине переименовали в Бахмут. *INTERFAX.RU*. 25 серпня 2015 р. URL: <https://www.interfax.ru/world/462543>
6. Донецкому Артемовску вернули историческое название Бахмут *INTERFAX.RU*. 23 вересня 2015 р. URL: <https://www.interfax-russia.ru/south-and-north-caucasus/sobytiya-na-ukraine/doneckomu-artemovsku-vernuli-istoricheskoe-nazvanie-bahmut>
7. Как и зачем советская власть давала новые имена городам по всей стране. *ООО «Лента.Ру»*. 3 липня 2020 р. URL: https://lenta.ru/articles/2020/07/03/savin_1/
8. Как жители Артемовска реагируют на новое название города? - Абзац! - 08.10.2015. *Новий Канал*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u6syXMOB80>
9. «Ми нарешті стали українцями»: як у місті, де працював більшовик Артем, сприймають війну. *Радіо Свобода*. 24 жовтня 2018 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29552854.html>
10. Alehin1968 @ Twitter.com December 8, 2019. URL: <https://twitter.com/Alehin1968/status/1203755646195077120>
11. Ездил в Азов. *Русский киевлянин пишет из Петербурга*. 16 червня 2017 р. URL: <https://flackelf.livejournal.com/864980.html>

12. Страницы истории Донбасса: эпоха Нового времени (XVI в. – конец XVIII в.). 8 класс: учебное пособие / Под ред. Чепига Г. Г. / Сост. Чепига Г. Г. и др. Донецк : ГОУ ДПО «Донецкий РИДПО», 2018. 190 с.
13. Феодосий Макаревский. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Екатеринослав, 1880. Вып. 2. С 2.

УДК 070.23

Михтуненко В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ СХІДНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. У наш час відбувається постійне кількісне та якісне зростання засобів масової інформації, посилення їх ролі та значення в усіх суспільних процесах. Вони стали одним із найдоступніших засобів залучення громадськості до участі у вирішенні важливих проблем суспільства, тому закономірним є інтерес до витоків сучасної періодики. І, якщо історія формування загальнодержавної системи періодичної преси висвітлена досить детально, то процес зародження та розвитку місцевої преси залишається маловідомим пластом у вітчизняній історії.

З огляду на це актуальним є дослідження збережених зразків українських періодичних видань Східної України початку ХХ століття, задля формування спадкоємності та розуміння важливості вже набутого досвіду видання преси.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий теоретичний внесок в осмислення процесу становлення та розвитку періодичної преси Східної України на початку ХХ століття зроблено такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як М. Ясинський, М. Сагарда, Д. Лисиченко, В. Белінський, М. Лісовський, Г. Міллер, А. Шлеффель та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей створення та функціонування періодичних видань Східної України та ступеня їх участі в суспільному житті краю на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історії регіональної преси – один із найважливіших напрямів історико-краєзнавчих досліджень. Це пов'язано з тим, що провінційна преса, віддзеркалюючи особливості суспільно-політичного, економічного та культурного життя краю, слугує додатковим цінним матеріалом вивчення історії України, вона є невичерпним джерелом фактологічного краєзнавчого матеріалу.

Виявлення еволюційних процесів формування системи періодичних видань у ту чи іншу історичну епоху, з'ясування причин її розвитку чи занепаду, вивчення процесів, які обумовили зміну жанрово-тематичної структури цієї системи, сприяють поглибленню досліджень, дають змогу всебічно дослідити історію певного регіону України.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття ознаменувався посиленням ролі періодичної преси, як в галузі політичної та ідейної боротьби, так і в соціально-економічному житті імперії. В свою чергу, збільшення кількості періодичних

видань, з одного боку, сприяло суспільному прогресу, а з іншого, – гальмувало його. Проте роль засобів масової інформації для суспільства в країні можна визначити лише в процесі комплексного аналізу. Росія (до складу якої входила й значна частина України) на початку ХХ ст. посідала одне з перших місць в Європі щодо випуску періодики [1, с. 30].

На зламі століть був втрачений звичний для української дійсності принцип поділу періодичних видань за ідеологічними течіями. Невдоволеність російським імперським режимом, а не політичні вподобання, стали загальною темою для більшості засобів масової інформації. Однак доволі часто саме на сторінках періодичних видань розроблялися програми, які в подальшому переймали нові політичні партії [2, с. 216].

Перша російська революція та небувалий до того підйом народних мас не могли не вплинути на посилення видавничої активності в Східному регіоні України. Тому початок ХХ ст. ознаменувався появою україномовної преси на Наддніпрянщині (першим на Наддніпрянщині виданням українською мовою стала щотижнева газета – «Хлібороб», що вийшла в листопаді 1905 р. у Лубнах на Полтавщині коштом української громади міста). У тому ж 1905 р., у Харкові виходять «Известия Федеративного совета Харьковских комитетов РСДРП» та «Харьковский рабочий», примірники яких сьогодні є вже раритетом [3, с. 78].

Однак, важливо зазначити, що ці періодичні видання були не довговічними. Цей процес пояснювався активізацією цензурної політики імперського уряду, яка розгорнулася ще в 80–90-ті роки ХІХ століття та регулювалася «Временными правилами о печати» [4, с. 144], маючи на меті «очищення» преси від так званих «антиурядових» видань.

Царський уряд дуже швидко обмежив завойовані демократичними силами послаблення щодо свободи слова та позбавив друковані періодичні видання можливості вільно розвиватись. Уже в 1907 році заборонялося публікувати будь-які матеріали, ворожі уряду. Покарання – штраф до 500 рублів, або арешт до 3 місяців. І це стосувалося не тільки україномовних видань, хоча їх у першу чергу, а й усіх часописів, які дозволяли собі критикувати владу. В результаті, як зазначали сучасники, зокрема Євген Чикаленко, великий аграрій, меценат, активіст організації української інтелігенції «Стара громада» в Києві, засновник та спонсор україномовних газет (найбільш відома з них газета «Рада» (1906–1914), періодичні видання в той час «...виникали і щезали, як бульки на воді. Багато які з видань закривалися вже після виходу у світ першого номера» [5]. Проте ці «заходи» влади і навіть воєнна цензура 1914 р. не зупинили бурхливий розвиток преси.

На початку ХХ століття відбулося поживавлення у випуску україномовної галузевої преси, причиною якого стало оприлюднення Маніфесту 1905 року, що надавав дозвіл на друк періодичних видань українською мовою («Записка об отмене стеснений малороссийского печатного слова») [6, с. 26]. Зокрема, з'явилося декілька україномовних спеціалізованих медичних журналів, які, утім, проіснували недовго. Журнали «Хата» (1906), «Згода» (1917), «Збірник медичної секції Українського наукового товариства в Києві» (1910) та «Вістник Міністерства Народнього Здоров'я і Опікування» (1918) опублікували лише

декілька номерів. Тогочасні заборони галузевої преси пов'язані з тим, що Маніфест 1905 року не скасовував дію Валуєвського циркуляра та Емського указу, чим активно користувалися органи цензури.

На сторінках преси, з урахуванням міцної літературної традиції та двомовності у краї, відображалися формування та взаємодія найрізноманітніших літературно-мистецьких течій: від традиційної народницької до модерністських напрямів та неоромантизму, певна частина яких мала національно-акцентований характер.

Тиражі тогочасних періодичних українських видань були напрочуд малими. Дивовижно, але такий журнал, як «Киевская старина», який справедливо називають енциклопедією українського життя, і на сторінках якого друкувалися не лише історичні дослідження і документи, а й твори багатьох класиків української літератури, за спогадами Сергія Єфремова, мав у 1901 році наприклад лише 300 примірників. На момент його закриття, в 1907 році, завдяки збільшенню рубрики публіцистики та красного письменства, кількість примірників зросла у передплаті до 700 екземплярів. Такі самі цифри в той час мали майже всі українські журнали [7].

Характерною особливістю української легальної преси початку ХХ століття було те, що велика кількість газет і журналів існували переважно як приватні. В 1900 році у приватних руках сходилися майже всі суспільно-політичні газети і журнали [8, с. 28]. Найбільш популярними періодичними виданнями того часу були: «Громадська Думка», «Рада», «Нова громада», «Рідний край» та багато інших.

Висновки. Відродження української преси – це факт історичної ваги, він свідчить не лише про певні загальні закономірності суспільного розвитку (жоден європейський суспільно-політичний рух не обходився без своєї преси), а й зокрема про незламність українського духу, про живучість українського народу, що є, як справедливо зауважив один із істориків преси, категорією моральною. Одним із ключових елементів нової громадської свідомості українського населення, який майже не піддавався державному контролю та подекуди загрожував основам російського самодержавного режиму, ставала преса.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається період становлення та бурхливого розвитку періодичної преси Східної України на початку ХХ століття. Автор досліджує такі видання, як: «Хлібороб», «Рідний край», «Громадська думка», «Рада» та інші, підкреслює важливу роль цих видань у житті тогочасного суспільства, у становленні української преси.

Ключові слова: українська преса, українська журналістика, цензура, революція.

SUMMARY

The article deals with the period of formation and rapid development of the Eastern Ukraine periodical press in the early 20th century. The author examines such

edition as *Khliborob, Ridnyj Kraj, Hromads'ka Dumka, Rada* etc. and emphasizes the crucial role of these editions in the life of society and in the settling of Ukrainian press.

Keywords: Ukrainian press, Ukrainian journalism, censorship, revolution.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лопата О. Становлення та розповсюдження української преси (XVIII – початок XX століття). *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 9. С. 29-35.
2. Головка В.В. Діяльність І.Я. Гурлянда на посту редактора офіціозу «Росія». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2015. Вип. 134. С. 215-219.
3. Георгієвська В. Партійна Преса на східній Україні початку XX століття. *Образ*. 2015. Вип. 3 (18). С. 75-81.
4. Мукомела О. На зламі віків : українська журналістика на початку XX ст.: навч. посіб. Київ : *Грамота*, 2010. 240 с.
5. Огороднік Н.І. Газети України початку XX століття у фондах Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. «*Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього*»: матеріали II науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25 вересня 2019 р.). Вінниця, 2019. URL: https://library.vn.ua/Konf2019/texts/3_2.htm.
6. Вареник В. М. Становлення української галузевої преси кінця XIX — початку XX століття. *Обрії друкарства*. 2020. № 1. С. 20-31.
7. Гирич І. Дзеркало свідомості. Українська преса на початку XX століття. *Український тиждень*. 2013. № 7 (275). URL: <https://tyzhden.ua/History/72426>.
8. Махонина С.Я. История русской журналистики начала XX века: хрестоматия. Москва : Флинта: Наука, 2004. 368 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абалова Назгул Жоомартівна, доктор філософії (Ph.D), в.о.доцента кафедри регіоназнавства та культурології факультету Східознавства та міжнародних відносин Киргизького державного університету ім. Ішенаали Арабаєва (м. Бішкек, Киргизстан).

Аносова Валерія Сергіївна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та археології Східноукраїнського національного університету імені В. Даля (м. Сєверодонецьк, Україна).

Аханов Анвар Кенжебаєвич, учитель історії Комунального державного закладу «Середня загальноосвітня школа № 30», магістр 2-го курсу історического факультета Карагандинського державного університету ім. Є.А. Букетова (м. Караганда, Казахстан).

Баженова Олена Володимирівна, учитель історії, член Мирноградського міського осередку Національної Спільки краєзнавців України «Старий рудник» (м. Мирноград, Україна).

Богуненко Валерій Олександрович, здобувач вищої освіти третього (доктор філософії) рівня Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Бривко Микола Вікторович, Науковий співробітник НІМЗ «Биківнянські могили» (м. Київ), Голова Сніжнянського міського осередку ДОО НСКУ (м. Сніжне, Україна).

Докашенко Віктор Миколайович, доктор історичних наук, професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Докашенко Галина Петрівна, доктор історичних наук, професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Дубяга Андрій Павлович, завідувач відділу національного виховання, Донецький інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Слов'янськ, Україна).

Єнебіш Томорбаатар, викладач Ховдського державного університету (м. Ховд, Монголія).

Задунайський Вадим Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри історії Українського католицького університету (м. Львів, Україна).

Євсєєнко Сергій Андрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Єфімов Дмитро Володимирович, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та методики викладання Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Івлєв Кирило Олександрович, здобувач вищої освіти Харківського національного університету імені В. Каразіна (м. Харків, Україна).

Кашкараєва Чинара Кайбулдаївна, старший викладач кафедри «Міжнародні відносини» Киргизько-Російського Слов'янського університету (м. Бішкек, Киргизстан).

Китикєнова Аліна Толобєкївна, старший викладач кафедри регіонознавства та культурології факультету Східознавства та міжнародних відносин Киргизького державного університету ім. Ішенаали Арабаєва (м. Бішкек, Киргизстан).

Концур Вікторія Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Кордюков Валерій Васильович, краєзнавець, лікар (м. Покровськ, Україна).

Кузіна Ксенія Володимирівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України (м. Київ, Україна).

Лисак Тетяна Костянтинівна, заступник начальника з навчальної роботи Відокремленого структурного підрозділу «Слов'янський фаховий коледж НАУ» (м. Слов'янськ, Україна).

Луковенко Сергій Пантелійович, почесний краєзнавець Донеччини, голова Мирноградського міського осередку Національної Спілки краєзнавців України «Старий рудник» (м. Мирноград, Україна).

Малярчук Наталя Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Донецького державного університету управління (м. Маріуполь, Україна).

Михтуненко Вікторія Вікторівна, кандидат історичних наук, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (м. Суми, Україна).

Медведєв Анатолій, краєзнавець, член Мирноградського міського осередку Національної Спілки краєзнавців України «Старий рудник» (м. Мирноград, Україна).

Мелєкєсцев Кирило Ігорович, старший викладач кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця, Україна).

Моїсєєнко Лариса Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і права Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет» (м. Покровськ, Україна).

Рисалієва Зайнура Тологонівна, кандидат філософських наук, в.о.доцента кафедри регіонознавства та культурології факультету Східознавства та міжнародних відносин Киргизького державного університету ім. Ішенаали Арабаєва (м. Бішкек, Киргизстан).

Сасикулов Тинай Жолдошбекович, викладач кафедри регіонознавства та культурології факультету Східознавства та міжнародних відносин Киргизького державного університету ім. Ішенаали Арабаєва (м. Бішкек, Киргизстан).

Сібілевич Анна Юріївна, здобувач вищої освіти спеціальності «Право» Донецького державного університету управління (м. Маріуполь, Україна).

Стуканова Юлія Ростиславівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут, Україна).

Наукове видання

ГРАНІ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3 (11)

Відповідальна за випуск – В. В. Концур
Редагування – О. В. Муратова

За достовірність викладеного відповідальність несе автор,
думка якого може не збігатися з позицією редакційної колегії.

Підписано до друку 16.12.2020 р.
Друк лазерний. Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 11,0.
Наклад 100 прим. Зам. № 1774.

Видавництво Б. І. Маторіна
84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
